
MONGOLIAN GRAMMAR

TEXTBOOK

KHATANTUUL BAATARSUKH
БААТАРСҮХИЙН ХАТАНТУУЛ

МОНГОЛ ХЭЛ

Publisher: Munkhbayar Batmunkh

© Copyright

All rights reserved. No part of this book may be reproduced,
in any form or by any means, without permission in writing
from the publisher.

Printed in the United States of America

I S B N - 10 : 0-615-31154-7

I S B N - 13 : 978-0-615-31154-8

To My Mom
Ээждээ зориулав

Гарчиг Contents

Хүснэгт	List of Tables	viii
Өмнөх үг	Preface	ix
Бүлэг Chapter	Хуудас Page	
1 Авиалбар Зүй	Phonology	
1.1 Цагаан Толгой	Alphabet	1
1.1.1 Эгшиг үсэг	Vowels	2
1.1.2 Гийгүүлэгч үсэг	Consonants	5
1.1.3 Тэмдэг үсэг	Sign Letters	5
1.2 Авиалбар	Phonemes	9
2 Зөв Бичих Зүй	Orthography	
2.1 Эгшиг үсгийг зөв бичих дүрэм	Vowel Usage	13
2.2 Зөвлний тэмдэг солигдох дүрэм	Soft Sign Ь And И	16
2.3 Үйл үгийн үндэс үүсгэх -Л дагаврыг бичих дүрэм	Verb Forming Suffix -Л	18
2.4 Тогтвортгүй -Н -ийг жийрэглэх дүрэм	Irregular Suffix -Н	19
2.5 Эгшиг зохицох ёс	Vowel Harmony	19
2.6 Том үсгээр бичих дүрэм	Capitalization	19
3 Үг Зүй	Morphology	
3.1 Үгийн язгуур	Word Stem	20
3.2 Үгийн дагавар	Word Suffix	22

4 Нэр Үг

4.1	Ерийн ба оноосон нэр
4.2	Нэр үгийн бүтэц
4.3	Нэр үгийн олон тоо
4.4	Нэр үгийн тийн ялгал
4.4.1	Нэрлэхийн тийн ялгал
4.4.2	Харьяалахын тийн ялгал
4.4.3	Өгөх оршихын тийн ялгал
4.4.4	Заахын тийн ялгал
4.4.5	Гарахын тийн ялгал
4.4.6	Үйлдэхийн тийн ялгал
4.4.7	Хамтрахын тийн ялгал
4.4.8	Чиглэхийн тийн ялгал
4.5	Нэр үгийн хамаатуулах ёс

Бүлэг Chapter

Nouns

	Common Nouns	and Proper Nouns	Page
4.2	Structure of Nouns		25
4.3	Plural Nouns		29
4.4	Grammatical Cases		33
4.4.1	Nominative Case		34
4.4.2	Genitive Case		35
4.4.3	Dative Case		38
4.4.4	Accusative Case		42
4.4.5	Ablative Case		45
4.4.6	Instrumental Case		47
4.4.7	Comitative Case		49
4.4.8	Directional Case		52
4.5	Possessive Nouns		55

Хуудас Page

5 Үйл Үг

5.1	Үйл үгийн бүтэц
5.2	Тусах ба эс тусах үйл үг
5.3	Үйл үг бүтэх ёс
5.4	Үйл үгийн хэв
5.5	Үйл үгийн байдал
5.6	Үйл үгийн төлөв
5.7	Үйл үгийн цаг заах төлөв
5.8	Үйл үгийн холбох хэлбэр
5.8.1	Үйл үгийн нөхцөлдүүлэн холбох хэлбэр
5.8.2	Үйл үгийн тодотгон холбох хэлбэр
5.9	Үйл үгийн баймж чанар

Verbs

	Structure of Verbs	Page
5.2	Transitive And Intransitive Verbs	60
5.3	Formation of Verbs	62
5.4	Formative Verbs	65
5.5	Conditional Forms of Verbs	70
5.6	Completing Forms of Verbs	72
5.7	Verb Tense	76
5.8	Connective Forms of Verbs	79
5.8.1	Conditional Connective Form	79
5.8.2	Definitive Connective Form	84
5.9	Modal Verbs	93

6 Тэмдэг Нэр

Adjectives

6.1	Тэмдэг нэр бүтэх ёс	Formation of Adjectives	94
6.2	Тэмдэг нэрийн эрчимжүүлсэн ба бууруулсан утга	Intensified And Diminished Adjectives	99
6.3	Тэмдэг нэрийн харьцуулсан зэрэг	Comparison Degrees of Adjectives	101

7

Тооны Нэр**Numerals**

7.1	Тооны нэрийн ангилал	Classification of Numerals	103
7.1.1	Үндсэн тооны нэр	Cardinal Numbers	103
7.1.2	Дэс тооны нэр	Ordinal Numbers	105
7.1.3	Хам тооны нэр	Collective Numbers	106
7.1.4	Тойм тооны нэр	Round Numbers	107
7.1.5	Дахих тооны нэр	Repeat Numbers	108
7.1.6	Түгээл тооны нэр	Distributive Numbers	109
7.1.7	Бутархай тооны нэр	Fraction Numbers	110

8

Төлөөний Үг**Pronouns**

8.1	Төлөөний үгийн ангилал	Classification of Pronouns	112
8.2	Төлөөний үгийн төрөл	Types of Pronoun	113
8.2.1	Биеийн төлөөний үг	Personal Pronouns	113
8.2.2	Заахын төлөөний үг	Demonstrative Pronouns	114
8.2.3	Асуух төлөөний үг	Interrogative Pronouns	115
8.2.4	Тодорхойгүй төлөөний үг	Indefinite Pronouns	116
8.2.5	Ялгах төлөөний үг	Distinguishing Pronouns	118
8.2.6	Өөрийн төлөөний үг	Reflexive Pronouns	119

Бүлэг Chapter

Хуудас Page

9

Орон Цагийн Нэр**Prepositions**

9.1	Орон цагийн нэрийн ангилал	Classification of Prepositions	121
-----	----------------------------	--------------------------------	-----

10

Холбох Үг**Conjunctions**

10.1	Холбох үгийн ангилал	Classification of Conjunctions	125
10.1.1	Зэрэгцүүлэн холбох үг	Coordinating Conjunctions	125
10.1.2	Угсрулан холбох үг	Subordinating Conjunctions	128

11

Чимэх Үг**Particles**

11.1	Чимэх үгийн ангилал	Classification of Particles	130
11.2	Эелдэг хэлбэр	Polite Forms	131

12	Үгийн Сан	Vocabulary	
12.1	Хоршоо үг	Compound Words	133
12.1.1	Зэрэгцсэн хоршоо үг	Parallel Compound Words	133
12.1.2	Угсарсан хоршоо үг	Successive Compound Words	136
12.2	Олон утгат үг	Polysemantics	138
12.3	Ойролцоо утгат үг	Synonyms	141
12.4	Эсрэг утгат үг	Antonyms	143
12.5	Ижил үг	Similar Words	145
12.6	Гадаад үг	Foreign Words	146
12.7	Монгол хүний нэр	Personal Names	147
12.8	Өвөрмөц хэллэг	Idioms	148
13	Өгүүлбэр Зүй	Syntax	
13.1	Өгүүлбэрийн гишүүд	Clause Elements	152
13.1.1	Зэрэгцүүлэх холбоо	Coordinating Elements	153
13.1.2	Угсуулах холбоо	Subordinating Elements	158
13.2	Энгийн өгүүлбэр	Simple Sentences	159
13.3	Нийлмэл өгүүлбэр	Multiple Sentences	160
13.3.1	Өгүүлэгдэхүүн гишүүн өгүүлбэр	Subject Clauses	160
13.3.2	Нэрийн тодотгол гишүүн өгүүлбэр	Adjective Clauses	162
13.3.3	Оронт гишүүн өгүүлбэр	Adverbial Clauses	164
13.3.4	Шууд тусагдахуун гишүүн өгүүлбэр	Noun Clauses	165
13.3.5	Шалтгаант гишүүн өгүүлбэр	Reason Clauses	167
13.3.6	Болзолт гишүүн өгүүлбэр	Conditional Clauses	169
13.3.7	Цагт гишүүн өгүүлбэр	Time Clauses	172
13.4	Өгүүлбэрийг холбох арга	Connecting Ideas	177
13.5	Цэг цэглэл	Punctuation	181
	Хэл Зүйн Нэр Томъёо	Glossary of Grammar Terms	184
	Индекс	Index	188
	Дасгалын Хариу	Answer Key	191
	Ашигласан эх Сурвалж	Bibliography	213

Хүснэгт List of Tables

	Хүснэгт Table	Хуудас Page	
1	Цагаан толгой	Alphabet	1
2	Эгшиг үсгийн ангилал	Classification of Vowels	3
3	Эгшиг үсгийн дуудлага	Sounds of Vowels	3
4	Гийгүүлэгч үсгийн ангилал	Classification of Consonants	5
5	Үйл үгээс нэр үг үүсгэх дагаврууд	Suffixes That Form Nouns From Verbs	26
6	Нэр үгээс нэр үг үүсгэх дагаврууд	Suffixes That Form Nouns From Nouns	27
7	Олон тооны нөхцөлүүд	Plural Noun Endings	29
8	Тийн ялгалын нөхцөлүүд	Grammatical Case Endings	33
9	Нэр үгээс үйл үг үүсгэх дагаврууд	Suffixes That Form Verbs From Nouns	62
10	Үйл үгээс үйл үг үүсгэх дагаврууд	Suffixes That Form Verbs From Verbs	63
11	Идэвхгүй язгуураас үйл үг үүсгэх дагаврууд	Suffixes That Form Verbs From Passive Stem	63
12	Байдлын нөхцөлүүд	Conditional Endings	70
13	Биеийн төлөвийн нөхцөлүүд	Personal Completing Endings	72
14	Цаг заах төлөвийн нөхцөлүүд	Verb Tense Endings	76
15	Нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөлүүд	Conditional Connective Endings	79
16	Тодотгон холбох нөхцөлүүд	Definitive Connective Endings	84
17	Нэр үгээс тэмдэг нэр үүсгэх дагаврууд	Suffixes That Form Adjectives From Nouns	95
18	Үйл үгээс тэмдэг нэр үүсгэх дагаврууд	Suffixes That Form Adjectives From Verbs	95
19	Идэвхгүй язгуураас тэмдэг нэр үүсгэх дагаврууд	Suffixes That Form Adjectives From Passive Stems	96
20	Зэрэгцүүлэн холбох үг	Coordinating Conjunctions	125
21	Чимэх үгийн ангилал	Classification of Particles	130

Preface

Writing this book was a daring project, for it has many critics. My motivating force was the love and fascination by the art of language. My inspiration comes from life.

Mongolian Grammar Textbook is designed as an aid for intermediate level students and those who have started learning the language and acquired some basic knowledge. This book emphasizes on a core study of modern written Mongolian. How the book was covered was my personal selection. It starts with the classification of letters, then progresses to the classification of words. At the end, it covers more complex part of the grammar which is the structure of sentences. It is divided into chapters according to

their relativity. Furthermore, each chapter is equipped with practice exercises. This book is intended for guided study as there are practice exercises to which answer keys are not given.

ACKNOWLEDGMENTS

I am thankful and greatly indebted to my husband who enabled me to write this book and pursue my dream. He is always my support system and without him, it would have been impossible to make it all happen. I am especially grateful to my mom for her unconditional love and giving nature. Special thanks go to my beautiful children for their understanding and patience and who bring smile on my face every day and give me such an inspiration for life.

Khatantuul Baatarsukh
Salt Lake City, September 2009

Авиа Зүй Phonology 1

Цагаан толгой Alphabet 1.1

The letters of the alphabet are the basic elements of the writing system. Their primary role is to combine into linguistic units. Mongolian alphabet consists of 35 letters. It has 13 vowels, 20 consonants, and 2 sign letters, soft and hard, that do not have sound by themselves. However, they are used after consonants, thus changing their effect.

Хүснэгт 1. Цагаан толгой Table 1. Alphabet

Letter	Sound	Letter	Sound	Letter	Sound
Үсэг	Дуудлага	Үсэг	Дуудлага	Үсэг	Дуудлага
А а	а	Л л	эл	Х х	хэ
Б б	бэ	М м	эм	Ц ц	цэ
В в	вэ	Н н	эн	Ч ч	чэ
Г г	гэ	О о	о	Ш ш	ш
Д д	дэ	Ө ө	ө	Щ щ	эш чэ
Е е	е	П п	пэ	Ь	зөөлний тэмдэг
Ё ё	ё	Р р	эр	Ы	эр угийн и
Ж ж	жэ	С с	эс	Ь	хатуугийн тэмдэг
З з	зэ	Т т	тэ	Э э	э
И и	и	Ү ү	ү	Ю ю	ю
Й й	хагас и	Ү ү	ү	Я я	я
К к	кэ	Ф ф	эф		

1.1.1 Эгшиг үсэг Vowels

Vowels consist of:

SEVEN *basic vowels* үндсэн эгшиг: а э о у ө ү и

SIX *auxiliary vowels* туслах эгшиг: я е ё ю ы ёй

They are divided into:

Masculine Эр эгшиг: а о у ы я ё ю

Feminine Эм эгшиг: э ө ү ө и

Neuter Саармаг эгшиг: й

Vowels can be *Short Богино эгшиг*, *Long Урт эгшиг*, and *Diphthongs Хос эгшиг*.

Long vowels consist of the two same vowels written together.

Diphthongs consist of a vowel and a neuter.

Vowels follow the rules of *vowel harmony* Эгшиг зохицох ёс (see Chapter 2, p. 19).

The words may happen with either masculine vowels only, or with feminine vowels only.

Words that have the masculine vowels are called the *masculine words* эр уг:

шатар	ёроол	атар
ногoo	ямаа	ус
аав	юу	ботго

Words that have the feminine vowels are called the *feminine words* эм уг:

ээж	түлээ	шүүгээ
эгч	өвөө	үүл

When endings, such as -аас⁴, -аар⁴ are added to the words, they tend to take the endings with the same letter, if possible. They apply to letters а, э, о, or ё. For example:

аав + аар = ааваар	онгоц + оор = онгоцоор
ээж + ээр = ээжээр	өөр + өөр = өөреөр

When an ending with the same letter is not available, the words with masculine vowels take the masculine endings, and the words with feminine vowels take the feminine endings:

үул + аар = уулаар	үүр + ээр = үүрээр
тууз + аар = туузаар	сүүл + ээр = сүүлээр

If the words have a letter и in them only, they take a feminine ending:

их + ийг = ихийг	ийм + ийг = иймийг
------------------	--------------------

If the words have a letter и in them, besides other vowels, the other vowel is considered:

алим + ыг = алимыг	жүжиг + ийн = жүжгийн
охин + ыг = охиныг	интоор + ын = интоорын

Хүснэгт 2. Эгшиг үсгийн ангилал Table 2. Classification of Vowels

Basic	Үндсэн эгшиг	а	э	о	ү	ө	ү	и
Auxiliary	Туслах эгшиг	я	е	ё	ю	ы	й	
Masculine	Эр эгшиг	а	о	ү	ы	я	ё	ю
Feminine	Эм эгшиг	э	ө	ү	е	и		
Neuter	Саармаг эгшиг	й						

Хүснэгт 3. Эгшиг үсгийн дуудлага Table 3. Sounds of Vowels

Short	Богино эгшиг	а	э	о	ү	ү	ө	и
Long	Урт эгшиг	aa	ee	oo	uu	yy	oe	
Diphthongs	Хос эгшиг	ай	эй	ой	үй	үй		ий
Auxiliary	Туслах эгшиг	я	е	ё	ю			ы, ү

Practice 1. PHONOLOGY: VOWELS.

Directions: Pronounce the short and long vowels.

хөх	— хөхөх	бүрэг	— бүүрэг	дэр	— дээр
тос	— тоос	хана	— хаана	нүх	— нүүх
зүлэг	— зүүлэг	нэх	— нээх	дэл	— дээл

Practice 2. PHONology: vowels.

Directions: Pronounce the long vowels and diphthongs.

оор	— ойр	таар	— тайр
үүл	— үйл	өөр	
үүр	— үйр	ээр	
үүр	— үйр	ийм	

Practice 3. PHONology: vowels.

Directions: Pronounce the words with the silent vowels.

сэрх	—	сэрэх	төрх	—	төрөх	шарх	—	шарах
алх	—	алах	тулх	—	тулэх	хэлх	—	хэлэх
хонх	—	хонох	торх	—	торох	дарх	—	дарах
харх	—	харах	төрх	—	төрөх	хавх	—	хавах
нялх	—	нялах	дарх	—	дарах	торх	—	торох

□ Practice 4. PHONology: vowels.

Directions: Pronounce the short, long vowels, and diphthongs.

хол	—	хоол	—	хойл	—	холь
тал	—	таал	—	тайл	—	таль
бур	—	буур	—	буйр	—	буурь
тар	—	таар	—	тайр	—	тарь
хар	—	хаар	—	хайр	—	харь
бол	—	боол	—	байл	—	боль
бах	—	баах	—	байх	—	бахь
ав	—	аав	—	айв	—	авь
дар	—	даар	—	дайр	—	дарь
хан	—	хаан	—	хайн	—	хань

□ Practice 5. PHONOLOGY: VOWELS.

Directions: Learn the pronunciation and the spelling of these words.

үс	—	үс	уус	—	үүс	ур	—	үр
үүл	—	үүл	бур	—	бүр	бус	—	бүс
түс	—	түс	ол	—	өл	туг	—	түг
үүр	—	үүр	бол	—	бөл	хол	—	хөл

□ Practice 6. PHONology: vowels.

Directions: Pronounce the words with **а** and **я**.

ханзлах	—	янзлах
аргалах	—	яргалах
наслах	—	няслах
налах	—	нялах
балгас	—	хялгас
харлах	—	хярлах
амар	—	ямар
нам	—	ням
ас	—	яс

Гийгүүлэгч үсэг Consonants 1.1.2

There are SEVEN *vocalized consonants* өгшигт гийгүүлэгч, NINE *unvocalized consonants* заримдаг гийгүүлэгч, and FOUR *special consonants* тусгай гийгүүлэгч. A vocalized consonant is always used with a vowel.

Хүснэгт 4. Гийгүүлэгч үсгийн ангилал Table 4. Classification of Consonants

Vocalized	Эгшигт гийгүүлэгч	м	н	г	л	б	в	р
Unvocalized	Заримдаг гийгүүлэгч	ц	ж	з	с	д	т	ш
Special	Тусгай гийгүүлэгч	к	п	ф	щ			х

To help you memorize the vocalized consonants, use the expression:

монгол баавар (7).

To help you memorize the unvocalized consonants, use the expression:

цоожкоо засаад тушаачих (9).

Directions: Pronounce the words with **ж** and **з**.

жам	—	зам	жар	—	зар	аж	—	аз
журам	—	зурام	жад	—	зад	жаал	—	заал
жор	—	зор	жолоо	—	золоо	угж	—	угз

□Practice 10. PHONology: consonants.

Directions: Pronounce the words with **ц**, **з** and **ч**.

борц	—	борз	хурц	—	хүрз	цино	—	чино
арц	—	арз	цухал	—	чухал	ац	—	аз
цанга	—	чанга	бууц	—	бууз	хуц	—	хуч

□Practice 11. PHONology: consonants.

Directions: Pronounce the words with **ж** and **ш**.

жавар	—	шавар	жил	—	шил	жороо	—	шороо
хүж	—	хүш	жар	—	шар	жир	—	шир

□Practice 12. PHONology: consonants.

Directions: Pronounce the words with **ш** and **ч**.

ашиг	—	ачиг	баашил	—	бачил	хошил	—	хочил
хүш	—	хуч	түшиг	—	түчиг	шон	—	чино
өшиглө	—	өчиглө	аашил	—	ачил	шил	—	чил

□Practice 13. PHONology: consonants.

Directions: Learn the pronunciation and the spelling of the words.

бал	—	боль	байр	—	барь	айл	—	аль
дую	—	дүү	аргал	—	аргаль	цэг	—	сэг
бол	—	боол	булга	—	булаг	дал	—	дайл
дус	—	дуус	зав	—	завь	зураг	—	сураг
зурам	—	журам	морь	—	мөр	ногго	—	нөгөө
өр	—	өөр	салах	—	салхи	тойрох	—	төөрөх
тарих	—	тархи	тарга	—	тараг	тав	—	тавь
үг	—	үх	үр	—	үүр	хутга	—	худаг
хун	—	хүн	хатиг	—	хадаг	хамар	—	намар
цухал	—	чухал	яв	—	яав	ер	—	ир

□Practice 14. PHONology: pronunciation.

Directions: Read the tongue twisters.

- Сайн байна уу? Сам байна уу?
- Хөөсөн машин буцав. Хөөгдсөн мал зогсов.
- Хүн олон байна. Хүний олом байна.
- Хаан хаана байна вэ?
- Хоосон бор авдар. Хуучин бор авдар.
- Хүрэн байшин. Хүрэм байна.
- Том бор морь. Бага бор морь.
- Ороо морь. Жороо морь.

□Practice 15. PHONology: pronunciation.

Directions: Read the tongue twisters.

- Хүрэл илүүр,
болов саруул.
- Даллуураар даллаж, далан тарвага агналаа.
Баллуураар баллаж, долоон зургаа зурлаа.
- Талын жирэлзэх зэрэглээ,
далайн цэлэлзэх давалгаа.

4. Ороо буурал үрээ доороо бусгана.

Жороо саарал үрээ жолоо дугтарна.

5. Хадтай том дош,

хаттай ган дөш.

6. Ус сайтай булаг,

үс сайтай булга.

7. Бүтэн номын сайхан дардас,

бүдүүн номны жаахан тайрдас.

8. Саврыг хусаар зорно,

шаврыг усаар зуурна.

9. Суран жолоо,

хулан жороо.

□Practice 16. PHONology: silent vowels.

Directions: Learn the pronunciation and the spelling of the words.

хонх – хонх

алах – алх

харах – харх

торох – торх

цинох – цонх

халах – халх

ах – айх

хааш – хааш

мөр – мөөр

хөр – хөөр

гүйх – гүйх

тос – тоос

□Practice 17. PHONology: vowels.

Directions: Write the missing vowels in the blanks.

Эсэрг__н хав__р цагийн дохио ирэхэд

Эгшигл__н донг__догч олон шув__у жиргэлд__н,

Ээлжл__х цагийн эргэлтийг март__ад,

Эгү__рд байгаа хэлб__ртэй байдаг л.

Энхрийл__н өсг__сөн аав э__жийн хайр__нд

Эрх__лж өсс__н жарг__лдаа таш__урч,

Элд__в наад__м тохууныг даг__н явсаар

Эрг__эд ирэх дөрв__н далайн жамыг эс мэд__в л.

(Дашдоржийн Нацагдорж “Дөрвөн улирал. Хавар. Өсөх цаг”)

Авиалбар Phonemes 1.2

1. Phoneme Similarization **Авиалбар ижилсэх**

In a stream of speech, a sound can become wholly or partly similar with another phoneme:

хэн бэ = хэмбэ (н-м)

2. Phoneme Differentiation **Авиалбар ондооших**

When the second syllable starts with a consonant, the letter X is pronounced as Г, and T is pronounced as Д:

хатан – гатан таших – даших хацар – гацар

хатуу – гатуу тат – дат хоршоо – горшоо

Some foreign words also go through the phoneme differentiation:

фабрик – пабрик телефон – телепон радио – араажив

платье – палааж туфли – тупль мода – моод

3. Phoneme Adding **Авиалбар нэмэгдэх**

A phoneme appears between two vowels or consonants in the following cases:

3.1. Vocalized consonant (7) + vocalized consonant (7):

гар + нгаа = гарангaa оп + в = оров

бол + вч = боловч ав + н = аван

3.2. Unvocalized consonant (9) + vocalized consonant (7):

зүүд + л = зүүдэл тат + в = татав

бос + н = босон

тос + л = тосол

3.3. Vocalized consonant (7) + ending -х:

үзүүл + х = үзүүлэх

ол + х = олох

яв + х = явах

оч + х = очих

3.4. Unvocalized consonant (9) + unvocalized consonant (9):

унт + ж = унтах

унш + ж = уншиж

бос + схий = бососхий

гац + хаар = гацахаар

3.5. Long vowel or diphthong + long vowel:

бараа + аар = бараанаар

та + аас = танаас

аавтай + гаа = аавтайгаа

яриа + аар = яриагаар

3.6. Noun ending with -н + long vowel:

яндан + аа = яндангаа

эдлэн + ээсээ = эдлэнгээсээ

ахын + аас = ахынхаас

дүн + ээр = дүнгээр

4. Phoneme Dropping **Авиалбар гээгдэх**

A phoneme disappears, i.e. dies when it has no function, or another phoneme plays a double role:

турчигнэх – түчигнэх пиржигнэх – пижигнэх

нуржигнах – нужигнах тарчигнах – тачигнах

торчигнох – точигнох паржигнах – пажигнах

NOTE: The past tense verb endings -лаа⁴ can lose their vowels when they are used with the question particle yy. They are mostly used in spoken language, for example:

авлуу тэглүү билүү

өглүү гэлүү хэллүү

❑ Practice 18. Phonology: Phoneme differentiation.

Directions: Complete the sentences with the question words. Use the words that are already given in the sentence.

Model: Та миний зургийг авлуу, Даваа авлуу?

1. Цэрэн малчин болсон тухай надад та хэллүү, ах _____?

2. Эцэг эхийн хурал мягмар гаригт гэлүү, лхагва гаригт _____?

3. Уранчимэг концертонд ирнэ гэсэн билүү, ирэхгүй гэсэн _____?

4. Баасанжав Гэрэлмаагийн хуриман дээр байсан билүү, үгүй _____?

❑ Practice 19. Phonology: phonemes.

Directions: Fill in the blanks with the appropriate letter: x or г.

атлах ацаа усам ахах өхөл авчаар

авцал ортиг атах утгах усуур аслах

үлхгэр отгор ашаа эсгээх өхүүр утаах

атуу ошуу этэх өшөө ошлон ишгүүр

❑ Practice 20. Phonology: Phonemes.

Directions: Fill in the blanks with the appropriate letter. Use x, г, д, т. Capitalize the letters as necessary.

_____ эхийн зогсоол дээр юу байна? Сайн _____ар гэв.

_____ эгж _____ элснийхээ жаахан хойно санаа алдav.

Үзүүр нь _____урвалжин, үүлэнд шүр_____эх оргил _____арагдав.

Үүрээ манан өндөр_____эр_____эх бүр_____эд _____арагдав.

_____эргэдэх оп_____ил нь илээд авахаар ойрхон байв.

_____ээрх _____энгэр нь нүдэнд _____орохоор үүлгүй байв.

(Бэгзийн Явуухулан “Тэхийн зогсоол”)

❑ Practice 21. Phonology: phonemeS.

Directions: Fill in the blanks with Ø or the missing letters.

Соёмбо тэмд гийн учрыг тайлбарлвал, соёмбны хамгийн дээр нь байдаг гурван үзүүртэй гал бол өнгөрсн, одоо, ирээдүйн гурван цагт балчир, идэр, өтгөс гурван үеэрээ үүрд мандхын утгатай болно. Түүний дор байгаа нар, сар бол мөнх тэнгрийг төлөөлн эгнэгт батжин бэхжж, энхэрч мөнхжихийн бэлгэдл юм. Гурвлжин дүрс бол жад сумны гилбэрийг дүрслэн бөгөөд үзүүрийг доош хандуулсан нь улс ардын дайсныг дарна гэсэн далд утгатай. Түүний доорх тэгш өнцгтэй дүрс тэмдэг бол хуягны ялтыг дүрсэлсэн шулуун шударг, бөх бат журамтай гэсэн утга хадгажээ. Түүний удаах дуграг нь хос загасны дүрс болно. Загасыг монголчууд өдөр шөнгийн цагт нүдээ аньдаггүй, үр төл ихтэй амьтан гэж сонр соргог, өнөр өтгнийг дүрслэхдээ хэрэглэдэг заншилтай. Соёмбоны хоёр хажууийн босоо дөрвөлжин нь хэмрийг дүрсэлсн тэмдэг бөгөөд энэ нь монголын бүх ард түмэн эх орныхоо төлөө эв сэтглэл нэгтэй бол төмөр хэрмээс ч бат бэх гэсэн утга санааг хадгажээ.

Practice 22. Phonology: phonemes.

Directions: Fill in the blanks with the silent vowels.

багшд	өндг	Болдд	тэндх	сандл	оюутн
ндээс	сургч	эгчд	уулнд	үзвр	харх
орцнд	рөөнд	үзг	надд	нуурн	хавр

Practice 23. Phonology: phoneme differentiation.

Directions: Which of the following pairs can have phoneme differentiation without the change in the meaning? Underline those words.

хана	—	хачин
гараа	—	гацаа
голох	—	гүтгэх
хөнгөн	—	хөх
хэлбэр	—	хэцүү

Practice 24. PHONology: phonemes.

Directions: Read the following poem. Fill in the blanks with the missing VOWELS.

Хөөрхн халиун длгион шүү,
Хөлд нь суж бариарий.
Хний газр хцүү шүү,
Хүлэн байж дасаарий.
Хайчин халиун длгион шүү,
Хазарыг нь татад мордоорий.
Харийн газр хцүү шүү,
Ханилн суж дасарай.

(Монгол ардын дуу “Хөөрхөн халиун”)

Зөв Бичих Зүй Orthography 2

Эгшиг Үсгийг Зөв Бичих Дүрэм Vowel Usage 2.1

A word loses its vowel when:

1. A suffix or an ending that starts with a long vowel is added to a word that ends with a consonant. The last voiceless vowel disappears:

хөгжим + ийн = хөгжмийн

тасаг + аар = тасгаар

гийчид + ээс = гийчдээс

зочид + оор = зочдоор

2. A suffix or an ending that starts with a long vowel is added to a word that ends with a short vowel. The last voiceless vowel disappears:

тоосго + оор = тоосгоор

шөнө + ийн = шөнийн

тамга + аар = тамгаар

найруулга + ыг = найруулгыг

3. A suffix or an ending that consists of consonants is added to a word that ends with a consonant. The last voiceless vowel before the last consonant disappears. However, a vowel appears after that consonant according to the rules of a phoneme adding (see Chapter 1, page 9):

тусал + в = туслав

боловсор + л = боловсрол

зандар + х = зандрах

сурагчид + д = сурагчдад

A vowel stays in a word when:

1. Endings are added to proper nouns and foreign words. A silent vowel in a closed syllable stays:

Улаанбаатарын

Төмөрийн

феодалыг

2. A vowel drop would cause the word base to change significantly and leave the consonants vowelless:

галавын

мэдлэгийг

нөхцөлөөр

онолын

төлөвөөр

алдсанаас

засмалаар

тугалыг

3. The и is used before the ending -х:

очиhoор

уншихаар

хэрчихээр

NOTE: In feminine words, the э is not used after the ж, ч and ш. The и is used instead, for example:

жүжиг, not жүжэг.

A vowel appears when:

1. Unvocalized consonant (9) + unvocalized consonant (9) (see Phoneme Adding 3.4, page 9):

хотод

мөчиid

тасар

багшид

бусад

хачир

очиж

тунадас

хатах

2. The consonant is Г or Н and it has a voiceless vowel after it:

халбага

оньсого

харцага

зулзага

чогчиго

ганзага

жинхэнэ

янзага

эрдэнэ

A vowel DOES NOT APPEAR:

1. When an accusative case ending (see page 42) -Г is used after the -Н:

Ононг

хунг

хөвөнг

тайланг

санг

буланг

хуланг

шонг

хадланг

2. With separately written particles, such as Л, НЬ:

ир л дээ

тэнд нь оч л доо

эн нь мөн л дөө

тэр нь л дээ

3. After the consonants С and Х. The consonants Т and Ч do not use a vowel:

тустай

түүхт

тусч

түүхч

NOTE: The Ь is used after one softened consonant, for example: хорь. However, when there are two

consonants used together, they use the И, for example: анги, салхи.

□ Practice 1. orthography: Vowel usage.

Directions: Write the following words correctly.

Model: суудал + аас = суудлаас

бадар + аарай = _____

асар + аарай = _____

давхац + аарай = _____

үрсэл + ээрэй = _____

задар + аарай = _____

үндэс + ээс = _____

□ Practice 2. orthography: Vowel usage.

Directions: Write the following words correctly.

Model: бадар + л = бадрал

цувар + н = _____

үсэр + х = _____

арав + н = _____

элэг + вч = _____

усал + г = _____

өөрсөд + д = _____

хөтөл + лт = _____

□ Practice 3. orthography: Vowel usage.

Directions: Write the following words correctly.

Model: цэмбэ + ээр = цэмбээр

мөнгө + өөр = _____

харва + аад = _____

итгэ + ээд = _____

Пагма + аар = _____

шагна + аад = _____

олго + оод = _____

сана + аад = _____

□ Practice 4. orthography: Vowel usage.

Directions: Find and underline the words that drop a vowel.

- Хурын үүлнээс дусал дуслаар цувраад буух тунадасны усыг бороо гэнэ. Бороог аадрын ширүүн, намираа зөөлөн, шиврээ зүс гэж ялгана. Зүс бороо ган гачгийг тайлна. Нартай, хуртай өдрүүд зохистой ээлжлэхийг зуны дэлгэр өгөөмрийн шинж гэнэ.
- Хурын үүл арваас дээш километр өндөрт хөөрөхдөө усан дуслууд нь хөлдөж, мөсөн бөөрөнцүүд болно. Үүнийг мөндөр гэнэ. Ийм учраас, мөндрийг борооны дуслын бөөрөнцөг хүйтсийг хэлдэг гэлтэй. Буурцгийн үрийн чинээ жижгээс аваад тахианы өндөгний чинээ том мөндөр ч байдаг. Тэмээн туйлаадсыг цас мөндрийн завсрын хэлбэрт оруулна.
- Шүүдэр хаанаас, яаж үүсдгийг мэдэх үү? Ургамлаас ууршсан ус шөнийн сэргүүнд хөрөхдөө навч цэцгийн дээр усны дуслын өчүүхнээс өчүүхэн бөмбөлгүүдийг үүсгэдэг нь шүүдэр юм. Шүүдрийг бас хар чийг гэх ч бий. Ургамлын ууршлын чийг хүйтэнд цочроод гэнэт царцахдаа хярууг үүсгэнэ.

2.2 Зөвлөлийн Тэмдэг Солигдох Дүрэм Soft Sign Ъ and И

The Ъ CHANGES into the И when:

- an ending that starts with the -a, -O, or -U is added to a soft consonant:

барь + уул = бариул

харь + аад = хариад

хорь + оор = хориор

2. a vocalized consonant (7) is added to a soft consonant:

барь + в = барив

3. an unvocalized consonant (9) is added to a soft vocalized consonant:

тань + шгүй = танишгүй

4. ending -Х is added to the word that ends with a soft consonant:

холь + х = холих

The Ъ DOES NOT CHANGE into the И when:

1. a suffix or an ending that starts with an unvocalized consonant (9) is added to a soft unvocalized consonant:

барьц	харьсаар	тарьчих
барьсан	хорьсон	морьтой

2. a negative suffix -ГҮЙ is used after the Ъ:

амьгүй	уньгүй	ханьгүй
морьгүй	хоньгүй	суурьгүй

3. Endings -Я, -Ё are used after the Ъ :

барья	хорьё	харья
сольё	тарья	тавья

□ Practice 5. orthography: **Ь** and **И**.

Directions: Write the following words correctly.

Model: соль + оод = солиод

барь + аад = _____

тань + аад = _____

холь + оод = _____

ань + аад = _____

тавь + аад = _____

тарь + аад = _____

урь + аад = _____

ярь + аад = _____

харь + аад = _____

□ Practice 6. ORTHOGRAPHY: separatives. (see Sign letters, page 5)

Directions: Fill in the blanks with the signs **Ь** or **҃**.

ол__ё март__я оп__ё эр__е

тов__ёг оч__ё гар__я ав__я

угт__я үз__е ир__е тэмц__е

□ Practice 7. orthography: **Ь** and **И**.

Directions: Write the following words correctly.

Model: барь + лга = барилга

барь + гч = _____

холь + лд = _____

холь + моор = _____

холь + нгуут = _____

тань + л = _____

тань + вч = _____

□ Practice 8. orthography: **Ь** and **И**.

Directions: Write the following words correctly.

Model: барь + мал = барьмал

барь + ж = _____

холь + ц = _____

холь + цгоо = _____
 холь + сон = _____
 холь + тол = _____
 тань + тал = _____
 тань + даг = _____
 тань + сан = _____

2.3 Үйл Үгийн Үндэс Үүсгэх -Л Дагаврыг Бичих Дүрэм verb forming Suffix -Л

The following rules are followed when forming the verbs with the suffix -Л:

1. vocalized consonant (7) + Л = a voiceless vowel is used after the -Л:

таг + л = тагла	нэр + л = нэрлэ
хоол + л = хоолло	там + л = тамла

2. unvocalized consonant (9) + Л = a voiceless vowel is used before the -Л:

данс + л = дансал	борц + л = борцол
бут + л = бутал	арч + л = арчил

EXCEPTION: If adding the suffix -Л would cause the voiceless vowel before the unvocalized consonant (9) to disappear thus changing the word base, a vowel appears after the -Л instead:

үндэс + л = үндэслэ идэш + л = идэшлэ

3. soft sign Ъ + Л = Ъ changes into the И:

цохъ + л = цохил	баръ + л = барил
ханъ + л = ханил	тань + л = танил

4. suffix -Л does not use a vowel when added to a word that ends with a vowel:

хөө + л = хөөл тоо + л = тоол

□ Practice 9. orthography: Vowel usage.

Directions: Form the words with the suffix -Л.

давш	богц
ханз	сав
тух	сэнж
шүлэг	ховх
сум	хайр
нар	үнэр
нэр	эмээл
чөдөр	хайрцаг

□ Practice 10. orthography: Vowel usage.

Directions: Notice how the vowels are used with the -Л in the following words. Explain why.

модол	номло	шинжил
няцал	бөглө	хэгзэл
тусал	балла	багшил
хүчил	товло	бэхэл
ногтол	цэвэрлэ	бүсэл

ТӨГТВОРГҮЙ -Н -ИЙГ ЖИЙРЭГЛЭХ ДҮРЭМ irregular Suffix -Н 2.4

When the genitive, dative, and ablative case endings (see Grammatical cases, page 33) are added, suffix -Н appears. It is used between the word base and other addings:

тэрэг	-	тэрэгний	үндэс	-	үндэсний	мод	-	модонд
цэцэг	-	цэцэгний	навч	-	навчнаас	ул	-	улны

Эгшиг Зохицох Ёс Vowel Harmony 2.5

The general rules are that the masculine words take the endings with masculine vowels, and the feminine words take the endings with feminine vowels (for more see Chapter 1, page 2):

аав + ын = аавын

онгоц + оор = онгоцоор

эгч + ээс = эгчээс

ээж + ийн = ээжийн

өнгө + өөр = өнгөөр

цагаан + аар = цагаанаар

Exceptions:

1. Proper nouns that consist of two elements, for example: Батгэрэл, Өвөрхангай.

2. The consonants Ж, Ч, Ш can attach the feminine endings even when they are used in the masculine words. There is no masculine word version of the negative ending -ГҮЙ, for example:

онош – оношийг

тууж – туужийг

ач – ачийг

болов – болохгүй

бай – байжээ

гар – гарчээ

NOTE: When the endings that start with -А, -О, -У or -Ү are added to word bases that contain the letters И, Я, Е, or Ё, these letters stay, for example:

орхи + ооч = орхиоч

анги + аараа = ангиараа

оё + уул = оёул

хоёр + уул = хоёул

хая + уул = хаяул

үе + үүд = үеүд

Том Үсгээр Бичих Дүрэм Capitalization 2.6

The capital letters are used in the following cases:

1. The first letter of the first word in a new sentence: Би хотод амьдардаг.

2. Proper nouns: Туул гол

3. Abbreviations Үг хурааж бичих: АУИС (Анагаах ухааны их сургууль)

NOTE: Some abbreviations that consist of syllables are not capitalized, for example:

ня-бо (нягтлан бодогч)

4. Names of the published or produced works: Р. Чойномын “Сүмтэй бударын чулуу” ном

5. Names of the organizations: Нэгдсэн үндэсний байгууллага

3 Үг Зүй Morphology

3.1 Үгийн Язгуур Word Stem

A stem is the part of a word that is located in the beginning of a word structure and has the most general meaning. It cannot be broken down into grammatical parts. A stem can be active **идэвхтэй язгуур** or passive **идэвхгүй язгуур**.

An active stem is not derivative by its form and corresponds with nouns and verbs. It is similar to the word base (see Word Base, page 24):

мал – малчин бод – бодол

нэр – нэрлээ гад – гадагш

үз – үзвэр яв – явах

A passive stem does not correspond with nouns and verbs and happens only before the suffix that forms the word:

дээ – дээр хуга – хугал

цэл – цэлэлз гэд – гэдий

жир – жиргэ на – намайг

A group of words with the same stem is called a *relative word group*:

нас – насал, насаж, настан, наст, настай, насарх

гэд – гэдий, гэдэлз, гэдэсхий, гэдгэнэ, гэдгэр

хага – хагал, хагар, хагач, хагас, хагац

гар – гарал, гарц, гарсаа, гарз, гарлага, гарам, гарамгай

мал – малла, малч, малсаг, малчин
тавь – тавьц, тавилга, тавил, тавиун
дар – дарамт, дарла, даралт, дармал
дээ – дээр, дээш, дээд, дээгүүр

An active stem is classified as a *noun stem* **нэр үгийн язгуур** and a *verb stem* **үйл үгийн язгуур**.

A passive stem is classified as *descriptive* **дүрслэх** and *imitative* **дуурайх**.

дүрслэх Descriptive:	дуурайх Imitative:
хага – хагал	жир – жиргэ
хуга – хугар	тог – тогш
бонд – бондгоно	дүн – дүнгэнэ
тас – тасал	май – майл
бяц – бяцар	бар – бархир
цөм – цөмч	був – бувтна

□ Practice 1. Morphology: word stem.

Directions: Learn the following proverbs. Identify the stems of the words.

- Гадагш явах хүн амаа хичээгтүн. Гэрт байх хүн галаа хичээгтүн.
- Ёстныг хүндэл, настныг баярлуул. Ачтанаа өргө, бачтанаас зайл.
- Эдээр биеэ чимсэнээс эрдмээр биеэ чим.

□ Practice 2. Morphology: word stem.

Directions: Identify the stems of the words.

- хугар, бяцал, тасч, тусал, цоол, сугар, нугач
- гэлий, гялалз, сортосхий, соотгоно, жингэнэ, бөхөлз
- дүнгэнэ, бархир, хүржигнэ, хотолз, тогш, майл, мөөр
- занш, шарги, таларх, мөст, зэрэгц, махас, төлж
- дээр, цаана, самна, гадна, нааш, хойгуур, дотогш

□ Practice 3. Morphology: word stem.

Directions: Learn the following proverbs. Identify the stems of the words.

- Барилдахаасаа таахалзах нь, хийхээсээ хээхэлзэх нь.

2. Ширэн гөлөм тасарч,

Ширмэн дөрөө сэтэрдэг.

3. Тэнэгүүдийг хагацуулахад хялбар, эвцүүлэхэд бэрх.

Мэргэдийг хагацуулахад бэрх, эвцүүлэхэд хялбар.

4. Малд дөргүй хүн гарсаар хашхирна.

Галд дүйгүй хүн очсоор чичнэ.

5. Чихэр ихэдвэл ой гутна.

Чимэг хэтэрвэл дур гутна.

□ Practice 4. Morphology: word stem.

Directions: In each row find a word that is not relative of the group.

- дарамт, даргар, дарла, даралт, дардас, дармал, дарш _____
- үзвэр, үзэмж, үзлэг, үзэм, үзэл, үзмэр, үзэсгэлэн _____
- тавьц, тавил, тавилга, тавьт, тавир, тавиун _____
- малла, малгай, малч, малж, малсаг, малчин _____

3.2 Үгийн Дагавар Word Suffix

A *suffix* is a word adding attached to the stem of a word. A suffix can form a noun from a noun, a noun from a verb, a verb from a noun, and a verb from a verb. An active stem suffix can be used to form a word after a formed noun. In the words *малчин*, *тээвэрчин* the suffix -чин was used after a stem *мал-* and a formed noun *тээвэр-* (*тээ + вэр*).

□ Practice 5. Morphology: word suffix.

Directions: Identify the suffixes in the following words.

хоньчин	яралз	бяцар
цодгор	твой	орц
амт	эмэгтэй	цацар
үзэмж	дүнгэнэ	сүнгэнэ
цоол	шарги	мөөр
гялалз	хурдан	гүйдэл
бодол	тэвдүү	ахмад

❑ Practice 6. Morphology: word suffix.

Directions: Add the appropriate suffix to the following group of words.

a. -лз b. -р c. -ш

1. хага-____, бут-____, цоо-____, бяц-____, нэвт-____, цөм-____, хэмх-____, шалба-____;
2. гял-____, год-____, цэл-____, дэлд-____, халх-____, бөх-____, сагс-____, тов-____;
3. тог-____, түг-____, луг-____, ян-____, дун-____, гун-____, гув-____, тов-____ шав-____.

❑ Practice 7. Morphology: word suffix.

Directions: Identify the stems and the suffixes in the following formed words.

Model: жүжигчин жүжиг + чин

үхэрчин	цацар
жигүүртэн	чичил
урлаг	тогтно
эрэгтэй	зовни
нэгж	нухал
амсар	залгил
тэргэнцэр	шалгар
идэвх	засар

Үгийн Нөхцөл Word Ending 3.3

An *ending* is added to the stem of a word to reveal different relations. Endings can be noun endings **нэр үгийн нөхцөл** or verb endings **үйл үгийн нөхцөл**.

Noun endings are the plural, case and possessive endings. (See Chapter 4, pages 29-55)

Verb endings are the formative, conditional, connective and completing endings. (See Chapter 5, pages 65-84)

Some noun and verb endings create the base for other endings, and sometimes suffixes, while others are used to form a complete word.

Some endings have the same purpose, but, depending on if the word is masculine or feminine, vowel harmony rules (see Chapter 2, page 2 and Chapter 2, page 19) apply:

талх – талхаар, талхны, талхнаас

ивээл – ивээлтэй, ивээлээр, ивээлийн

If the words have special consonants, they can take either masculine or feminine endings:

банк – банкны, банкийг, банкнаас

NOTE: The endings that are written as -aap⁴ mean -аар/-эр/-оор/-өөр, and the endings that are

written -aaC⁴ mean -ааC/-ээC/-ooC/-өөC, etc.

❑ Practice 8. Morphology: word ending.

Directions: Add the following endings: **-ын/-ийн/-ы/-ий** or **-аар⁴**.

Model: чихэр - чихрийн - чихрээр

шигтгээ	шигтгээр
тамхи	тамхийг
тэрэг	тэрэгнээр

арга

мөнгө

Practice 9. Morphology: word ending.

Directions: Identify the endings of the words.

салхины	хазлах
аясаар	мэлийсэн
нуурын	харагдах
усаа	тусах
нүүрний	харвал
саахалтын	хазуулах
хониноос	зөгнөлөө
тэнгэрт	эвшээв
залгилан	угаад

3.4 Үгийн Үндэс Word Base

A base is the part of a word that can connect words by its own form or is capable of taking suffixes and endings, for example:

удаан = уд + aan

явуул = яв + уул

дээш = дээ + ш

алхсаар = алх + саар

ажилчин = ажил + чин

залуучууд = залуу + чууд

By its function, a base can:

1. Connect the words: зэс домбо, модон авдар, сайн ирлээ

2. Form and change the words: зэсийн, модчин, модыг

By structure, a base can be *derivative* үүсмэл and *non-derivative* үүсмэл биш:

Non-derivative (base = stem) малын (мал)

Derivative (stem + suffix) малчны (малчин)

Derivative (phrasal word) адуй малын (адуй мал)

Practice 10. Morphology: word base.

Directions: Learn the following proverbs. Identify the bases of the words.

1. Унасан мод ойн дарамт, ухаангүй ноён төрийн дарамт.

2. Ургал ус үмхийрдэггүй, углуурга мод хорхойтдоггүй.

3. Эрдэм багатын омог их, ишгэн ухнын гүйдэл их.

4. Хонь цөөтийн хормой богино, ухаан муутын хошуу богино.

5. Уулын чимэг мод, улсын чимэг эрдэмтэн.

Practice 11. Morphology: word base.

Directions: Learn how the nouns are formed by the genitive case **-ын/-ийн/-ы/-ий**. Notice the difference in the meaning between the words that have and have not a suffix **-Н**. Form the following words.

Model: хогцы сав – хогийн сав

(суул)	үе	(суул)	үе
(cap)	туяа	(cap)	ажил
(ном)	хавтас	(ном)	хүн
(шил)	хонхор	(шил)	эр
(цаг)	зүү	(цаг)	байдал

Нэр Үг Nouns 4

Ерийн ба Оноосон Нэр Common and Proper Nouns 4.1

The *nouns* are a word class that directly names things, people, animals and phenomena:

ширээ (thing)	морь (animal)
хүн (person)	үзэгдэл (phenomena)

These are *common nouns* **ериин нэр**. *Proper nouns* **оноосон нэр** are names of specific people, places, times, occasions, events, publications, and so on. Proper nouns are written with an initial capital letter, for example:

Улаанбаатар	Хүүхдийн эрхийг хамгаалах өдөр
Энхжаргал	Нацагдоржийн нэрэмжит номын сан
Мартын 8	Ардын эрх сонин

Нэр Үгийн Бүтэц Structure of Nouns 4.2

Structure of Nouns

язгуур	+ нэр үг бүтээх	+ тооны	+ тийн ялгалын	+ хамаатуулах
	дагавар	нөхцөл	нөхцөл	нөхцөл
Stem	+ Suffix	+ Plural Ending	+ Case Ending	+ Possessive Ending

Example: хаз + аар + ууд + аар + аа

By structure, nouns can be derivative and non-derivative. Derivative nouns:

1. Add a suffix: адую + чин = адуючин

үз + вэр = үзвэр

2. Consist of phrasal words: ашиг шим

үр дүн

зүрх сэтгэл

засгийн газар

шинжлэх ухаан

усан үзэм

мөнгөн ус

Хүснэгт 5. Үйл үгээс нэр үг үүсгэх дагаврууд Table 5. Suffixes That Form Nouns From Verbs

дагавар Suffixes

Жишээ Example

-л	бодол, үзэл, санал, нэгдэл
-лага/-лого, -лэг/-лөг, -лга/-лго	зарлага, орлого, мэдлэг, өглөг, барилга, зорилго
-лт	ялалт, ололт, уулзалт, асуулт, өсөлт, өргөлт
-аа ⁴	баглаа, идээ, бөглөө, оролцоо, өвөлжөө, өгөө аваа, ачаа
-аан ⁴	барилдаан, тэмцээн, зодоон, мөргөлдөөн
-уур/үүр, -уул/-үүл	хадуур, дэвүүр, бариул, соруул, хусуур, хөвүүр
-рь/-р	буурь, суурь, байр, нэмэр
-уурь/-ууль	зовуурь, сургууль, сонгууль
-аар, -ээр, -оор, -өөр	хавчаар, тэвчээр, оёор, ерөөр
-аас, -ээс, -оос, -өөс	зураас, бичээс, оёос, бөглөөс
-дал, -дэл, -дол, -дөл	байдал, гүйдэл, боодол, өргөдөл, оргодол

-с	шүүс, хөөс
-г	бичиг, зураг, будаг, хоног, гуниг
-га, -гэ, -го, -гө	тулга, найруулга, дарга
-аач, -ээч	зураач, бичээч, дуулаач, гөрлөөч
-гч	сурагч, жолоодогч, уншигч, сонсогч
-вар, -вэр, -вор, -	
вөр/	чадвар, үйлдвэр, тэтгэвэр, олдвор, өшиглөвөр, хонжвор, салбар,
-бар, -бэр, -бор, -	сийлбэр, хөтөлбөр, төлбөр
бөр	
-ц	сууц, орц, ирц, ургац, гарц, өлгөц
-мж	үзэмж, боломж, тусламж, санамж
-мт	баримт, дарамт, боомт
-м	тохом, хэрчим, алхам, зүсэм
-ш	идэш, ууш, тохощ, булш
-маг, -мэг, -мог, -мөг	хайлмаг, холимог, зуурмаг, жигнэмэг, хөлмөг
-хуун/-хүүн	шатахуун, бүтээгдэхүүн
-мал, -мэл, -мол, -	баримал, наамал, нэрмэл, оёмол, өргөмөл
мөл	
-мшиг	гайхамшиг, аймшиг, гутамшиг
-в	сэдэв, төсөв

Хүснэгт 6. Нэр үгээс нэр үг үүсгэх дагаврууд Table 6. Suffixes That Form Nouns From Nouns
дагавар Suffixes Жишээ Example

-чин, -ч	ажилчин, хоньчин, эмч
-вч	хуруувч, хүзүүвч, чихэвч, саравч, мөрөвч
-тан, -тэн, -тон, -төн	араатан, эрдэмтэн, хөхтөн, хортон
-лан, -лэн, -лон, -лөн	дугуйлан, хүрээлэн, дугуйлан, орчлон
-лаг, -лэг, -лог, -лөг	урлаг, үдэшлэг, өдөрлөг, цэцэрлэг, ойлог
-гтай, -гтэй, -гтой	хатагтай, эзэгтэй, ноётой
-цаг, -цэг, -цог, -цөг	эрэгцэг, довцог, бөмбөрцөг
-нцаг, -нцэг, -нцог, -нцөг	зээрэнцэг, бөөрөнцөг, тогонцог
-з	харз, арз, хорз, шарз
-нцар, -нцэр, -нцор, -нцөр	хуванцар, савханцар, тэргэнцэр, чононцор
-лзгана, -лзгэнэ, -лзгоно, -лзгөнө	улаалзгана, тэмээлзгэнэ, бөөрөлзгөнө

□Practice 1. structure of nouns.

Directions: Identify the STEMS and suffixes of the nouns. Write them down on the lines given below.

Амьдрал жаргалын замд
Хүн бүхэн хүлэгтэй.
Алтан жолоо өргөсөн
Хүлгийн дөрөө нь сүүтэй.
Ардын журамт цэргийн
Тэмцлийн дөрөөнд сүү бий.

Анхны сансрын нисэгчийн
Тэнгэрийн дөрөөнд сүү бий.
Уулыг мөрлөн тулсан
Ажилчны дөрөөнд сүү бий.
Ургацын шан татсан
Атарчны дөрөөнд сүү бий.

(Дэндэвийн Пүрэвдорж “Сүүтэй дөрөө”)

амьдрал = амьдар + л.

❑ Practice 2. structure of nouns.

Directions: Identify the stems and suffixes in the following nouns.

бодол	ургац
идэш	хөхтөн
хазаар	бултий
олз	ачаа
чихэвч	үдэшлэг
уулзалт	зориг
суурь	тэвчээр
хоньчин	ялалт
ахмад	мэдлэг
салхивч	бария

❑ Practice 3. structure of nouns.

Directions: Find and underline the NOUNS. Identify the PROPER NOUNS.

Халиу нь Монгол улсад устах дөхсөн гоц ховор амьтан. Тархсан нутаг нь эрс багасч, хоёрхон цэгт маш бага газар үлджээ. Дээр үед Монгол Алтай, Хангай, Хөвсгөл, Хэнтийн гол мөрнүүдээр нэлээд тархмал байжээ. Энэ зууны хорь гuchaад онд Хэнтийн Онон, Минж, Хангайн Завхан, Тэс, Хөвсгөлийн Шишгэд, Дэлгэр мөрөн, Эг, Дорнотын Халх голын савд халиу үзэгддэг байв. Одоо Монголд зөвхөн Халх гол, Шишгэд хоёрт л яльгүй бага газар үлдэж, Бэлтэс, Эг голын зарим хэсэгт хааяа гүйдлээр үзэгддэг бололтой.

(Монгол улсын Улаан ном)

Тахь нь Төв азиас өөр ямар ч газар зэрлэгээрээ байхгүй бөгөөд адлууны өвөг болсон ховор амьтан юм. Тахь нь арван долдугаар зуун хүртэл Монголд олон газар амьдарч байв. 1635 онд одоогийн Хэнтий аймагт байсан тахиас Сэцэн хаан Манжийн эзэн хаанд бэлэглэж байжээ. Дорнотын тал, Өмнөговь, Говь-Алтай зэрэг газарт Тахийн ус, Тахийн уул гэдэг газар байдаг нь тэнд тахь байсныг гэрчилнэ. Сүүлийн үед зөвхөн Алтайн цаад говь, Тахийн шар нуруу, Тахийн ус зэрэг газарт мэр сэргүүлэхэд үзэгддэг байв. Тухайлбал, Ховдын хоршооны ажилтан нэгэн хүн Гүн тамга гэдэг газарт, 1955 онд Их сургуулийн шинжилгээний аяллынхан Тахийн шар нуруунд тус тус тахь байсныг үзжээ. Харин 1990-ээд оноос Монгол нутгаас гадаадын амьтны хүрээлэнгүүдэд аваачин тэжээж байсан тахийг эргүүлэн унаган нутагт нь нутагшуулж байна.

(Монгол улсын Улаан ном)

Нэр Үгийн Олон Тоо Plural Nouns 4.3

Plural nouns are formed by: 1) Taking plural endings; 2) Repeating the noun or its modifier.

Хүснэгт 7. Олон тооны нөхцөлүүд Table 7. Plural Noun Endings

нөхцөл Endings	Жишээ Example
-үүд/-үүд	уулнууд, үүлнүүд
нар	багш нар, эмч нар
-д	морьд, сурагчид
-с	хүмүүс, эрдэнэс
-чууд/-чүүд = -чуул/-чүүл	багачууд, бүсгүйчүүд
Genitive case endings (see page 35)	ахынхан, хөдөөнийхөн, Архангайнхан
-ын/-ийн, -ы/-ий, -н + хан ⁴	

A noun or its complement can be repeated to form a plural:

ХҮН ХҮНИЙ дэргэд
өндөр өндөр уул
тарган тарган хонь

Plural endings are NOT USED in the following cases:

1. Numerals or words that mean more than one are used before the noun:

арван хүн
хэдэн хонь
гучад сурагч
цөөн ном
зарим оюутан

2. The verbs that refer to more than one, such as бэлч-, тарх-, бөөгнө-, барилд-, уралд-, багшир-, etc. play the role of a predicate:

Мал бэлчив.
Морь уралдана.
Бөх барилдана.

3. Multiple plural endings in a single word.

4. Noun that has a complement in a repeat form of plural:

гоё гоё цэцэг
нарийхан нарийхан гудамж

GRAMMAR RULE:

When the nouns take plural endings -ууд, -үүд, a suffix -Н can appear:

уул – уулнууд
мод – моднууд

❑ Practice 4. plural NOUNS.

Directions: Add the plural endings to the following nouns.

Use **-ын/-ийн, -ы/-ий, -н + хан⁴**.

Model: *төр* – *төрийнхөн*

гариг	Сан-Франциско
байгууллага	олон
банк	эмнэлэг
компани	Нью-Йорк
хороолол	Дархан
нийгэмлэг	цэцэрлэг

❑ Practice 5. plural NOUNS.

Directions: Fill in the blanks with the appropriate word. Use the following list.

жоохон жижиг ✓ олон
цөөн том их

1. Золжаргалд олон найз бий.

2. Энэ саванд сүү байгаа уу?

3. Энэ дугаар тусгай захиалгаар ширхгээр хэвлэгдсэн.

4. Энэ намар ургац хураалаа.

5. Манай тооны багш хүнд цүнх барьдаг.

6. Маргааш өглөө 9 цагаас болон дунд бизнес эрхлэгчдийн уулзалттай.

❑ Practice 6. plural NOUNS.

Directions: All of the following sentences contain mistakes. Find the mistakes and rewrite each sentence correctly.

1. Тэнд байсан зуугаад хүүхдүүдийн дунд миний таних гурван дөрвөн охид байлаа.

2. Зарим сурагчид хичээл зүтгэл гаргаж, эрдэм номдоо шамдана.

3. Хэдэн ишигнүүд хураасан аргал дээр цовхчин тоглоно.

4. Наадмын талбайд бөхчүүд барилдаж, хөндий талаар морьд уралдаж, их л хөл хөдөлгөөнтэй байв.

5. Уул талаар малууд бэлчээрлэж, энд тэндгүй шувууд жиргэлдэнэ.

□Practice 7. plural NOUNS.

Directions: Read the poem. Underline the plural nouns.

Хэнтий, Хангай, Саяаны өндөр сайхан нуруунууд,
Хойд зүгийн чимэг болсон ой хөвч уулнууд,
Мэнэн, Шарга, Номины өргөн их говиуд,
Өмнө зүгийн манлай болсон элсэн манхан далайнууд.

Энэ бол миний төрсөн нутаг,
Монголын сайхан орон.

Хэрлэн, Онон, Туулын тунгалаг ариун мөрнүүд,
Хотол олны эм болсон горхи булаг рашаанууд,
Хөвсгөл, Увс, Буйрын гүн цэнхэр нуурууд,
Хүн малын ундаа болсон тойром бүрд уснууд.

Энэ бол миний төрсөн нутаг,
Монголын сайхан орон.

Орхон, Сэлэнгэ, Хөхүйн онц сайхан голууд,
Уурхай баялгийн охь болсон олон уул даваанууд,
Хуучин хөшөө дурсгал хот балгадын сууринууд,
Хол газар одсон харгуй дардан замууд

Энэ бол миний төрсөн нутаг,
Монголын сайхан орон.

Холхи газраас гялалзсан цаст өндөр хайрхнууд,
Хөх тэнгэр цэлмэсэн хөдөө хээр цайдмууд,
Холын бараа харагдсан ноён шовх сарьггууд,
Хүний сэтгэл тэнийсэн уудам амьсгалт талууд.

Энэ бол миний төрсөн нутаг,
Монголын сайхан орон.

(Дашдоржийн Нацагдорж “Миний нутаг”)

□Practice 8. plural NOUNS.

Directions: Find and underline the plural nouns.

Тууврын мал суурь сууриараа багшран бэлчээрлэж, дэнж дээрх туувварчдын гэр энд тэнд үзэгдэнэ. Зүүн жигүүрт байгаа хундан цагаан гэр бол Балбарынх мөн. Тэдний гадаа Дашичилэнгийнхний эмээлтэй морьд уяатай байна. Чанцал гэрээс зайдуухан бууж, морио тушаад баахан зурхшээсээр гэрт оров. Тэднийд байгаа нутгийн харчуулын нэг нь эрүү Дамба хочтой хижээл эр мөн байв.

(Сэнгийн Эрдэнэ “Малын хөлийн тоос”)

□Practice 9. plural NOUNS.

Directions: Form the plural nouns.

мотоцикл	санал
зохиол	жич
боть	гуч
сонгууль	монгол

талбай	_____	эрэгтэй	_____
баглаа	_____	том	_____
шүд	_____	залуу	_____
унага	_____	бага	_____
ботго	_____	муу	_____
зуслан	_____	сайн	_____
шүүдлэн	_____	цэцэг	_____
хөгшин	_____	нэр	_____
охин	_____	ҮГ	_____
хөвгүүн	_____	бие	_____
тэрэгчин	_____	уул	_____
уншигч	_____	Үйл	_____
түшмэл	_____	ХҮН	_____
нөхөр	_____	Үр	_____
нохой	_____	НЯЛХ	_____
их	_____	доод	_____

□ Practice 10. plural NOUNS.

Directions: Complete the sentences with the PLURAL NOUNS.

Model: Зуслангийн жсаалууд (*хоол*) **хоол хоолоо** түргэн идэж, гарч одлоо.

- Тэдний хүүхдүүд нь бүгд (*тус*) _____ гарсан.
- Тус нутгийн наадам (*тал*) _____ ирсэн зочдоор дүүрэн байв.
- Хүүхдүүд ээ, (*гар*) _____ барьж, тойргоор эргэнэ шүү.
- Парад эхлэхийн алдад сурагчид (*байр*) _____ жагссан байв.
- Багшийг орж ирмэгц оюутнууд (*ширээ*) _____ суув.
- Хурлаар (*хом*) _____ цугларсан төлөөлөгчид үг хэлснээр хүмүүсийн дуу хоолойг олон нийтэд хүргэв.

Нэр Үгийн Тийн Ялгал Grammatical Cases 4.4

The case endings connect the nouns to other words. Mongolian language has eight cases.

Хүснэгт 8. Тийн ялгалын нөхцөлүүд Table 8. Grammatical Case Endings

Grammatical Cases	Тийн ялгал	Endings	questions
		нөхцөл	Асуулт
Nominative	Нэрлэх	Ø	хэн? юу?
Genitive	Харьялах	-ын/-ийн, -ы/-ий, -н	хэний? юуны?
Dative	Өгөх орших	-д, -т	хэнд? юунд?
Accusative	Заах	-ыг/-ийг, -г	хэнийг? юуг?
Ablative	Гарах	-аас ⁴	хэнээс? юнаас?
Instrumental	Үйлдэх	-аар ⁴	хэнээр? югаар?
Comitative	Хамтрах	-тай, -тэй, -той	хэнтэй? ютай?
Directional	Чиглэх	руу/рүү, луу/луу	хэн рүү? юу рүү?

□ Practice 11. NOUNS: case.

Directions: Add the case endings to the following words.

Model:

Nominative:	үзэг	тамир	бал	хүүхэд
Genitive:	үзэгний	тамирын	балын	хүүхдийн
Dative:	үзгэнд	тамирт	балд	хүүхдэд

<i>Accusative:</i>	үзгийг	тамирыг	балыг	хүүхдийг
<i>Ablative:</i>	үзгээс	тамираас	балаас	хүүхдээс
<i>Instrumental:</i>	үзгээр	тамираар	балаар	хүүхдээр
<i>Comitative:</i>	үзэгтэй	тамиртай	балтай	хүүхэдтэй
<i>Directional:</i>	үзэг рүү	тамир луу	бал руу	хүүхэд рүү
<i>Nominative:</i>	<u>эрдэмтэн</u>	<u>ухаан</u>		<u>байгууллага</u>
<i>Genitive:</i>	_____	_____	_____	_____
<i>Dative:</i>	_____	_____	_____	_____
<i>Accusative:</i>	_____	_____	_____	_____
<i>Ablative:</i>	_____	_____	_____	_____
<i>Instrumental:</i>	_____	_____	_____	_____
<i>Comitative:</i>	_____	_____	_____	_____
<i>Directional:</i>	_____	_____	_____	_____

4.4.1 Нэрлэхийн Тийн Ялгал Nominative Case

Nouns in the *nominative* case become the subject of a sentence. They are related to the predicate.

Nouns in the nominative case do not have endings.

Ээж ирлээ.

Тоглолт өндөрлөлөө.

Хичээл өхөн дээр.

Бат уншсан.

If nouns become the predicate in a sentence, they also have a nominative case ending:

Бороо бол байгалийн үзэгдэл мөн.

If adjectives, numerals, and verbs with the definitive connective endings (see Table 16, page 84) play the role of nouns and become the subject of a sentence, the use the Hb:

Өндөр нь минийх. (Adjective)

Гурав нь ирлээ. (Numeral)

Явах нъ удаан. (Verb)

Practice 12. NOUNS: case.

Directions: Read the poem. Find the nouns. Write them in the nominative case.

Будант намрын тэнгэр зэллэн, Хавартаа шувууд дуулалдсаар ирнэ.

Нүүдлийн шүүвүүд буцаж байна. Хамаг гоёлоо модод зуусээр угтана.

Найгах модод гандан шарлаж, Үдэлт, угталт, үйтгар, баясал

Навчсаар уйлан үдэж байна. Эргэх хорвоод ээлжлэн ээлжилнэ.

(Г. Жамъяндорж “Хорвоогийн ёс”)

Будан.

□ Practice 13. NOUNS: case.

Directions: Read the poem. Find the nouns. Write them in the nominative case.

Үүлсын адүүчны үнэгэн малгай

Өсөх залуу насны гал дөл гэдэг,

Улаалзах галын дөл шиг үзэгдэнэ.

Өмсөх малгайг нэвт гэрэлтэн байна.

Жаргалтай насныхаа хиймориор тэр

Хүний ертөнцийн нэгэн зүл мандаж,

Жавар дунд шатаж явах шиг санагдана.

Хүйтэн харгүйд илч бадрааж явна.

(П. Пүрэвсүрэн “Миний уулзсан адүүчин”)

Y_{VL},

Харьяалахын Тийн Ялгал Genitive Case 4.4.2

The *genitive* case connects the words with the -ЫН/-ИЙН, -ИЙ/-Ы endings. These endings connect:

1. Nouns or other parts of speech that act as nouns to other nouns:

ахын морь хүний сэтгэл усны урсгал

2. Nouns or other parts of speech that act as nouns to PREPOSITIONS:

гэрийн цаана ширээн (-ий) дээр гэр (-ийн) дотор

3. Nouns or other parts of speech that act as nouns to conjunctions:

ахын тухай хүүгийн төлөө эгчийн талаар

4. Nouns or other parts of speech that act as nouns to verbs:

Батын өгсөн ахын хийсэн

эгчийн оёсон ээжийн авсан

5. Verbs to adjectives:

өгсөхийн хэцүү явсны сайн амрахын сайхан

GRAMMAR RULE:

The series of nouns, except the last one and the nouns before the words дээр, доор, дотор do not take the endings. In other words, ending of a same case is not repeated in series:

Эрдэмтэн мэргэд, эгэл ардын санал бодлыг сонсож, аав ээж, ах дүү, анд нөхдийнхөө заавар зөвлөгөөнийг эргэцүүлж явбал энэ ажлыг чанартай хийчихэж болно.

□Practice 14. NOUNS: case.

Directions: Fill in the blanks with the words in parentheses. Use the genitive case.

1. Миний (нөхөр) _____ ажил барагдахгүй их.

2. Хүү нь (өөрийн эцэг) _____ машиныг унаж, жолооны дадлага хийв.

3. Ариунцэцэг (өөрийн эгч) _____ гэрээр орж уулзаад гарлаа.

4. Тэр (өөрийн нагац ах) _____ хаягийг мэдэхгүй.

5. Очирсайхан (өөрийн нагац эгч) _____ ажилд туслав.

6. Миний (хүү) _____ хичээл сайн.

7. Түүний (охин) _____ сургууль нь гэртээ ойрхон.

8. (Сарнай) _____ найз залуу нь түүнтэй хамт нэг сургууль төгссөн.

9. (Төмөр) _____ нөхөд нь бүгд сагсан бөмбөг тоглодог.

10. Манай (найз) _____ гар утас нь ажилладаггүй.

11. Бидний (хөри) _____ хамаатан нь баяраар хүүхдүүдтэйгээ ирсэн гэнэ.

12. Бид өнөөдөр (өөрийн компани) _____ хурлыг хийнэ.

□Practice 15. NOUNS: case.

Directions: Add the genitive case endings to the following nouns.

ажил _____

трактор _____

ард _____

ҮҮР _____

толь _____

амьтан _____

гутал _____

чоно _____

тамхи _____

загас _____

хүүхэд _____

засаг _____

талбай _____

ус _____

эмээ _____

бороо _____

өвөө _____

гудамж _____

байшин _____

гэрлэлт _____

үзэг _____

сандал _____

тэнгэр _____

тогоо _____

жаргал _____

шанага _____

зовлон _____

дарга _____

шувуу _____
ул _____
арaa _____

бүтээл _____
ордог _____
мөнгө _____

□ Practice 16. NOUNS: case.

Directions: Find and underline the nouns in the genitive case.

Үр асахын тал

Бухим шөнийн тэнгэрийг цэцэг гижигдэхэд

Буусан ододыг шигшин гэгээнд холих.

Үүр цайхын тал

Ерхөг сугартал цалалзсан салхи

Ердөө л хагасын нь туулаад омог нь эцдэг.

Салхи эцэхийн тал

Туулайн дэгдээтэй саран үүл харайн гулгаж,

Туйлдаж дунд нь хээр хонон цонхийдог.

Сар хэвтэхийн тал

Хавтгайн ингэ хэвтээд босоход

Харганын толгойд нь өрөм дарайж үлддэг.

(Бавуугийн Лхагвасүрэн “Монголын их хээр тал”)

□ Practice 17. NOUNS: case.

Directions: Connect the following nouns. Use the genitive case.

тархи/гэмтэл _____
зүрх/цохилт _____
цаг/хүрд _____
загас/мах _____
хүнс/дэлгүүр _____
сонсгол/аппарат _____
сейф/түлхүүр _____
хүүхэд/кино _____
амралт/газар _____
дарга/өрөө _____
өрөөл/үг _____
бие/тамир _____

□ Practice 18. NOUNS: case.

Directions: Complete the sentences with the words in parentheses.

Use the genitive case.

1. Тэр миний (*ax*) _____ дэлгүүр.
2. Энэ миний (*нөхөр*) _____ унадаг машин.
3. Хар нь (*эмээ*) _____ ажлын цүнх.
4. Наадах чинь (*багши*) _____ сонин.
5. Энэ улаан балтай нь миний (*дүү*) _____ юзэг.
6. Тэр ширээн дээр байгаа (*өвөө*) _____ нүдний шил.
7. Тэр цаасан дээр тэмдэглэсэн (*таны хөрши*) _____ утасны дугаар шүү.
8. Энэ дээр нь бичсэн нь миний (*найз*) _____ хичээлийнх нь ном.
9. Энэ сагсны бөмбөг тэр (*хуухэд*) _____ бөмбөг.

□ Practice 19. NOUNS: case.

Directions: Form the case noun + verb connections.

Model: (*багши*) багшийн өгсөн гэрийн даалгавар

1. (*ax*) _____ барьсан унаа

2. (аав) _____
 3. (нам) _____
 4. (найз) _____
 5. (ангийнхан) _____
 6. (эмээ) _____

авчирсан тоглоом
 тушаасан даалгавар
 бэлэглэсэн ном
 бэлтгэсэн жүжиг
 хийж өгсөн хоол

4.4.3 Өгөх Оршихын Тийн Ялгал Dative Case

The *dative case* connects the nouns or other parts of speech that act as nouns to the verbs and adjectives with such endings, as -Д/-Т.

гэрт ор	дуунд сайн	дүүд тусал
ахад өг	моринд хайртай	ээжид сонсго
ууланд зугаал	маханд дуртай	аавд хэрэгтэй
хотод амьдар	багшид хариул	хүүхдэд чиглэсэн

GRAMMAR RULE:

Only the last word of the series takes the dative case ending:

Миний хэлснийг Дорж, Бат, Балбар, Сүрэн нар **I** дамжуулаарай.

□ Practice 20. NOUNS: case.

Directions: Write the following nouns in the dative case.

улс	утас
Франц	Швед
уут	хүнс
тор	аймаг
тархи	байр
сум	сав
бээлий	тэрэг
хувцас	үс
хот	таксиа

□ Practice 21. NOUNS: case.

Directions: Find and underline the nouns in the dative case.

1. Балдан хурдан хул мориндоо ташуур өгөн давхисаар Бууралын даваан дээр ирж буугаад, овоонд чулуу нэмж, гурав тойроод алсад харагдах уулсын барааг ширтэн бодлогоширов. Тэртээ аймгийн төвд суугаа насан өтөл болсон нагац эгчийндээ очиж, сэтгэл зүрхэндээ хайрлан хүндэтгэж явдгаа хэлнэ гэхээс яарах шиг болж мордон эргүүлэв.

2. Дайнд баатар

Далайд учч

Нойронд сэргэг

Номонд мэргэн

Үйлэнд уран

Үгэнд цэцэн хүн болоорой.

□ Practice 22. NOUNS: case.

Directions: Fill in the blanks with the words in parentheses. Use the dative case.

Model: (*Гудамж*) Гудамжинд гэрэлтүүлэг хэрэгтэй байна.

- Би (*өөрийн машин*) _____ дээд чанарын бензин хийдэг.
- Энэ дүүрэг (*хүүхдүүд*) _____ чиглэсэн арга хэмжээ их явуулдаг.
- Танай (*гэр*) _____ ямар тавилга дутуу байгаа вэ?
- Нярай (*хүүхэд*) _____ эхийн сүү чухал.
- Энэ зун манай (*зочид буудал*) _____ жуулчид ирнэ.
- Одоохондоо миний (*хүү*) _____ энэ тоглоом хэрэггүй.
- Маргааш гэхэд (*ажилчид*) _____ энэ материалыг тараасан байх хэрэгтэй.

8. Тус хандивын (уулзалт) _____ эмэгтэйчүүд бүгд улаан даашинаа өмсөнө.

9. Манай (сургууль) _____ сагсан бөмбөгийн баг бүрдүүлэх хэрэгтэй.

□Practice 23. NOUNS: case.

Directions: Complete the sentences with the words in parentheses.

Use the dative case.

1. Зориг гуай (их сургууль) _____ багшилдаг.

2. Нарангэрэл эмч энэ (эмнэлэг) _____ ажилладаг.

3. Би гутлын (үйлдвэр) _____ ажилладаг.

4. Заяа (төлөвиз) _____ ажилладаг.

5. Амарбат (засгийн газар) _____ ажилладаг.

6. Баатар гуай (шинжслэх ухааны хүрээлэн) _____ ажилладаг.

7. Идэрээ уул уурхайн (компани) _____ ажилладаг.

□Practice 24. NOUNS: case.

Directions: Write the sentences using the given nouns. Use the dative case.

Model: уут/шинэ хувцас Уутанд шинэ хувцас бий.

1. шил/ундаа _____ .

2. торх/зөгийн бал _____ .

3. тогоо/сүү _____ .

4. бидон/жимс _____ .

5. аяга/цай _____ .

6. хайрцаг/бэлэг _____ .

7. шүүгээ/хувцас _____ .

□Practice 25. NOUNS: case.

Directions: Complete the sentences with the words in parentheses. Use the dative case.

1. Олон улсын төлөөлөгчид (хурал) _____ ирлээ.

2. Жуулчид (майхан) _____ буудаг.

3. Манай морь (саравч) _____ байгаа.

4. Шаму халим (Сан Диего) _____ байдаг.

5. Машинаа (гарааши) _____ тавьдаг.

6. Бид баавгайг (уул) _____ харсан.

7. Хүүхдүүд хөл бөмбөгийн (талбай) _____ тоглов.

8. (Онгоц) _____ нийтдээ хоёр зуу гаруй хүн байв.

9. Уг (кино) _____ олон сайн жүжигчин тогложээ.

□Practice 26. NOUNS: case.

Directions: Complete the sentences with the words in parentheses.

Use the dative case. Write Ø if unnecessary.

1. Физикийн багш (бид) _____ туршилт хийх гэрийн даалгавар өгсөн.

2. Би (дарга) _____ илтгэлээ өгсөн.

3. Дүү маань миний хүүгийн тооны (хичээл) _____ нь тусаллаа.

4. Хөл бөмбөгийн багийнхан (Итали) _____ тэмцээнд оролцож байгаа.

5. Манай мал (хөдөө) _____ байгаа.

6. Энхмаа (аяга) _____ сүү хийж өгөв.

7. Тэр жаалхүү (өөрийн морь) _____ ус хийж өглөө.

8. Хулан (шүүгээ) _____ хувцсаа үрж тавив.

9. Энэ цээжлэх үгсийг (өөрийн дэвтэр) _____ бичиж аваарай.

10. Ундрал (өөрийн дүү) _____ жимс ногоо авчирч өглөө.

11. Энэ мөнгийг (банк) _____ аваачиж тушаагаарай.

12. Миний ах (моо) _____ сайн.

13. Тэр (*гар бөмбөг*) _____ онц сайн биш.

14. Тэд (*амьтан*) _____ ээлтэй ханддаг.

□Practice 27. NOUNS: case.

Directions: Write Ø or dative case endings in the blanks.

1. Тантай уулзах хүн уулзалтын *өрөө* _____ хүлээж байгаа.

2. Уянга, Халиун хоёр намайг хамт кино үзэх гээд *гадаа* _____ хүлээж байгаа.

3. Түүнийг би өдөржингөө *гэр* _____ хүлээж байна.

4. Таксины жолооч таныг *тэн* _____ хүлээж байгаа.

5. Батгэрэл Сарантай болзож, түүнийг *ресторан* _____ хүлээж байгаа.

6. Аав ээжийг *машин* _____ хүлээж байлаа.

□Practice 28. NOUNS: case.

Directions: Answer the questions. Write complete sentences.

Use the words in parentheses.

1. Бадарчийнх хаана байдаг вэ? (*Увс*)

2. Энэ захидлыг хаана тавих вэ? (*шүүдангийн хайрцаа*)

3. Хундагануудыг хаашаа хураах вэ? (*сервант*)

4. Тос хаана байгаа вэ? (*цүнх*)

5. Зугаалганд авч явах ааруул, ээзгийгээ хаана хийх вэ? (*үүргэвч*)

6. Тэр жүжигчин нэвтрүүлгийн аль хэсэгт нь гарсан бэ? (*эх*)

7. Энэ хэсгийг зохиолын хаана нь оруулах вэ? (*төгсгөл*)

8. Энэ цэцгийг хаана тарих вэ? (*хаашааны хажсуу*)

9. Усыг юунд хийх вэ? (*тэр сав*)

10. Хүүхдүүдийн авч явах хувцсыг хаана хийх вэ? (*чемодан*)

11. Мөнгөө хаана хийсэн бэ? (*энэ түрийвч*)

12. Түлхүүрээ хаана хийсэн бэ? (*халаас*)

□Practice 29. NOUNS: case.

Directions: Fill in the blanks with the nouns in parentheses. Use the dative case.

1. Чи (*ус*) _____ сэлэх дуртай ю?

2. Ээж маань (*сарнай цэцэг*) _____ маш дуртай.

3. Миний хүүхдүүд (*сүү*) _____ дуртай.

4. Би самартай (*шоколад*) _____ дуртай.

5. (*Чихэр*) _____ дургүй хүүхэд байхгүй байх.

4.4.4 Заахын Тийн Ялгал Accusative Case

The *accusative case* connects the nouns or other parts of speech that act as nouns to the transitive verbs. Nouns in the accusative case have the following endings: -ЫГ/-ИЙГ, -Г:

намайг утг

аргыг ол

эхийг бич

Сарнайг дууд ахыг дууд ээжийг эргэ

It can also be revealed with a zero ending:

НОМ унш	байшин барих	МАШИН засах
зураг зур	ялаа үргээх	ЦЭЦЭГ услах
мал хариулах	МОД тарих	ХООЛ хийх

NOTE: In a complex sentence, a noun in the accusative case becomes the subject of the clause.

Доржийг ирмэгц ах нь уулзав.

Ахыг явахлаар бид ажил төрлийг нь хариуцна.

GRAMMAR RULE:

In series, only the last noun takes the accusative case ending:

Би онгоцны буудал дээрээс Сарнай, Заяа, Туяа, Батааг утгаж авсан.

Practice 30. NOUNS: case.

Directions: Complete the sentences with the words in parentheses.

Use the accusative case.

1. (Эгч) _____ ирэхлээр бид явна.
2. (Ариунаа) _____ бүжгийн дугуйланд оруулна.
3. Намхан өсгийтэй (гутал) _____ бодвол өндөр өсгийтэй нь гоё харагддаг.
4. (Анар) _____ өнөөдөр эмчид үзүүлнэ.
5. (Ах) _____ утсаар ярьмагц бид дуудсан.

Practice 31. NOUNS: case.

Directions: Complete the comparison sentences with the words in parentheses.

Use the accusative case.

Model: Энхбат (өөрийн ах) ахыгаа бодвол сэргэлэн.

1. Ухрийн мах тахианы (мах) _____ бодвол илүү үнэтэй байдаг.
2. Энэ жил өнгөрсөн (жил) _____ бодвол дулаан байх янзтай.
3. Би (өнөөдөр) _____ бодвол маргааш завтай.
4. Энэ дэлгүүрийн хувцас тэр (дэлгүүр) _____ бодвол илүү чанартай.

Practice 32. NOUNS: case.

Directions: Complete the sentences with the nouns in parentheses.

Use the accusative case.

1. Уерийн (аюул) _____ багасгах гидротехникийн хэд хэдэн арга бий.
2. Монгол хүн (ном) _____ хүндтэй газар тавихаас биш, газар орхих, дээр нь гишгэх, суухыг цээрлэдэг.
3. Энэхүү бүтээл нь эрдэмтдийн (анхаарал) _____ зүй ёсоор татаж байна.
4. Ёгт үлгэр нь ёс суртахууны элдэв (доголдол) _____ далд санаагаар шүүмжилдэг.
5. Олон талт ажил зохион, (өр авлагы) _____ бууруулаад байна.
6. (Үнэн) _____ худал гэх цагт худал мөн үнэн. (Үгүй) _____ буй гэх үед буй бас үгүй.
7. Орон нутгийн (мэдээ) _____ интернетээр үзэж болно.
8. Энэ (өгүүлэл) _____ уншихад сонирхолтой бөгөөд инээдтэй санагдсан.
9. Гутруу (үг) _____ дэмий хэлж, (зориг) _____ бүү бууруул.
10. Учир (шалтгаан) _____ асууж, үйл (явлал) _____ хэлэлцэнэ.
11. (Хом) _____ тойрон хэсүүчилсээр хорин хэд хонолоо доо.
12. Би танд (өөрийн найз) _____ танилцуулья.

Practice 33. NOUNS: case.

Directions: Fill in the blanks with the words in parentheses.

Use the accusative case.

1. Бид (аав) _____ ажлаасаа ирэхий нь хүлээж байна.

2. Эгч (*ax*) _____ угтаж авахаар явсан.
3. Бид нар (*ma*) _____ эмнэлэг дээр хүргэж өгч чадна.
4. Ээж (*chi*) _____ эрт ирээрэй гэсэн.
5. Бид (*daraga*) _____ урьсан.
6. Би (*өөрийн найз*) _____ дагуулж явмаар байна.
7. Тэр хүн (*эмч*) _____ хүлээлтийн өрөөнд нь хүлээж байна.

Practice 34. NOUNS: case.

Directions: Read the proverbs. Find and underline the nouns in the accusative case.

1. Эрдмийг хичээлээр сурдаг, эрлийг сургаар олдог.
2. Биеэ засаад гэрээ зас, гэрээ засаад төрөө зас.
3. Дуулах нэрийг эцэг эх өгнө, дуурсах нэрийг өөрөө олно.
4. Нуухыг нь авах гээд нүдийг нь сохлов.
5. Аманд орсон шар тосыг хэлээрээ түлхэх.
6. Тэмээ хариулсан хүн буурынхаа занг андахгүй.
7. Төмрийг халуунд нь давт, түүхийг шинэд нь бич.
8. Биеэ мэдвэл хүн, бэлчээрээ мэдвэл мал.

Practice 35. NOUNS: case.

Directions: Write the following nouns in the accusative case.

ажил	тарга
анги	тараг
тойм	торго
алдар	тоосго
энх	мөндөр
тунхаг	шуурга
одон	таавар
гариг	дээвэр
бүжиг	харц
ая	зүрх
хөгжим	чих
морь	гурил

Practice 36. NOUNS: case.

Directions: Find and underline the words in the ACCUSATIVE CASE.

1. Хөвгүүнийг амжилттай сурсанд профессор хариу талархал илэрхийлэв.
2. Хонины цаадах холбоо хоёр өндрийн мөнгөн оройг үзэхдээ сэтгэл гуньхравч эрдэм боловсролыг сурна гэхээс баясал төрнө.
3. Нутаг бэлчээрийн тухай бодлыг ус эрдэнээс ангид ойлгохын аргагүй.
4. Урсаж байгаа мөрнийг уулан дээрээс хараад ургамал сайхан мод шиг мөчирлөн салбарлан харагдана.
5. Болор чулуун өнгөт мөсөн оргилууд нь бүрэг шөнийн дундах гэрэлт цагаан од шиг од болсон тэр шовх өндрүүдийг харж, алс холын нэг хэргийг бодсон мэт зогсоно.
6. Учирсан биеийнхээ эрхэм чухаг эрдмийг онолгүй галзуурган явж, унтах ба идэхээр нөгцөөх бол оюунгүй адгууснаас ялгавар юун.
7. Энэрэн нигүүлсэх сэтгэлийг эзэмших нь зөвхөн сүсэгтэн хүний хэрэг биш.
8. Төр улсын эзэн гэдэг нэрийг өргөж, үүргийг нь үүрч чадах хүн тийм ч олон биш.
9. Франц улс Бениний өрийг хүчингүй болголоо.
10. Авьяасыг хайрлаж, авьяастныг хүндэтгэх уужим тавиун ухаан хөдөө нутгийнхны дунд баян дэлгэр.

- Нийгмийг бусниулах аюултай хандлагыг эцэс болгох зорилгоор ажлын онцгой хороог байгуулахыг уриалж байна.
- Ванчинбал 1839-1840 онд Хөх судар хэмээх түүхэн романы эхний найман бүлгийг туурвисан.

Гарахын Тийн Ялгал Ablative Case 4.4.5

The *ablative* case connects the nouns or other parts of speech that act as nouns to the verbs and the adjectives. Nouns in the ablative case have these endings: -ААС, -ЭЭС, -ООС, -ӨӨС.

гэрээс гар	ажлаас ир	хэмжээнээс хэтэрсэн
уулнаас буу	суудлаас бос	эрэгнээс хальсан
ахаас асуу	календариас хар	тамхинаас гар
цаснаас цагаан	автобуснаас буу	уснаас гар
Батаас ав	тодоос тод	хичээлээс хоцор

GRAMMAR RULE:

In series, the ablative case ending is used only with the last of the series:

Улс орныхоо амьдрал байдлыг радио телевиз, сонин хэвлэл, орж гарч байгаа амьтан хүнээс л уншиж сонсож, үзэж харж байна даа.

□Practice 37. NOUNS: case.

Directions: Find and underline the nouns in the ablative case.

- Улаан хадны өвөлжөөнөөс гарсан замаас салж, Дуутын өвөлжөөг зорив. Удалгүй Дорлигийн гадаа очиход гэрээс хорин нэдэн насны бүсгүй гарч ирж, нохой хорив. Айл амьтнаас зайдуу ганц гэрээр өвөлжиж байгаа Сугар бүсгүй дотроо баярлаж байлаа. Тэртээ уулнаас дөтөлж яваа хонин сүргээ харж, нөхрөө хурдан ирээсэй гэж бодов.
- Эрт урьд баруун газраас ирсэн төвд панзач нэг айлд хонох болжээ.
- Сурсан эрдэм хураасан эд хөрөнгөнөөс найдвартай.
- Төр засгаас хүүхэд залуучуудын талаар олон арга хэмжээ авч байна.
- Чи зураг дээр аймгаасаа Улаанбаатар хүртэл аялал хийх замыг гаргаж өг.
- Үдээс хойш оцен цахирын баруун салаан дахь хүйтэн булгаас ус ууж, тэндээсээ хадны оройд гарч амран зогсоор нар жаргаана.
- Гуулингийн тал хэзээний өвс бэлчээр сайтай сайхан нутаг боловч усны гачаалаас болоод огт ашигладагтүй байжээ.

□Practice 38. NOUNS: case.

Directions: Fill in the blanks with the words in parentheses. Use the ablative case.

- Та нар энэ хольцыг (*химиийн бодис*) _____ гаргаж авсан уу?
- Манайхан цагаан (*хэл ам*) _____ айдаг.
- Минжин (*топ*) _____ хэдэн гоёлын гутал гаргаж үзүүлэв.
- Та (*Монгол*) _____ ирсэн үү?
- Би энэ будгийг барилгын материалын (*дэлгүүр*) _____ авсан.
- Би төв (*гудамж*) _____ холгүй, хоёр минутын зйтай ажилладаг.

□Practice 39. NOUNS: case.

Directions: Complete the comparison sentences with the words in parentheses.
Use the ablative case.

Model: *Tэр (өөрийн ах) ахаасаа өндөр.*

- Цолмон (*өөрийн ангийнхан*) _____ хамгийн хурдан гүйдэг.
- Даам (*шатар*) _____ амархан.
- Цэндмаа (*дуурь*) _____ илүү балет үзэх дуртай.
- Улаанбаатар (*Дархан*) _____ том хот.
- Саранчимэг (*өөрийн эгч*) _____ илүү хол амьдардаг.

Practice 40. NOUNS: case.

Directions: Complete the sentences with the nouns in the parentheses.

Use the ablative case.

1. Ээж бид хоёр дөнгөж сая хүнсний (зах) _____ ирлээ.
2. Чи (өөрийн ажил) _____ хэзээ ирэх вэ?
3. Бид (кинотеатр) _____ гараад, хоолны газар орсон.
4. Би (дэлгүүр) _____ хүнсээ цуглуулаад ирлээ.
5. Төмөр-Очир гэр бүлтэйгээ (Америк) _____ өнөөдөр ирнэ.
6. Эмээ маань долоо хоногийн өмнө (эмнэлэг) _____ гарсан.
7. Би (банк) _____ зээл авав.
8. Эмээ өвөө хоёр (хөдөө) _____ уржигдар ирсэн.
9. Дүү (ахынх) _____ өчигдөр нүүж гарсан.
10. Би (Баян-Өлгий) _____ сайн явж ирлээ.
11. Тэд (Улаанбаатар) _____ ирсэн гэр бүл гэж хөршүүд хэлсэн.
12. Би (Чикаго) _____ өнөө өглөө ниснэ.

Үйлдэхийн Тийн Ялгал Instrumental Case 4.4.6

The *instrumental* case connects the nouns or other parts of speech that act as nouns to the verbs and the adjectives with these endings: -AAP, -ЭЭР, -ООР, -ӨӨР.

модоор хий	Батаар хамгаалул
хутгаар огтол	сэтгэлээр зөвлөн
мориор яв	ухаанаар сайн
үүрээр ир	малаар баян
уулаар зугаал	таамгаар хэлэх

GRAMMAR RULE:

In series, the instrumental case ending is used only with the last of the series:

Бид хөдөөнөөс морь, онгоц, галт тэрэг, машинаар ирцээлээ.

Practice 41. NOUNS: case.

Directions: Complete the sentences with the words in parentheses.

Use the instrumental case.

1. Тухайн улс нь өвөрмөц (заниил) _____ алдартай.
2. Буузаа үхрийн (мах) _____ хийгээрэй.
3. Энэ байшинг ямар (өнгө) _____ будсан нь дээр вэ?
4. Алтангэрэл (цаас) _____ шувуу хийж сурсан.
5. Миний өвөө (мод) _____ шүгэл хийж өгдөг байсан.
6. Та ажил руугаа (машин) _____ явахад хэдэн минут болж байна?
7. Манай ангийн охид өнөөдөр (даашиinz) _____ гоёцгоолоо.

Practice 42. NOUNS: case.

Directions: Answer the following questions. Use the words in parentheses.

1. Тамир Баянхонгороос юугаар ирсэн бэ? (онгоц)

2. Чи өнөө өглөө сургууль руугаар юугаар явсан бэ? (машин)

3. Тэд Бээжингээс юугаар ирэхийг та мэдэх үү? (галт тэрэг)

4. Та сумын төв рүү юугаар явдаг вэ? (морь)

5. Хүүхдүүд сургуульдаа юугаар явдаг вэ? (сурагчдын автобус)

6. Та өчигдөр орой дуурийн театр луу юугаар очив? (*такси*)

Practice 43. NOUNS: case.

Directions: Add the instrumental case endings to the following nouns.

мэдээ _____

хадаас _____

өнгө _____

хана _____

ажил _____

хот _____

шүхэр _____

тоглолт _____

утаа _____

жүжиг _____

шувуу _____

заль _____

халгай _____

зохиол _____

дуу _____

салхи _____

хурга _____

чарга _____

тэмээ _____

зураг _____

Practice 44. NOUNS: case.

Directions: Complete the sentences with the nouns in parentheses.

Use the instrumental case.

1. Би энэ үйлдвэрт (*борлуулагч*) _____ ажиллаад, таван жил гаруй болж байна.

2. Тэр компани нарийн бичгийн (*дарга*) _____ ажилд хүн авч байгаа болов уу?

3. Ах сургуулиа барилгын (*инженер*) _____ төгсч байгаа.

4. Дарга захидаа тэднийх рүү албан (*бичиг*) _____ явуулсан.

5. Миний охин (*өөрийн төрсөн өдөр*) _____ ангийн найз нараа урив.

6. Манай орос хэлний багш (*сурагчид*) _____ зохион бичлэг тогтмол бичүүлдэг.

7. Дархан нутагтаа эзний (*ёс*) _____ байх уу, өвдөг бохирон сөгдөж,
боолын (*ёс*) _____ суух уу?

8. Ээж (*утас*) _____ ярьсан уу?

9. Энэ үгийг (*бүтэц*) _____ нь тайлбарла.

10. (*Чуулган*) _____ байгаль хамгаалах асуудлыг хэлэлцэв.

11. Энэ (*өөрийн туришлага*) _____ залуу саальчдыг дагуулан сургав.

12. Ирэх замдаа манай (*төв*) _____ ороод гараарай.

13. Танай (*ажил*) _____ сонин сайхан юу байна?

14. Үүнийг (*мод*) _____ хийсэн.

15. Тэр охин өөрийн (*авьяас*) _____ тодорч гарч ирсэн.

Хамтракын Тийн Ялгал Comitative Case 4.4.7

The comitative case connects the nouns or other parts of speech that act as nouns to the verbs with the endings: -ТАЙ, -ТЭЙ, -ТОЙ.

ахтай уулз

эгчтэй ярилц

Сондортой тогло

сайнтай нь учир

эмээтэй яв

Орхонтой найзал

аавтай мэндэл

дүүтэй барилд

Ононтой амьдар

NOTE: Do not confuse the comitative case endings with the same adjective endings.

There are three ways to distinguish:

1. By location: the adjectives describe the nouns and are positioned before them:

устай газар

алдартай жүжигчин

өвчтэй хүүхэд

элстэй нутаг

ванилтай зайрмаг

жаргалтай улс

морьтой хүн

ач холбогдолтой ном

сүүтэй кофе

2. By question: words with adjective forming suffixes answer the questions **ямар?** **яаж?**

хөдөлгөөнтэй хүүхэд

урлагтай бүтээх

ухаантай хүү

гайхамшигтай сайхан

амжилттай сурх

хартай залуу

3. By the negative ending: The endings can be replaced by -ГҮЙ:

чихэртэй – чихэргүй	томуоотой – томоогүй	устай – усгүй
ухаантай – ухаангүй	сүртэй – сүргүй	сүүтэй – сүүгүй
модтой – модгүй	алдартай – алдаргүй	тустай – тусгүй

GRAMMAR RULE:

In series, the comitative case ending is used only with the last word of the series:

Дамба ирээдүйн ажил амьдралынхаа талаар аав ээж, ах дүү, анд нөхөдтэйгээ зөвлөе гэж боджээ.

□Practice 45. NOUNS: case.

Directions: Write the phrases. Use the comitative case.

мөнгө/харьц	_____
айл/нууц	_____
нохой/тогло	_____
ачаа/ир	_____
зочид/байрла	_____
халуун сав/оч	_____
хүүхэд/яв	_____
ус/хутга	_____
чихэр/холь	_____
сонгино/хуур	_____
ажил/танилц	_____
аав/tos	_____
гэмт хэрэг/тэмц	_____

□Practice 46. NOUNS: case.

Directions: Add a verb to the nouns given below.

хүнтэй	_____
зовлонтой	_____
номтой	_____
багштай	_____
найзтай	_____
мэдээтэй	_____
худалдагчтай	_____
галтай	_____

□Practice 47. NOUNS: case.

Directions: Rewrite the given sentences. Use the comitative case.

Model: Надад хоёр гар утас бий. – Би хоёр гар утастай.

1. Манай гэрт таван өрөө бий.

2. Ариунаад хоёр эгч бий.

3. Ахад машин бий.

4. Аавд компьютер бий.

5. Монголд байгалийн баялаг их байдаг.

6. Тус компанийд зуу гаруй ажилтан бий.

□Practice 48. NOUNS: case.

Directions: Complete the sentences with the words in parentheses.

Use the comitative case.

1. Өчигдрийн хурлаар эцэг эхчүүд (*баги нар*) _____ уулзсан.
2. Өнгөрсөн долоо хоногт бид (*өвөөт эмээ*) _____ хөзөр тоглосон.
3. Уржигдар өглөө ээж бид хоёр (*хамаатнууд*) _____ хоолонд орсон.
4. Бүтэн сайн өдөр би (*Дэлгэрмаа*) _____ очиж уулзсан.
5. Хагас сайн өдөр би (*өөрийн наиз*) _____ загасанд явна.
6. Баярын өдрөөр бид (*өөрийн хүүхдүүд*) _____ парк руу явна.

□Practice 49. NOUNS: case.

Directions: Write the answers to the questions. Use the words in parentheses.

1. Тамир хэнтэй ирэх вэ? (*өөрийн гэр бүл*)

2. Тулга ямар хүмүүстэй уулзах вэ? (*уурхайчид*)

3. Саруул хэнтэй амьдардаг вэ? (*хүү*)

4. Нансалмаа хэнтэй үзвэр үзэх вэ? (*наиз*)

5. Чи хэнтэй кинонд явах вэ? (*ээж*)

6. Ах хэнтэй уулзаж байна? (*өөрийн дарга*)

7. Билгүүн хэнтэй зугаалганд явах вэ? (*өөрийн ангийнхан*)

8. Цогт хэнтэй танайх руу очих вэ? (*Дэлгэр*)

9. Дарга хэнтэй уулзалт хийж байна? (*хөрөнгө оруулагч*)

10. Сайд хэнтэй айлчлах вэ? (*өөрийн гэргий*)

□Practice 50. NOUNS: case.

Directions: Complete the sentences with the words in parentheses.

Use the COMITATIVE CASE.

1. Би өнөөдөр өглөө (*Эрдэнээ*) _____ тааралдсан.
2. Та энэ (*бичиг*) _____ танилцаж амжив уу?
3. Маргааш манай багийнхан аль (*баг*) _____ тоглох вэ?
4. Би (*Цэрмаа*) _____ уулзах үгүйгээ мэдэхгүй байна.
5. Миний нөхөр байнга (*өөрийн утас*) _____ явдаг.
6. Би өглөө бүр (*өөрийн хөрши*) _____ хамт гүйдэг.
7. Төгсөө биднийг (*хом*) _____ танилцуулсан.
8. Ээж маань (*дүү*) _____ дэлгүүр явсан.

4.4.8 Чиглэхийн Тийн Ялгал Directional Case

The *directional* case connects the nouns or other parts of speech that act as nouns to verbs with РҮҮ/PYY, ЛҮҮ/LYY.

GRAMMAR RULES:

The directional case endings are written separately:

гэр лүү яв
уул руу хөдөл

нүүр лүү хар
сургууль руу оч

хот руу ир

гал руу ойрт

In series, the directional case ending is used only with the last noun of the series:

Балбар гаднаас орж ирэнгүүтээ Долгор, Балдан, Цэрмаа нар дуу их л сэжиглэнгүй харснаа гараад гүйчихлээ.

NOTE: When a noun ends with -Р, РҮҮ changes into ЛУУ: Нуур луу яв.

□Practice 51. NOUNS: case.

Directions: Change the following words. Use the genitive, dative, accusative, ablative and instrumental cases.

Ариунаа

эрдэмтэн

арга

дүү

сан

тэрэг

дэвтэр

сэдэв

зураг

□Practice 52. NOUNS: case.

Directions: Complete the sentences. Use the directional case.

1. Би гэр _____ гээ яваад мартсан бичгээ аваад ирье.
2. Эндээс Улаанбаатар _____ чиглэсэн галт тэрэг хэдийд явах вэ?
3. Бат-Эрдэнэ өглөө үүрээр аймгийн төв _____ мориор давхина.
4. Вашингтон хотоос Нью-Йорк _____ машинаар явахад хэдэн цаг болох бол?
5. Манай ажлын газраас төв шуудан _____ явган явахад ойрхон.

□Practice 53. NOUNS: case.

Directions: Fill in the blanks with the appropriate word.

1. Та энэ тоглоомыг _____ өгөөрэй.
a. дүү b. дүүд c. дүүгээс d. дүүгийн
2. Тэр хоёр теннисний _____ тоглож байна.
a. талбай b. талбайтай c. талбайд d. талбайнаас
3. Би бүх _____ хийсэн.
a. дасгал b. дасгалаас c. дасгалаар d. дасгалыг
4. Ээж _____ зөгийн бал авсан.
a. дэлгүүрээр b. дэлгүүр лүү c. дэлгүүрээс d. дэлгүүрт
5. Хүмүүс _____ биеэ шарж байна.
a. нар b. нар луу c. наранд d. нарнаас
6. _____ надтай хамт Лхамаагийнх руу явах уу?
a. Батаас b. Бат c. Батад d. Баттай
7. Машины _____ дундуур болсон байгаа.
a. бензинтэй b. бензин c. бензинийг d. бензинээр

8. Мөхөөлдсийг _____ одоо хийгээрэй.

- a. хөлдөөгчтэй b. хөлдөөгчөөс c. хөлдөөгчөөр d. хөлдөөгчинд

Practice 54. NOUNS: case.

Directions: Find and underline the nouns. Identify and label their case.

Чирсэн уурганд нь жаргаж байгаа нарны сүүлчийн туяа шижирлэн бүжнэ. Товор товор алхлах морины туурайнаас чулuu бутарч, тоос овс овс хийнэ. Дагданг хулсан шаргал мориныхоо зоон дээр баатай нь аргагүй сууж, хот руугаа орж ирэхэд гэрийн бараа, аргалын утаанаас айсан хээрийн салхи хүлгийн сүүлнээс сугаран үлдэж байлаа. Дагдан Долгортой нийлснээс хойш хээрийн жаргалыг гэрийн жаргалтай хослохын сайхныг эдэлж яваа энэ нутаг хушууны азтайд тооцогдох ядуу барлаг ардын нэгэн болжээ.

(Дүгэргавын Маам “Газар шороо”)

Practice 55. NOUNS: case.

Directions: Find and underline the nouns. Identify and label their case.

1. Ясыг мах дагана, ёсыг хүн дагана.
2. Эргэж буухад ээж сайхан, эргүүлж мөлжихэд хүзүү сайхан.
3. Алд бие минь алжааваас алжаатугай. Ахуй төр минь бүү алдартугай.
4. Мэсний шарх эдгэрдэг, угний шарх эдгэрдэггүй.

Practice 56. NOUNS: case.

Directions: Find the phrases in the structures given below. Write them down on the lines.

1. Тэнгэрт хос наран мандвал газарт ган болж, гал шатна.

Монголд хоёр хаан байвал дажин самуун тасрахгүй.

2. Дорно зүгт наран хаанаас манддагийг очиж үзэгтүн!

Өрнө зүгт нар хаана шингэдгийг хүрч мэдэгтүн!

3. Балданг ийнхүү ертөнцийн нүгэл буян, хар цагааныг дэнслэн бодолдоо зүүрмэглэн явтал морь нь гэнэт чихээ сортолзуулан зөөлөн дуугаар үүрслээ.

4. Охиноо хөөрхөн дуу аялан хүрч ирээд гарaa сарвайхад Жавзмаа тэврэн авч үнсээд, цонх руу очив.

5. Соёлын яамнаас ирүүлсэн тэр албан бичигт намайг хотод ир гэсэн байв.

6. Аюуш өргөдлөө Дашдондогоор бичүүлэв.

a) nominative case + verb: _____

b) genitive case + verb: _____

c) accusative case + verb: _____

d) separative case + verb: _____

e) instrumental case + verb: _____

f) accusative or genitive cases with no ending: _____

Хамаатуулах Ёс Possessive Nouns 4.5

The possessive endings distinguish certain people, animals, things or phenomena from the similar kind. They also show the relation of possession to whom or what.

There are two types of possessive endings:

1. Refers to the agent of an action: -АА, -ЭЭ, -ОО, -ӨӨ
2. Refers to the person: 1st person – МИНЬ, МААНЬ; 2nd person – ЧИНЬ, ТАНЬ, 3rd person - НЬ.

The possessive nouns take the ending -Х after the genitive case endings when they answer the questions хэнийх? юуных?

NOTE: The possessive endings -AA⁴ can be added to the possessive ending -X.

аавынхаа эгчийнхээ Ононгийнхоо

GRAMMAR RULE:

The possessive endings -aa, -ЭЭ, -ОО, -ӨӨ are written together, and the possessive endings минь, маань, чинь, тань, нь are written separately.

□Practice 57. possessive NOUNS.

Directions: Change the following sentences to the sentences with the possessive ending -x.

Model: Энэ хэний ном бэ? – Энэ Батбаярын ном.

Энэ ном хэнийх вэ? – Энэ ном Батбаярынх.

1. Энэ хаанахын машин бэ? – Энэ японы машин.

2. Энэ хэний цамц вэ? – Энэ Ариунбилэгийн цамц.

3. Энэ юуны эмнэлэг вэ? – Энэ шүдний эмнэлэг.

□Practice 58. possessive NOUNS.

Directions: Complete the sentences with the words in parentheses.

Use the possessive endings.

1. Сурагчид даваа гаригт (*өөрсдийн дүн*) _____ сонсоно.

2. Би (*багшаас*) _____ асууна.

3. Би өнөөдөр (*ээжид*) _____ тусална.

4. Баярмаа (*өөрийн охинд*) _____ төрсөн өдрийн бэлэг авч өгөв.

5. Чи энэ (*шороог*) _____ услаад, (*цэцэг*) _____ тариарай.

6. Би (*амралт*) _____ аваад, хөдөө явна.

7. Та үүнийг (*номноос*) _____ харж өгнө үү.

□Practice 59. possessive NOUNS.

Directions: Complete the sentences with the possessive endings.

Use the following list. They can be used more than once.

минь тань маань чинь нь

1. (*Таны*) аав ээж хоёр _____ хаана амьдардаг вэ?
2. (*Чиний*) ажил _____ эндээс хэр хол вэ?
3. Очирын уулзсан гадаад хүн _____ хаанаас ирж вэ?
4. Алтантуяагийн номыг _____ хичээлийн ширээн дээр _____ тавиарай.
5. (*Миний*) өвөө _____ малчин, харин эмээ _____ багш байсан.
6. (*Манай*) гэр _____ тэр өндөр орон сууцанд.
7. (*Танай*) ах дүү нар _____ бүгдээрээ Лондонд суудаг уу?
8. (*Чиний*) уншихсан энэ номыг _____ би авч уншиж болох уу?
9. (*Чиний*) ууттай юмыг _____ энд тавьж болох уу?
10. Амаржаргалын нөхөд _____ хөдөөнөөс ирсэн үү?
11. (*Манай*) рестораны ажил _____ сайн явж байгаа.
12. (*Танай*) ажлын _____ хажууд ойрхон ресторан байдаг уу?
13. (*Чиний*) шалгалтын _____ дүн гарах болоогүй байна.

□Practice 60. possessive NOUNS.

Directions: Complete the sentences with the possessive endings from the following list. They can be used more than once.

чинь минь нь -aa (-ээ, -оо, -өө)

1. Саранчимэгийн гэр бул нэг морьтой. Тэр морь _____ гайхамшигтай сайхан морь.
2. Ээжийнх _____ хийсэн хоолыг идмээр санагдаж байна.

3. Та өрөөнд _____ юу хийж байна вэ?
4. Цэцэгээ, Марта хоёр энэ өглөө гэрт _____ байсангүй.
5. Аав ажлаас _____ ирэхдээ сонин авчирсан.
6. Хасар аа, үс _____ угаагаад очоорой.
7. Унтахынх _____ өмнө сэргүүлг _____ тааруулж тавиарай.
8. Та гэрт _____ хэдэн цагт очив?
9. Өвөөгийн тэмээнүүд _____ тэр уулын ард байгаа.
10. Ажил _____ хүнд үү?
11. Сурагчид аа, ангид _____ байцааж байгаарай.
12. Ардынх _____ сургаалийг битгий мартаарай.
13. Өдөржин наранд зогсоор арьс _____ борложээ.

□Practice 61. possessive NOUNS.

Directions: Complete the sentences with the possessive endings from the following list.

тань минь маань чинь ✓ нь

1. Саруултай уулзахад утасны дугаар _____ **нь** солигдсон гэсэн.
2. Таны ээж багш уу? Ээж _____ багшилж байгаад одоо тэтгэвэртээ гарсан.
3. Би Туяаг ирэхлээр номыг _____ өгье.
4. Таны хүү хаана амьдарч байна вэ? Хүү _____ Булган аймагт амьдарч байгаа.
5. Чулуун гуай, машин _____ бэлэн хүлээж байна.

□Practice 62. possessive NOUNS.

Directions: Write the possessive endings in the blanks.

1. Жаргалсайхан ахын _____ машиныг өөрөө зассан.
2. Эцэг эхчүүд хүүхдүүдтэй _____ баяараар зугаална.
3. Би цонх _____ онөөдөр шиллүүлсэн.
4. Дорлиг гуай өнөөдөр өвөөтэй _____ шатар тоглов уу?
5. Миний хүү үүргэвчинээс _____ хичээл номоо гаргаарай.
6. Зандан хүүгээр _____ бахархдаг.
7. Мөнхөө явсныг _____ ахад дуулгаагүй байна лээ.

□Practice 63. possessive NOUNS.

Directions: Find and underline the possessive nouns in the text.

Би Хөвсгөл далай ээжийнхээ тортон эрэг дээр нь зогсож байна. Их давлагаан ирж, санаа алдах мэт болоод чимээ тасарна. Далай минь, бүлээхэн тунгалаг ус чинь нялх багын минь нулимсыг санагдуулах чинь юусан билээ. Эрх багынхаа гомдол баярын нулимсаа энд унагаасан юм биш байгаа. Элэг дотно энэ их ус чинь ч гэсэн эцэг өвгөдийн минь нулимс биш байгаа. Эдүгээ бид чинь эрдэнэ болсон далай ижий минь гэж энхрий хайрын нулимс унагахыг больсон юм биш байгаа. Юунд санаа алдаж байгаагий тань мэдэхгүйдээ гутарна. Арай бид чинь далайн ээжийнхээ хэлийг марчихсан биш байгаа. Үгүй байлгүй дээ, энэ орчлонгийн явдал эргэж хөрвөж байдаг ч гэсэн эх үр хоёр хэлээ ойлголцохгүй болчих гэж байхгүй. Далай ээж минь таныхаа зовнил шаналтыг анзаарсангүй явсныг минь өршөө. Мөчиг тачиг явах минь хамаагүй, мэлмий тань л тунгалаг байвал боллоо. Хүнд ганцхан ээж байдаг, Хөвсгөл далай минь, та монгол бидэнд ганцхан ижий.

(Дармаагийн Батбаяр “Хөвсгөл далай”)

□Practice 64. possessive NOUNS.

Directions: Find and underline the possessive nouns in the following allegories.

1. Дээл захаар татуу,
Дээвэр хоолойгоороо татуу,
Уул оройгоороо татуу.
2. Эрхэм тэнэг морио магтана.

Дунд тэнэг эхнэрээ магтана.

Адгийн тэнэг биеэ магтана.

3. Луугийн уушги шилдээ байдаг нэг жигтэйхэн.

Арслангийн дэлэн тавагтаа байдаг нэг жигтэйхэн.

Зааны ам хэнхдэгтээ байдаг нэг жигтэйхэн.

□Practice 65. possessive NOUNS.

Directions: Find and underline the possessive nouns.

Хонгорзул бил хоёр яг энүүхэн хавьд уулзсан юм. Тэгээд эх нутгийн маань уул хөвч, ой мод хар элэгтэн, харгис санаатнаас биднийг нууж, ариун усаараа ундалж, амтат жимсээрээ тэжээсэн юм. Ах чинь Хонгорзулдаа хичнээн хайртай байсан гэж санана. Түүний дуу хоолой нь хичнээн уянгалаг, ариун тансаг байсныг төсөөлөхийн аргагүй байлаа. Хонгорзулыг дуулахаар хөвчийн мод дүнгэнэн цуурайтаж, цэцэг навч найган ганхаж, огторгуйд нисч яваа бүргэд шувуу жигүүрээ дэлгэн элэн хальдаг байсан юм.

(Сэнгийн Эрдэнэ “Хонгорзул”)

Үйл Үг Verbs 5

Үйл Үгийн Бүтэц Structure of Verbs 5.1

The verbs are a word class that show action, process or condition. They take formative, conditional, connective, and completing endings. The verbs answer the questions яах? хэрхэх?

Structure of Verbs

язгуур	+ үйл үг бүтээх дагавар	+ хэвийн нөхцөл	+ байдлын нөхцөл	+ холбох ба төгсгөх нөхцөлийн аль нэг
Stem	+ Verb Suffix	+ Formative Ending	+ Conditional Ending	+ Connective or Completing Ending

Example: чөдөр + л + үүл + чих + жээ

Exceptions:

1. After some conditional connective endings (see Table 15, page 79), a possessive ending can be attached:

авмагцаа – ав + магц + аа

явлбал чинь – яв + бал чинь

явангуут нь – яв + нгуут нь

2. A noun forming suffix can be used after the formative ending (see Formative verbs, page 65):

үзэгдэл – үз + гд + л

барилдаан – барь + лд + аан

ярилцлага – ярь + лц + лага

3. A verb with a definitive connective ending (see Table 16, page 84), in case it acts as a noun, can take the plural, case and possessive endings:

дуулдгуудаараа – дуул + даг + ууд + аар + аа

хэлснийг чинь – хэл + сэн + ийг чинь

өгөхөөс нь – өг + х + өөс нь

The base of verbs becomes the *imperative form* захиран тушаах хэлбэр, for example:

яв Ø оч Ø

Dictionaries use the form of verbs with the definitive connective ending -Х (see Table 16, page 84), for example:

явах очих

5.2 Тусах ба Эс Тусах Үйл Үг Transitive and Intransitive Verbs

Transitive verbs тусах үйл үг are connected to the word with the accusative case:

ном унш	морь уна	торт зүс
ямаа самна	хүүхэд гарга	баяр хүргэ
захиа бич	гэр цэвэрлэ	ой тэмдэглэ
жүжиг үз	хог түү	найр хий
ахыг дууд	талх жигнэ	факс явуул

Intransitive verbs эс тусах үйл үг do not relate to the word with the accusative case:

сүү	тогш	алх
бос	жингэнэ	сэл
шарла	хугар	ор

There are occasions when the verbs can be intransitive in their direct meaning and transitive in their figurative meaning, or transitive in their direct meaning and intransitive in their figurative meaning:

морио тавь (transitive, direct) – салхи тавь (intransitive, figurative)

хөлөө цугла (transitive, figurative) – ажил цугла (intransitive, direct)

хөшиг тат (transitive, direct) – манан тат (intransitive, figurative)

хөгжим ТОГЛО (transitive, figurative)	- ишиг ТОГЛО (intransitive, direct)
түүнийг ДОНГОД (transitive, figurative)	- шувуу ДОНГОД (intransitive, direct)
цагаа ТОГТ (transitive, figurative)	- ус ТОГТ (intransitive, direct)
ажлаа ЭХЭЛ (transitive, direct)	- намар ЭХЭЛ (intransitive, figurative)

□ Practice 1. structure of VERBS.

Directions: Find and underline the verbs.

Уудам тал хөндий дундуур Хэрлэн гол алгуурхнаар урсаж, голын хөвөөнд хэсэг хурга бэлчиж явна. Түүний дотор орой төрсөн нэг хун цагаан хурга байна. Тэр хурга амьтан болж төрсөөр удаагүй боловч ухаантай цэцэн хурга юм байжээ. Хүчтэй салхи гарахгүй, ховдог чоно ирэхгүй, өвс ногоо элбэг байвал хонь хурганы жаргал тэр дээ.

(Цэндийн Дамдинсүрэн “Хэнз хурга”)

□ Practice 2. VERBS: transitivity.

Directions: Divide the following verbs into two groups:

transitive and intransitive.

✓ хазаарла	давхи	цавчил	дэллэ	хөрвөө
✓ хатир	янцгаа	тангар	уургал	шилгээ
шогш	өргө	жороол	бугуйлд	сой
чөдөрлө	сайварла	амгайвчил	тарла	хантайр
ташуурд	ногтол	хөөвөрлө	алхал	ороол
эмээллэ	тох	туш	булги	бусга

1. хазаарла,

2. xamup.

□ Practice 3. VERBS: transitivity.

Directions: Find and underline the verbs.

Label them TRANSITIVE and INTRANSITIVE.

1. Өвлүйн өдрийд бор шувуу олноороо цугларч, өд сөдөө бүрсийлгэн шулганалдах, нохой цагираглан хэвтэх, тахиа өрөөсөн хөл дээрээ зогсох, тэнгэр цэлмэг байхад хойт зүгээс салхилбал хүчтэй шуурга болохын шинж.
 2. Харин модны орой болон цасан дээр шувуу суух, хүйтэнд тахиа шувуу донгодох, болжмор шувууд хөгжилтэй жиргэлдвэл дулаарахын тэмдэг.
 3. Дамба морь эрэхээр явсан.
 4. Тэнгэрийн хаяанаас цааш газар байдгийг мэдэж, таван далай таван тивийг танин, шинэ ертөнц дээр хамт явах замыг нээв.

5.3 Үйл Үг Бүтэх Ёс Formation of Verbs

Verbs can happen in the following forms:

1. Lexical verbs **Үтгэл үйл үг** can be *non-formed* and *simple formed*:

Non-formed үүсмэл бүс үйл уг:

унш судал яв тар
бод сүү гүй наа

Simple formed энгийн үүсмэл үйл уг:

цохил	өөрчил	усал	тосло
зовни	тогтно	хүчирх	аргал

Parallel зэрэгцэн үйл үргэлж

хурч ир түяаран цацар хүлээж суу

ЯВЖ ОЧ	ГЭРЭЛТЭН ТУС	ИДЭЖ УУ
2. Compound verbs Хоршоо үйл үг:		
бодож болгоо	бүтээн босго	өсч өндий
шахаж шаард	өөрчлөн байгуул	сурган хүмүүжүүл
харж ханд	хүлээн зөвшөөр	хайллан хамгаал
3. Phrasal verbs Нийлмэл үйл үг		
	Main verb гол үйл үг (lexical and compound verbs) + auxiliary verb туслах үйл үг байх:	
явсан байх	очсон байсан	ирээгүй байлаа
Хүснэгт 9. Нэр үгээс үйл үг үүсгэх дагаврууд Table 9. Suffixes That Form Verbs From Nouns		
Дагавар Suffixes	Жишээ Example	
-л	ногтол, хайчил	
-на, -нэ, -но, -нө	самна, дүгнэ, хомно	
-д	жолоод, сэрээд, хүрзэд, гарзад, хүзүүд	
-шаа	сайшаа, төвөгшөө, муушаа, бэрхшээ	
-чил	өөрчил, санаачил, ардчил, үечил	
-лд	тохойлд, өсгийлд, шанаалд	
-р (-л)	тодор, хөхөр, ногоор, жижгэр, харла, шарла, борло	
-д (-с)	ихэд ихэс, багад багас, нарийд нарийс, өргөд өргөс	
-ж	арвиж, үрж, төлж, баяж, хүмүүж	
-ш	хэвш, занш, хэврэгш, зунш, нутагш	
-рх (-лх)	баярх, ихэрх, таларх, бяралх, дээрэлх, сүрэлх	
-т	талц, тэнц, мөрийц, хайнц	
-жир	сайжир, муужир, ангижир	
-шир	удаашир, бодлогошир, санаашир	
Хүснэгт 10. Үйл үгээс үйл үг үүсгэх дагаврууд Table 10. Suffixes That Form Verbs From Verbs		
Дагавар Suffixes	Жишээ Example	
-л	цохил, нухал, цацал, эвдэл, дэвсэл, тосол	
-р	цацар, эвдэр, товлор, эвдэр	
-ни, -нө, -но	зовни, өрнө, тогтно	
Хүснэгт 11. Идэвхгүй язгуураас үйл үг үүсгэх дагаврууд		
Table 11. Suffixes That Form Verbs From Passive Stems		
Дагавар Suffixes	Жишээ Example	
-л	хагал, сугал, бутал, бяцал, цоол	
-р	хагар, сугар, бутар, бяцар, цоор, ээр, аар, мөөр, бээр, хяхар, хэхэр, чахар	
-ч	хагач, сугач, цооч, нугач, хугач	
-ай, -ий, -ой	гэдий, гляй, онгой, данхай	
-схий	цэлсхий, годосхий, арзасхий	
-лз	малилз, бондоллз, дэрвэлз, бөхөлз	
-гана , -гэнэ, -гоно, -гөнө	бондгоно, хазгана, дэлдгэнэ, жирвэгэнэ, соотгоно, бөндгөнө	
-хий	тасхий, часхий, падхий, давхий, палхий	

-ги, -гэ, -гь, -г	шарги, дарги, цалги, булги, жиргэ, нэргэ, шуугь, жийг
-гина, -гине, -гэнэ	жингэнэ, хангина, гонгина, дүнгэнэ, янгина
-хир/-хэр, -гир/-гэр	архир, бархир, орхир, хүрхэр, хашгир, исгэр
-жигна, -жигнэ, -	
жигно	таржигна, түржигнэ, хоржигно, тачигна, түчигнэ, хорчигно
-чигна, -чигнэ, -чигно	
-ш	тогш, түгш, шогш, лугш, шагш, янш
-л	майл, буйл, хайл, орил, гуугал
-тна, -тнэ, -тно, -тнө	шахтна, хяхтна, бувтна

□ Practice 4. structure of VERBS.

Directions: Identify the stem and the suffix of each verb.

1. хагал	тасар
хугал	цоор
сугал	хагач
тасал	хугач
хугар	сугач
сугар	нугач
2. гэдий	цэлсхий
сэргий	голдолз
мэлтий	эрвэлз
нялцай	арвалз
гэдэсхий	жирвэгэнэ
3. жиргэ	харжигна
хангина	тогш
жингэнэ	түгш
мөөр	исгэр
майл	бархир
буйл	хяхтна

Үйл Үгийн Хэв Formative Verbs 5.4

Verb's *formative endings* үйл үгийн хэвийн нөхцөл show a relationship between the agent and the action. These forms are revealed by their endings:

барь Ø
бариул
баригд
барилд
барилц

There are five forms:

1. Self-action form **Өөрөө үйлдэх хэв**. An agent acts on its own:

Эхнэр Лхам өглөө босч, өрх татан, гал түлж, цай чанав.

Тэнгэрт одод гялалзаж, алсад адuu янцгаахад талд төөрсөн Сангийн сэтгэл уужрав.

2. Causative form. **Бусдаар үйлдүүлэх хэв**

An agent makes the others act. It has the following endings: -УУЛ/-ҮҮЛ, -ЛГА (-ЛГЭ, -ЛГО, -ЛГӨ), -ГА (-ГЭ, -ГО, -ГӨ), -АА (-ЭЭ, -ОО, -ӨӨ):

уншуул	гарга	бүтээ
дуулуул	түүлгэ	хатаа
бичүүл	томсго	тогтоо

тариул өсгө өлсөө

3. Passive form. Бусдын эрхэнд үйлдэгдэх хэв

This is an act under influence or pressure. It has -ГД, -Д/-Т endings:

хаагд	томд	хүрт
бодогд	олд	хирт
санагд	дийлд	хуурт

4. Interaction form. **Харилцан үйлдэх хэв**

This act is conducted between two or more agents. It has -ЛД ending:

барилд	хуралд	дуудалд
мөргөлд	маргалд	зодолд
тулалд	уралд	таталд

5. Cooperative form. Хамтран үйлдэх хэв

This act is conducted by two or more agents. It has -ЛЦ ending:

цэвэрлэлц	хөтлөлц	хэлэлц
ярилц	хийлц	уншилц
барилц	туслалц	өргөлц

A structure of a verb can consist of more than one form endings.

It's called a *combined form* НИЙЛМЭЛ ХЭВ:

байгуулагд	ноцолдуул	бүтээгд
ярилцуул	шахцалдуул	хатаагд
бодогдуул	дагалдуул	ноогдуул

Practice 5 formative VERBS

Directions: Find and underline the verbs in self-action form.

Үүр цүүрээр босч, тэнгэрийн царай, малын бараа харж орж ирээд өвгөн хоймор завилан, гаансаа хааяа нэг сорж хэсэг дуугүй сууна. Бэр нь цайныхаа дээжийг аягалж хоёр гардан барина. Өвгөн нударгаа сэгсрэн зугуухан тосон авч амсаад, өмнөө байгаа аяганы ширээн дээр тавина. Ач хүү нь араас нь мөлхөн очиж дээлээс нь зуурان босч, өвгөнийг түшиж дэнжгэнэн алхана. Нялх үнэр нь арилаагүй зулайг нь үнэрлээд газар тавина. Ачийнхаа хөлд орсныг мялааж байгаа нь тэр.

Practice 6. formative VERBS.

Directions: Read the following riddles. Find and underline the verbs in interaction form.

- Хонхор дотор хоёр жанжин байлдана. Хойт жалга руу нь жаран цэрэг цуварна. (Юм идэх)
 - Танхил хатан өвдөхөд таван хий нь шогшилдоно. (Шүдэнд мах орох)
 - Арван чавгани өглөө босоод нополлдоно. (Нүүр гараа угаах)

Practice 7. formative VERBS.

Directions: Find and underline the verbs in causative form.

1. Арван сар тээж төрүүлээд, ангир уургаа шимүүлэн өсгөж, хөлийг минь дөрөөнд, гарыг минь ганзаганд хүргэсэн энхрий хайрт эхийн минь ач юутай ариун цагаан билээ.
 2. Эрхийг сурахаар бэрхийг сур гэж ямагт сурган хэрд минь таарсан ажлын хатууг хийлгэж, ачааны хүндийг үүрүүлсээр хийж бүтээхийн амтанд оруулж эрийн цээнд хүргэсэн хангай шиг түшигтэй ававын минь ухаан бодол юутай холч мэргэн билээ.

Practice 8. formative Verbs.

Directions: What is the difference between these two sentences?

1. Нохой чоныг хөөв.	Чоно нохойд хөөгдөв.
2. Дорж Батыг барилаа.	Бат Доржид баригдлаа.
3. Нар биеийг нь шаржээ.	Бие нь наранд шарагджээ.
4. Найз минь аав ээжээ бодно.	Аав ээж нь (найзад минь) бодогдоно.
5. Би алсын барааг харав.	Алсын бараа (надал) харагдав.

□ Practice 9. formative VERBS.

Directions: Add the causative form endings to the following verbs.

бод

барь _____
тогло _____
урж _____
хайрла _____
тасал _____
сүү _____
гүй _____
туу _____
нээ _____
ай _____
ороо _____
сал _____
гар _____
цад _____
бэлд _____
суна _____
өс _____
дас _____
багас _____
бүт _____
нур _____
шат _____
өнгөр _____
зугт _____

ир

унт _____
хэрэглэ _____
сана _____
анхаар _____
майл _____
буу _____
харай _____
нуу _____
гүй _____
гэдий _____
өндий _____
арил _____
ол _____
сулд _____
хана _____
нис _____
сур _____
өргөд _____
нор _____
хат _____
хур _____
тогт _____
сэр _____
байц _____

Practice 10. formative VERBS.

Directions: Complete the sentences. Use the words in parentheses.

Model: (голно/гологдохгүй)

Ажил намайг голно уу гэхээс ажил надад гологдохгүй.

1. (өндөртөнө/намхдахгүй)

Би тэдний багт ороод _____.

2. (барина/бариулахгүй)

Ах машинаа өөрөө _____.

3. (залуужуулна/хөгшидөхгүй)

Энэ үс засалт түүнийг _____.

4. (томдоно/жижигдэхгүй)

Танд энэ ажил _____.

Practice 11. formative VERBS.

Directions: Find and underline the verbs in passive form.

1. Тайзны хөшиг алгуур нээгдэхэд бүдэгхэн сонсогдож байсан аялгуу улам тодорлоо.

2. Должинг яаж хөгжимдөхийг харах гэж сэтгэл догдлон хүлээж суусан Баатарын

нүдэнд хэн ч үзэгдсэнгүйд гайхаш төрөв.

3. Гэвч ганц олдсон завшааныг ашиглаж концертын дараа заавал уулзана гэсэн бодолд автлаа.

Practice 12. formative VERBS.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses.

Use the COOPERATIVE FORM.

1. Хуульч нар хоорондоо (*ярив*) _____.

2. Хоёр улсын ерөнхийлөгч гар (*барив*) _____.
3. Та түүнтэй (*таниарай*) _____.
4. Хүн бүр энэ ажлаас (*хийгээрэй*) _____.

Practice 13. formative VERBS.

Directions: Find and underline the verbs in interaction form.

1. Хашаан дотор хоёр ишиг мөргөлдөнө.

Хажуу талд нь хоёр хүү барилдана.

Дошны аман дээр хоёр мөндөл хөөцөлдөнө.

Доод талд нь хоёр зурам ноцолдоно.

2. Тал дүүрэн түмэн сүрэг бэлчиж,

Таанын үнэр хамар цоргин ханхална.

Цэнхэр манан уул түшин хөшилдөөд,

Цэвэр агаар цээж ариусган сэнгэнэнэ.

Practice 14. formative Verbs.

Directions: Find and underline the verbs with formative endings.

1. Өглөөний улаан наран илч гэрлээ цацуулсан, байгаль ертөнцийг гийгүүлнэ.

2. Хорвоогийн нэг өдөр ийнхүү эхлэнгүүт Сүрэнгийн толгойд түмэн бодол эргэлдэж, алсад суугаа буурал ээж нь юу юунаас бодогдоно.

3. Хүний орчлонд төрж жаргалтай өссөн хувь тавиландаа баярлах боловч төрүүлж ангир уургаа шимүүлэн өсгөсөн ачит ээжтэйгээ олон жил уулзаагүй яваадаа харамсаа ажээ.

4. Тэгтэл саяхан танилцсан Долгор ээжийнх нь сургийг гаргасан тул нутагтаа буцахаар шийджээ.

Practice 15. formative VERBS.

Directions: Circle the right verb in parentheses.

1. Би найзтайгаа хөдөө явж, наадмаар бөх (*барилдсан, барилдуулсан*).

2. Би эмээгээ амралтын газар аваачиж (*амраасан, амруулсан*).

3. Тэд биднийг таксигаар (угтуулж, угтаж) авсан.

4. Хүүхдүүд ээ, энэ ажлаас (*хийгээрэй, хийлицээрэй*).

5. Энэ долоо хоногийн хурал амжилттай (явж, явагдаж) өнгөрсөн.

6. Би хүүгээ элсэн дээр (*тоглуулсан, тоглосон*).

7. Аав ээж хоёр надтай цасан өвгөн (*хийсэн, хийлицсэн*).

5.5 Үйл Үгийн Байдал Conditional Forms of Verbs

Conditional verbs can be formed by adding the endings, or by the method of repeating.

Хүснэгт 12. Байдлын нөхцөлүүд Table 12. Conditional Endings

Condition	Үйл Үгийн Байдлын Нэр	Endings	Example
Simple	Энгийн үйлдэх	Ø	унш, ярилц, гарга
Complete	Бүрмөсөн үйлдэх	-чих -зна , -знэ, -зно, -знө	уншчих, ярилцчих, гаргачих хүлээзэнэ, барьзна, босозно, өндийзнө
Temporary	Түр үйлдэх	-схий	явсхий, бөхийсхий, шогшуулсхий
Intensive	Эрчимтэй үйлдэх	-	

		цгаа,	
		-	
Mass	Олноор үйлдэх	цгээ,	уулзацгаа, үзэцгээ, сонсоцгоо,
		-	өгцгөө
		цгоо,	
		-цгөө	

The verbs with coordinating endings, such as -Ж/-Ч, -ААД (-ЭЭД, -ООД, -ӨӨД), -Н, -СААР (-СЭЭР, -СООР, -СӨӨР), show continuous action when they are used in repeated form:

явж явж	үсэрч үсэрч	уншиж уншиж
эрээд эрээд	ялгаад ялгаад	өрөөд өрөөд
бодон бодон	ярин ярин	хүчлэн хүчлэн
майлсаар майлсаар	тодорсоор тодорсоор	үглэсээр үглэсээр

Verbs can have particles in front of them repeated to show the repeated action, for example:

хага хага цохь	сэр сэр салхил	пор пор буцал
хуга хуга тат	түг түг цохил	тас тас хөхөр

□Practice 16. conditional VERBS.

Directions: Add the conditional endings to the following verbs. Use **-чих, -зна (-ЗНЭ, ЗНО, -ЗНӨ), -схий, -цгаа (-ЦГЭЭ, -ЦГОО, -ЦГӨӨ)**.

хар _____
 бай _____
 чана _____
 өргө _____
 амтал _____

□Practice 17. conditional VERBS.

Directions: Complete the sentences. Use the appropriate conditional endings.

- Оройн наран шингэхэд Дашийн хэсгийнхэн модоо хөрөөдөж (*хураа+аад*) _____, хоолоо хийж (*ид+ээд*) _____ амарч байлаа. Харин аль эрт өвсөө хадаж (*бухалд +аад*) _____ байх ёстой Санжийн хэсгийнхэн ажлаа (*хая+сан*) _____ байв.
- Би тэр танхимд ороод аль ч учрыг мэдэлгүй (*хүлээ+жс*) _____ зогстол ул таних нэгэн хүн:
 – Та үүнийг (*уз+жс*) _____ бай гэж нэг зурагтай ном өгөөд яваад өглөө.
 3. Дасгалжуулагч:
 Нуруугаа (*хотойлго*) _____, толгойгоо (*гэдийлгэ*) _____ гэж сануулахад тамирчид ёсоор нь гүйцэтгэнэ.
- Тэднийг (*бүжиглэ+жс*) _____ байтал аймгийн төвөөс жүжигчид (*ир+в*) _____. Тэд шөнө дөл болтол дуулж, бүжиглэж, тоглож (*нарги+в*) _____.

□Practice 18. conditional VERBS.

Directions: Find and underline the verbs that show continuous action.

- Дээшлэн дээшилсээр хурдны морь эргэх шиг чавхдан чавхдан, цогин цогин, хатиран хатирсаар улам улам алслуулж, нуур бидэрлэх мэт шуранхайлж зуны наран жаргах адил дуусна.
- Тайлбарлаж тайлбарлаж өгөхөд ойлгосонгүй.
- Бид хотод жолоодсоор жолоодсоор хүрлээ.
- Тэдний зугатсан муурыг хайсаар хайсаар олж чадаагүй.
- Анхны цас орсоор орсоор хотыг бүрхэв.
- Машин нь тар тар дугараад эвдэрсэн бололтой гэнэт хөдөлгөөнгүй зогсов.

7. Энхмаа цонхоороо ширтсээр ширтсээр бодол санаандаа умбав.
8. Тоолсоор тоолсоор нэг мэдэхэд цаг оройтож, нар шингэсэн байв.
9. Тэрээр авсаар авсаар муу зан суржээ.
10. Энэ асуудлыг хэлэлцээд хэлэлцээд үр дүнд хүрч чадалгүй, маргааш нь ургэлжлүүлэхээр шийдлээ.

5.6 Үйл Үгийн Төлөв Completing Forms of Verbs

Completing verb endings show person's approach, for example:

Ах минь, та хурдан *ирээрэй*.

Тэд өчигдөр хөдөөнөөс *иржээ*.

In these sentences, the ending **-ээрэй** in the verb *ирээрэй* shows that the 1st person advises the 2nd, and the ending **-жээ** in the verb *иржээ* shows that the 1st person didn't know about the upcoming event.

Endings that show different approaches are called *personal* completing endings.

The particles **бүү**, **битгий** are used before the predicate with the personal endings to express prohibition.

Also the following particles **даа**, **ДЭЭ**, **ДОО**, **ДӨӨ** are used after the predicate with the personal completing endings to express the speaker's attitude, for example:

яв Ø даа

явъя даа

яваарай даа

яваач дээ

яваасай даа

Хүснэгт 13. Биеийн төлөвийн нөхцөлүүд. Table 13. Personal Completing Endings

Meaning	Person		Endings	Example
decide-want	Бие	Нөхцөлийн Утга	Нөхцөл	Жишээ
assign-command	1	шийдэн хүсэх	-я, -е, -ё	яръя, босъё, өгье
imperative		даалган захирах	-сугай/-сүгэй	боссугай, өгсүгэй
		тушаан захиран	Ø	бос, өг
advise-command		зөвлөн захирах	-аарай, ээрэй, -оорой, -өөрэй	яваарай, ирээрэй, босоорой, өгөөрэй
demand-command	2	шаардан захирах	-аач, -ээч, -ооч, -өөч	яваач, бичээч, очооч, өгөөч
respect-command		хүндэтгэн захирах	-гтун/-гтүн	босогтун, өгөгтун
remind-command		сануулан захирах	-уузай/-үүзэй	босуузай, өгүүзэй
allow-want		зөвшөөрч хүсэх	-г	босог, өгөг
wish-want	3	ерөөн хүсэх	-тугай/-түгэй	бостугай, өгтүгэй
dream-wish		мөрөөдөн хүсэх	-аасай, -ээсэй, -оосой, -өөсэй	яваасай, ирээсэй, босоосой, өгөөсэй

□Practice 19. completing VERBS.

Directions: Find and underline the verbs with personal completing endings.

1. Эх орондоо гавьяатай,
Энэ дэлхийд нэртэй
Эрхэм сайн хүн болохын
Эвтэй сайхан ерөөлийг

Энд дэвшигүүлж айлтгая.

2. Урт насалж, удаан жаргаарай.

Энх явж, мөнх жаргаарай.

3. Үрээ танихгүй өнөр,

Үрээгээ танихгүй баян болог.

□Practice 20. completing VERBS.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses. Use **-аач** (-ээч, -ооч, -өөч).

Model: Та машин барьж (сур) сураач.

1. Та надад гадаад явсан зургаа (үзүүл) _____.

2. Энэ хүүхдийг гадаа салхинд авч (гар) _____.

3. Хурдан (ав) _____ ээ.

4. Нууц үгээ (соль) _____.

5. Ажилд (ор) _____.

6. Үсээ (самна) _____.

7. Цэцгээ (усал) _____.

8. Наад муу зуршлаа (хая) _____.

□Practice 21. completing VERBS.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses. Use **-ЦГАА** (-ЦГЭЭ, -ЦГОО, -ЦГӨӨ) + г.

1. Би очьё. Тэд нар (ир) _____.

2. Үлгэрийн ном ав. Унтахдаа (унши) _____.

3. Чи дэлгүүрээс харандаа аваарай. Хүүхдүүд зураг (зур) _____.

4. Би пицца авчирья. Эд нар (ид) _____.

5. Ус хөргөж тавья. Эд нар дараа нь (уу) _____.

6. Өнөөдөр парк руу явъя. Хүүхдүүд (тоглоцгоо) _____.

7. Эд нарт мөнгө өг. Дуртай юмаа (ав) _____.

8. Энэ зун зулсан гаръя. Эд нар агаарт (амар) _____.

□Practice 22. completing VERBS.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses. Use **-аасай** (-ЭЭСЭЙ, -ООСОЙ, -ӨӨССЭЙ).

Model: Өнөөдөр бороо (ор) ороосой.

1. Ах машинаа хурдан барьж (сур) _____.

2. Эгч бид нарт үлгэр ярьж (өг) _____.

3. Болд хоолондоо давс бага (хий) _____.

4. Ээж ажлаа хурдан тарж (ир) _____.

5. Дарга цалин (нэм) _____.

6. Батхуяг мэргэжлээрээ ажил (ол) _____.

7. Миний хүү энэ тэмцээнд (түрүүл) _____.

8. Би сугалаагаар мөнгө (хож) _____.

□Practice 23. completing VERBS.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses. Use **-я/-е/-ё гэтэл**.

Model: Гэрээсээ (гар) гаръя гэтэл ах ирэхгүй байна.

1. Түүнтэй (ярь) _____ утсаа авахгүй юм.

2. Гол руу (зугаал) _____ өдөр бүр бороо ороод байна.

3. Ажил (ол) _____ олдохгүй байна.

4. Ононд (яв) _____ татгалзаад байна.

5. Бэлэг (өг) _____ юу авахаа мэдэхгүй байна.

❑ Practice 24. completing VERBS.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses. Use **-уузай/-үүзэй**.

Model: Түүний үгэнд (имгэ) имгүүзэй.

1. Танихгүй хүнд хаалгаа (нээ) _____.
2. Унаад, гэмтэж (бэрт) _____.
3. Ундаагаа хувцсан дээрээ (асга) _____.
4. Шалгалтандaa (уна) _____.
5. Захиагаа авахаа (март) _____.

❑ Practice 25. completing VERBS.

Directions: Read the conversation. Find and underline the verbs with personal completing endings.

Дорлиг: – Та нар гараан дээр дахиад очигтун! Анхаарч байгаарай. Марш!

Зогс! Дахиад гараан дээрээ очоод миний хэлэхийг сонсож бай.

Бат: – Түргэлээч дээ, чамайг гуйя. Энэ яршигтай ажлаа хурдан дуусгая.

Дорлиг: – За, Дулмаа хүлээж л байг. Хүлээх гэж ямар байдгийг тэр мэдэж аваг.

Бат: – За за, чиний санаснаар л болтугай. Чамд ямар өрөвдөх сэтгэл байх биш дээ.

Дорлиг: – Чи тайвшир даа. Дасгал одоохон дууслаа шүү дээ.

❑ Practice 26. completing VERBS.

Directions: Find and underline the verbs with personal COMPLETING endings.

1. Сааль сүү нь дан тос

Сүүл дэл нь цул алт

Алтнаас үнэтэй

Ашигт мал сүргээ магтья.

2. Аав ээж, ах дүү нартаа ач буян, амжилт бүтээлээ өргөсүгэй.
3. Нөхрөө харж биеэ зас, сүүдрээ харж бүсээ зас.
4. Өрх өсгөж, сум сунгаж яваарай.
5. Хүү минь, чи хурдан хонгорoo эмээллээд, хуй салхи шиг давхиач.
6. Та нар тавтай морилогтун.
7. Хүний тусыг мартуузай. Хүсэл зорилгоосоо няцуузай.
8. Тэд эвтэй найртай яваг. Энх тунх амьдраг.
9. Санасан сүү сав дүүртүгэй. Санасан хэрэг сэтгэлчлэн бүттүгэй.
10. Эх орон, элгэн садан минь энх амгалан байгаасай.

❑ Practice 27. completing VERBS.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses. Use **-аарай**

(**-ээрэй, -оорой, -өөрэй**), **-аач** (**-ээч, -ооч, -өөч**), **-г, -аасай** (**-ээсэй,**

-оосой, -өөсэй), **-уузай/үүзэй, -я/-е/-ё**.

1. Цанаар гулгах сайхан байна. Цас орохoo бүү (зогс) _____.
2. Маргааш нүүх ажилтай. Өглөө эрт (бос) _____.
3. Ямар халуун өдөр вэ! Бороо (ор) _____.
4. Халуун чинь буурахгүй бол эмчид очиж (узуул) _____.
5. Та манайд хоноод яв. Ачаа тань машинд байж (бай) _____.
6. Аль тоог ойлгохгүй байна вэ? Би (тусал) _____.
7. Би өглөө хаалгаа будсан. Та нар хувцсандaa будаг (хүргэ) _____.
8. Би танайд нарны шилээ мартчихжээ. Та маргааш аваад (ир) _____.
9. Тэнүүн өдөржингөө ажилласан. Одоо гэр лүүгээ (яв) _____.
10. Хүү минь, хурдан (бос) _____. Хичээлээсээ хоцорлоо.

5.7 Үйл Үгийн Цаг Заах Төлөв Verb Tense

Endings that show the past, the present, and the future are called *tense* endings.

Хүснэгт 14. Цаг заах төлөвийн нөхцөлүүд Table 14. Verb Tense Endings

Meaning Ending Example

Tense Үйл Үгийн Цаг

The particles ҮЛ, ЭС are used before the predicate with the tense endings to express the negative meaning.

The particles ШҮҮ, ДАА⁴ are used after the predicate with the tense endings to express remind-warning and thinking over meanings.

The future tense can be expressed three different ways:

1. *will + verb* as the verb/-НА (-НЭ, -НО, -НӨ):

Ажил маргаашнаас **ЭХЭЛНЭ**.

2. *going to* is expressed as -Х гэж байна:

Би хот руу өнөө орой **явах** гэж байна.

3. The past tense endings lose the meaning of the past when the verbs express emotion:

Хурдлаарай, онгоц **НИСЛЭЭ**.

Хүүе, **аяна** аа!

За, ингээд өнгөрдөг **байжээ**.

□ Practice 28. completing VERBS.

Directions: Find and underline the verbs. Identify and label their verb tense.

Борогчны талд болжмор жиргэнэ. Хээр талынхаа энэ бяцхан шувууг хичнээн бага хайрлаж яваагаа сая л ухаарлаа. Өвч цасанд дарагдсан өвлүйн цагаан талд болжмороос өөр юу ч жиргэдэггүйг сая л анзаарав. Өнөөх шаргал ангир, алаг нугас, цэнхэр тогоруу аль хэдийн анхны цаснаас өмнө хээр талыг минь орхин оджээ. Гэвч тэдгээр шувуу хавар дахиад л ирнэ. Харин өөдсөн чинээхэн энэ болжморууд л есч төрсөн нутгаа үл орхино.

(Дармаагийн Батбаяр “Борогчны болжмор”)

□ Practice 29. completing VERBS.

Directions: Write the following verbs in their past, present and future forms.

Model: **өргөх** **өргөсөн** **өргөж байна** **өргөнө**

зээлэх _____

хэрэглэх _____

амлах _____

уйлах _____

бэлдэх _____

таах _____

унших _____

□ Practice 30. completing VERBS.

Directions: Complete the sentences with the verbs from the following list.

ярих орох ✓ **нүүх**

барих явах **УЗҮҮЛЭХ**

эрхлэх авах **худалдаж авах**

1. Бид энэ хагас сайнд **нүүх** гэж байгаа.

2. Ээж дэлгүүр _____ гэж байна.

3. Болдбат шинэ ажилд _____ гэж байгаа.

4. Тус корпорац шинэ орон сууц _____ гэж байна.

5. Нараа найзынхаа хуучин машиныг _____ гэж байгаа.

6. Бид хоёр хувийн бизнес _____ гэж байна.

7. Хөрш маань хүүхдээ цэцэрлэгээс нь _____ гэж байна.

8. Би одоо хүүгээ эмчид _____ гэж байна.

9. Зурагтаар шинэ жүүжгийн тухай _____ гэж байна.

□ Practice 31. completing VERBS.

Directions: Compare two sentences. Identify the verb tense.

Label them PAST, PRESENT, or FUTURE.

1. Машины засварчин цонх **шиллэсэн байж магадгүй**. **PAST**

Машины засварчин цонх *шиллэх байх*.

2. Баатарынх малаа энэ худгаас *усалдааг байх*.

Баатарынх малаа энэ худгаас *усалж магадгүй*.

3. Тэртүүх *судалсан байж магадгүй*.

Тэр түүх *судалсан байх*.

4. Энэ дэлгүүр *хаагдаж магадгүй*.

Энэ дэлгүүр *хаагсан байж магадгүй*.

□Practice 32. VERB tense.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses. Use **-х гэж** form.

Model: *Та хаашаа (нууц) нүүх гээж байна вэ?*

1. Хоол (бол) _____ байна уу?

2. Бид саналаа (өг) _____ цугларлаа.

3. Болор охиноо сургуульд (оруул) _____ бэлдэж байгаа.

4. Чулуундорж азаа (туриш) _____ сугалаа худалдаж авав.

5. Манай хүү хичээл дээрээ материал (*таницуул*) _____
хоёр долоо хоног бэлдэв.

6. Бид нарын (үз) _____ байсан рок концерт хойшлогдоо.

□Practice 33. VERB tense.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses. Use **-х гэж байхад** form.

Model: *Би түүнийг ажилдаа (яв) явах гээж байхад* нь уулзлаа.

1. Би гадагшаа (*гар*) _____ аадар бороо орлоо.

2. Гомбо (*нис*) _____ онгоц нь saatlaa.

3. Намуун хичээлээ (*хий*) _____ найз нь дуудлаа.

4. Сүрэн ажлаасаа (*гар*) _____ би болиуллаа.

5. Би энэ киног (үз) _____ найз нар маань өөр кино үзье гэлээ.

□Practice 34. VERB tense.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses.

Use **-х гэж байж, -х байж, байж** forms.

1. Мэдэхгүй _____ цуурхалд үнэмшээд хэрэггүй.

2. Өглөө эрт (*бос*) _____ шөнөжингөө зурагт бүү үз.

3. Халуунтай _____ гадагш бүү гар.

4. Машинтай _____ автобусаар явж хэрэггүй.

5. Ресторан (*ор*) _____ хоол идээд хэрэггүй.

□Practice 35. VERB tense.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses. Use **-х шахлаа** form.

1. Машин эвдрээд хөлдөж (үх) _____.

2. Чи надаа сануулаагүй бол яг (*март*) _____.

3. Энэ ургамлын тосыг ундаа гэж бодоод (үү) _____.

4. Тэр хүүхэд муу дүн авсандaa (*уйл*) _____.

5. Би шөлөө яг (*асга*) _____.

Нөхцөлийн Утга

Нөхцөл

Жишээ

-в уншив, үзэв

-

Мэдэгдэж

лаа,

өнгөрсөн

лээ,

уншлаа, үзлээ,

Informed

-

одлоо, өглөө

Өнгөрсөн

лоо,

цаг

лөө

Past

		Мэдэгдээгүй	-	
	өнгөрсөн Non- informed	жээ/- чээ	-	тусчээ, үзжээ
Present	Одоо цаг	ж/-ч байна	уншиж асч байна	байна, байна
Future	Ирээдүй цаг	на, нэ,	-	уншина, үзнэ, одно, өгнө
		но, -нө	-	

Үйл Үгийн Холбох Хэлбэр 5.8

Connective Forms of Verbs

The *connective endings* connect the verbs with the other verbs or the nouns.

The connective endings are classified into two categories: *conditional* and *definitive*.

Үйл Үгийн Нөхцөлдүүлэн Холбох Хэлбэр 5.8.1

conditional Connective Form

The *conditional connective form* connect the verbs with other verbs, for example:

Уурлаж эхэлбэл ичгүүрээр дуусна.

Хүснэгт 15. Нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөлүүд Table 15. Conditional Connective Endings

		Name	Нөхцөлийн Нэр	Нөхцөл	Ending	Example
	Parallel		Зэрэгцэн холбох		-ж/- ч	бичиж, босч
	Advancive		Урьдчилан холбох		аад, - ээд, - ood, - еөд	яваад, бичээд, олоод, өгөөд
Coordinating		Зэрэгцүүлэн Холбох	Хам холбох		-н	бичин, босон
	Unitive				-	
	Continuous		Үргэлжлэн холбох		саар, - сээр, - соор, - сеер	явсаар, ирсээр, боссоор, өгсөөр
	Concessive		Дутагдан холбох		-вч	бичивч, босовч
					-	
	Conditional		Болzon холбох		вал, - вэл, - вол, - вөл, -	ярьвал, бичвэл, босвол, өгвөл, явбал,

				бал, -	болбол, төлбөл, хэлбэл
				бэл, -	
				бол, -	
				бөл	
				-	
				магц, -	явмагц, ирмэгц,
				мэгц, -	очмогц,
				могц, -	өгмөгц
				мөгц	
				-	
Subordinating	Preparative	Угсруулан Холбох	Бэлтгэн холбох	тал, -	явтал, иртэл, ортол,
	Limitive		Угтан холбох	тэл, -	өгтэл
				тол, -төл	
				-	
				хлаар, -	авахлаар,
	Ensuiive	Дагалдан холбох		хлээр, -	бичихлээр, орохлоор,
				хлоор,	өгөхлөөр
				-	
				хлөөр	
				-	
	Usive	Далимдан холбох	нгут/- нгүүт		явангуут, бичингүүт
				-	
				нгаа, -	явангаа, бичингээ,
	Benefitive	Дашрамдан холбох	нгээ, -		оронгоо, өгөнгөө
			нгоо, -		
			нгөө		
				-	
	Negative	Үгүйсгэн холбох	лгүй		бичилгүй, босолгүй

□ Practice 36. connective VERBs.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses. Use **-ж/-ч**.

Model: *Би түүний хуриманд (оч) очиж чадахгүйдээ харамсаж байна.*

1. Би тус ажлыг амжилттай (*явуул*) _____ чадсандаа баяртай байна.
2. Энэ хавар бид мод (*суулга*) _____ байгаа.
3. Бид тэдний төлөвлөгөөтэй (*танилц*) _____ байна.
4. Бид төрөл бүрийн бараа (*нийлүүл*) _____ байгаа.
5. Археологчид ховор амьтны яс (*ол*) _____ шинжив.

□ Practice 37. connective VERBs.

Directions: Combine two sentences into one sentence. Use **-магц (-МЭГЦ, -МОГЦ, -МӨГЦ)**.

Model: *Хөгжим дугарав. Хүмүүс бүжиглэв. – Хөгжим дугармагц хүмүүс бүжиглэв.*

1. Бялтууг жигнэж дуусав. Хөргөгчинд хийж хөргөв.

3. Нуурын эрэгт очив. Майхнаа засав.

4. Салхи хүчтэй салхилав. Тоос шороо бослоо.

5. 8 цаг болов. Концерт эхлэв.

❑ Practice 38. connective VERBS.

Directions: Combine two sentences into one sentence. Use **-нгуут/-нгуут + аа (-ээ, -оо, -өө)**.

Model: Чи будаг авчир. Би ханаа будна. – Чамайг будаг авчрангуут би ханаа будна.

1. Хүүгийн хичээл тарна. Бид номын сан орно.

2. Би ажил дээрээ очно. Би уулзалтанд орно.

3. Миний хүүхэд төрсөн. Түүнд нэр өгсөн.

4. Тэр өглөө сэргдэг. Нэг цагийн турш гүйдэг.

5. Зун дулаарна. Мэлхий хад руу явна.

6. Би босдог. Халуун кофе уудаг.

7. Найзындаа оч. Над руу яриарай.

8. Онгоц бууна. Надад хэлээрэй.

9. Миний охин сэргсэн. Шинэ жилийн бэлгээ хараад баярласан.

10. Би ажлаа тарсан. Найзтайгаа ресторанд уулзсан.

❑ Practice 39. connective VERBS.

Directions: Combine two sentences into one sentence. Use **-нгаа (-НГЭЭ, -НГОО, -НГӨӨ)**.

Model: Хөгжим сонсов. Дасгал хийв. – Хөгжим сонсонгоо дасгал хийв.

1. Зурагт үзэв. Цамц нэхэв.

2. Машин барив. Дуу дуулав.

3. Хоол хийв. Найзтайгаа уулзав.

4. Эмчийг хүлээв. Сонин сэтгүүл харж суув.

5. Ууланд гарав. Цэцэг түүв.

❑ Practice 40. connective VERBS.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses.

Use **-саар (-СЭЭР, -СООР, -СӨӨР) байгаад** form.

1. Өдөржингөө (алх) _____ ядарчихлаа.

2. (Бод) _____ учрыг ойлголоо.

3. Шөнөжингөө (давхи) _____ үүрээр хурч очлоо.

4. Хичээлээ (давт) _____ сайжирсан.

5. Хүнд юм (өргө) _____ бие нь муудсан.

❑ Practice 41. connective VERBS.

Directions: Find and underline the verbs with CONDITIONal connective endings.

1. Хаврын урь унаж, газар дэлхий цасан цагаан хөнжлөө ногоон магнагаар солив.
2. Нуур цөөрөм, гол мөрөн мөсөн хуягаа тайлаад, нүүдлийн шувууд ирж, жигүүрээ амраан, нуур усандaa жаргалаа.
3. Байгаль ертөнц аажим аажмаар дулаарсаар зуны найртай сайхан улиралтай золголоо.
4. Чухам ийм үед би төрсөн нутгаа зорив.
5. Нутгийн уулс алсад харагдавч улам ойртвол алаглан ногоорон үзэгдэнэ.
6. Уул усандaa ойртон очтол унаган хүү намайгаа тэврэн мэндлэх адил санагдав.
7. Эр хүн өтөлж өвгөрөхлөөрөө унасан газар, угаасан усаа мөрөөддөг нь жам билээ.
8. Багадаа тоглож өссөн Билүүтийн бууцандаа очмогц мориноосоо буун нутгийн агаараар цээж дүүрэн амьсгалангүүт хамаг бие сэтгэл амран, дахин төрсөн мэт бодогдоно.

Practice 42. connective VERBS.

Directions: Combine two sentences into one sentence. Use **-саар (-СЭЭР, -СООР, -СӨӨР)**.

Model: Миний охин хөлд орсон. Хоёр хонож байна.

Миний охин хөлд орсоор хоёр хонож байна.

1. Бид зусланд гарсан. Сар өнгөрч байна.

2. Миний эгч Япон явсан. Нэг жил болж байна.

3. Манайх адуутай болсон. Долоо хонож байна.

4. Шинэ ажилд орсон. Гурван долоо хонож байна.

5. Манайх энд нүүж ирсэн. Арван жил болж байна.

Practice 43. connective VERBS.

Directions: Find and underline the verbs with conditional connective endings.

1. Намрын их хайланга цаг болоод ч тэр үү, морь нь усан хулгана шиг болж, хөх мах нь чичрэн, нүдний ухархайнаас хүртэл хөлс дусалж байхы нь харсан ээжий нь ч бас дуугүй өнгөрсөнгүй.
2. Энэ хэдэн үгийг солилцсоны дараа хэн хэн нь ус балгасан юм шиг хэсэгхэн чимээгүй болж, Цэвэлмаа гэр зуурын ажлыг хийж, Цoodол тамхиныхаа утааг манараулан суутал Түмэн орж ирэв.
3. Цэн шувуу ирэхэд,
Цаст уул гэсэхэд,
Цагаан шарагч гүү унагалахад
Цаглашгүй их даллага иртугэй.
4. Сономхүү гэнэт өвчилж, мэс засал хийлгээд, овоо тэнхэрлээ.
5. Ороосоо өндийн эмнэлгийн цонхоор гадагш харвал тэртээ уулын цас энгэрээсээ тарлантан хайлаад, цонхны тушаах модон дээр бяцхан бор шувууд чөлөөтэй нисэн, суун жаргалдана.

NOTE: The conditional connective ending **-лгүй** can be used with яах вэ. In this case, it has a meaning of permission, agreement, and certainty.

GRAMMAR RULE:

Вэ is a question particle. However, in this case, a question mark is not used.

□ Practice 44. connective VERBS.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses. Use **-лгүй**.

Model: Чи одоо эртхэн (яв) **явлгүй** болохгүй, оройтох вий.

1. (Тэг) _____ яах вэ.
2. Явж (бол) _____ яах вэ.
3. Дугуй унаж (чад) _____ яах вэ.
4. Сургуулиа (төгс) _____ дээ, хэдэн жил болж байна.
5. Энд ганц ирснийх найзтайгаа очиж (уулз) _____ бол болохгүй.
6. Завиар (яв) _____ удсан байна.
7. Түүнтэй (ярь) _____ зургаан сар болж байна.
8. Тэр хаалга (тоги) _____ орж ирсэн.
9. Хоолоо (асга) _____ идээрэй.
10. Та кинотеатр кино (уз) _____ хэр удаж байна?
11. Зураг (авуул) _____ олон жил болжээ.
12. Ном руугаа (хар) _____ хэлж мэдэх үү?
13. Идэрээ орж ирэнгүүтээ (мэндэл) _____ гараад явчихлаа.
14. Чи хөргөгчөө (хаа) _____ орхисон байна лээ.
15. Тэр тэмцээн (дуусга) _____ явсан байна.

5.8.2 **Үйл Үгийн Тодотгон Холбох Хэлбэр** Definitive Connective Form

The *definitive connective* endings connect the verbs with the nouns:

Миний төрсөн зуун.

Алсаас ирсэн айлчин.

The definitive connective endings show the past, the present and the future. Therefore, they become predicate in a sentence:

Би өчигдөр ахтайгаа уулзсан.

Ах манайд хааяа **Ирдэг**.

Тэд хөдөө **Яваа**.

Хүснэгт 16. Тодотгон холбох нөхцөлүүд Table 16. Definitive Connective Endings

Meaning	Нөхцөлийн Нэр	Ending	Example
Past	Өнгөрсөн цаг	-сан, -сэн, -сон, -сөн	явсан, орсон, идсэн, одсон
Present	Үргэлжилж байгаа	-аа, -ээ,	яваа, суугаа, нисээ,
Progressive	одоо цаг	-оо, -өө	ороо, өгөө
Present	Байнга	-даг, -дэг,	суудаг, ирдэг, ордог,
Simple	одоо цаг	-дог, -дөг	өгдөг
Simple Future	Энгийн ирээдүй цаг	-х	явах, суух
Possible	Боломжит ирээдүй	-маар, -мээр, -	явмаар, идмээр,
Future	цаг	моор, -мөөр	ормоор, өгмөөр

A negative ending **-гүй** is used after the definitive connective ending and shows that no action happened, is happening, or will happen:

явсан – явсангүй

уулзаж байна – уулзаагүй байна

буцдаг – буцдаггүй

мэдэх — мэдэхгүй

When expressing that someone is good/not good at something, a dative case ending is added to the noun and -хдаа, (-ХДЭЭ, -ХДОО, -ХДӨӨ) is added to the verb. The verb can be omitted. In that case the noun takes the dative case ending:

морь унахдаа сайн —
(уна + х + д + аа)

моринд сайн

GRAMMAR RULE:

In a role of nouns, the verbs with definitive connective endings can take the plural, case and possessive endings:

Дуулсныг хураавал эрдэм. The word *дуулсныг* is in the accusative case.

□Practice 45. connective VERBS.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses. Use -х.

1. Нар (шигэ) _____ дөхжээ.
2. Өвлийн тасхийм хүйтэн шөнө бүдэг гэрэлтэй байшинд (*сууцгаа*) _____ хэдэн хүн бол намын гишүүд байжээ.
3. Равжаа одоо хэрэв энх тунх байгаа бол түүнтэй уулзаж (*ярилуу*) _____ юмсан.
4. Төрөлх нутаг, газар шороогоо хайрлан (*хамгаал*) _____ ёстай.
5. Байгаль дэлхийн баялаг ховордож (*хомсд*) _____ нь нөхөгдөж сэргэхээсээ хурдан байдаг.
6. Нарангэрэл хүү мөчир хугалсан оромжноос нь зөндөө их давирхай гоожсон нь цус гарсан мэт санагдаад, тун их (*гэмши*) _____ сэтгэл төржээ.

□Practice 46. connective VERBS.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses. Use -х.

Model: *Би (бужиглэ) бужиглэх дуртай.*

1. Урт (насла) _____ нь нийгмийн болон амьдралын байдлаас хамаарна.
2. Би балет (үз) _____ дуртай.
3. Хүүхдийн ордонд соёл урлагийн үйлчилгээ (*явуул*) _____ гэж байгаа.
4. Хүүхдийг амьдралд (*бэлтгэ*) _____, шинийг эрэлхийлсэн бүтээлч ухаанд (*сурга*) _____ нь гол зорилт болж байна.
5. Та кофе (үү) _____ дуртай юу?
6. Банкинд мөнгө (*тушаа*) _____, мөнгө (*ав*) _____ зэрэгт маягт хэрэглэдэг.
7. Бат усанд сэлж, хөл бөмбөгийн спортоор (*хичээллэ*) _____ дуртай.

□Practice 47. connective VERBS.

Directions: Circle the right verb in parentheses.

1. Тараг бүрэхэд хөрөнгө, сүүний халаалтаа (*тохируулсан*, *тохируулах*) нь чухал.
2. Айргийн амт чанар саамын найрлагаас гадна хүний ур чадвараас ихээхэн (*шалтгаалсан*, *шалтгаална*).
3. Манай ардын аман зохиолд цэцэн оюун билэгтний уран үгс уламжлагдаж (*иржээ*, *ирдээг*).
4. Ёгт үлгэр нь хүмүүсийн хоорондох харилцааг адгуусан амьтад, тэдний хооронд болж байгаа үйл явдлаар (*төлөөлүүлсэн*, *төлөөлүүлсэн байдал*).
5. Анх энэ зусландаа ирээд, орой харуй бүрийд гарахаасаа ч (*айсан*, *айдаг байж*) билээ.
6. Бид хамтдаа нэг сургууль төгсч, тус тусын мөрөө хөөх (boldog, болсон).
7. Амжилттай явахад шантрахгүй байх нь чухал үүрэг (*гүйцэтгэсэн*, *гүйцэтгэдэг*).

□Practice 48. connective VERBS.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses. Use -Х + ын/ийноронд.

Model: *Өдөржин (унт) унтахын оронд босч ур бүтээлтэй юм хий.*

1. Юм (үз) _____ явж цанаар гулгая.
2. Айлтай цуг (амьдар) _____ тустаа гар.
3. Хүний гар харж (сүү) _____ өөрөө босоод хий.
4. Өнөөдөр уул руу (яв) _____ гол руу явцгаах уу?
5. Хүний эрхээр (жарга) _____ өөрийн эрхээр зов.

Practice 49. connective VERBS.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses. Use **-х юмсан**.

Model: Улын орой дээр (гар) гарах юмсан.

1. Зуны амралтаараа Тэрэлж (яв) _____.
2. Алдсан мөнгөө (ол) _____.
3. Өнөө орой кино (үз) _____.
4. Өнөөдөр ээжийгээ (баярлуул) _____.
5. Найзыгаа очиж (эргэ) _____.

Practice 50. connective VERBS.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses. Use the appropriate endings.

1. Өчигдөр итали ресторанд лазанья (ид) _____.
2. Ус түмэн бодисыг (тэжсээ) _____.
3. Одоо явдаг цаг ойртож дээ гэж санамагц халуун зүрхний цохилт олширч, ирээдүйн баясгалант аж байдлыг (угт) _____.
4. Энэхнийг эргэцүүлэн бодохын зуур хонин сүрэг нь салхи сөрөн (явчих) _____.
5. Манай үе тэнгийнхэн чөлөөт цагаа янз бүрээр (өнгөрөө) _____.
6. Хөнгөн атлетикийн улсын аваргын тэмцээнд хот хөдөөгийн зуу гаруй тамирчин (оролц) _____.

Practice 51. connective VERBS.

Directions: Find and underline the verbs with both conditional and definitive connective endings.

Хуучин хүү хул морин дээрээ хөндлөн сууж хатируулсаар хүрч ирэв. Цагаан даавуу алчуураар толгойгоо ороожээ. Ширэлдсэн хар гээгийн сэrvийсэн хэдэн үс нь шанаа руу нь унжина. Тавхийтэл мориноосоо буун, тасхийтэл жолоогоо сойгоод, тоосонд дарагдсан урт хормойгоороо наранд борлосон нүүрнийхээ хөлсийг арчиж, нусаа хүрхийтэл нийгээд гэрт оров.

(Дашдоржийн Нацагдорж “Хуучин хүү”)

Practice 52. connective VERBS.

Directions: Find and underline the verbs with definitive connective endings.

1. Түүний ярих нь хурдан, хийх нь удаан тул хамт ажиллаж байгаа нөхөд нь бүр залхжээ. Тэдний ярьдгаар бол, Дорж хагархай хэнгэрэг л гэсэн үг. Юу ярьж байгаагаа ч бараг мэдэхгүй. Өчигдөр орой байрандаа намайг ирэхэд тэр их л урвагар царайтай сууж байв. Учрыг нь асуувал, би хүний хэлдгийг хэлж, хийдгийг хийж чадна шүү. Чи хүнийг битгий доромжлоод байгаарай гэж хэлээд гарч одлоо. Би түүний тухай юу ярьснаа бодоод бодоод олсонгүй.
2. Хяруу унасан намрыг өглөө хаярах үүрээр эртлэн босов. Махирласан голын эрэг рүү очиж, мэхээрийн хулганын зоорийг хайв.

Practice 53. connective VERBS.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses. Change the verbs into negative.

Use **-аагүй (-ээгүй, -оогүй, -өөгүй), -х + гүй**.

Model: Би өчигдөр жүжсиг (үзсэн) үзээгүй. Би өнөөдөр жүжсиг (үзнэ) үзэхгүй.

1. Дарьсүрэн өнөөдөр ажилдаа (явна) _____.
2. Хүүхдүүд гадаа (гарсан) _____.
3. Ажилчид бямба гаригт (амарсан) _____.
4. Болд гэртээ (харьсан) _____.

5. Охин минь захиа (*бичсэн*) .
6. Тулгаагийн аав ээж нь энэ хавар ногоо (*тарина*) .
7. Тэднийхэн энэ жил хотод (*амьдарна*) .
8. Би даваа гаригт өдөр (*ажилласан*) .
9. Бид орой ресторанд (*хооллоно*) .

□Practice 54. connective VERBS.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses.

Add **-ж/-ч өгөх** to the verbs. Use the appropriate tense.

1. Би та нарт энэ ховор ургамлын тухай (*ярь*) .
2. Охин хүү хоёр ээждээ зураг (*зур*) .
3. Би дүүдээ орчин үеийн поп дууны си-ди (*ав*) .
4. Оюунгэрэл намайг онгоцны буудал руу (*хүргэ*) .
5. Ах надад түүхийн ном (*ол*) .
6. Ээж маань дүү бил нарт малгай, ороолт (*нэх*) .
7. Чи Тэгшсайханы мартсан хавтсыг нь ажил дээр нь (*аваач*) .
8. Дарга хөдөө явахдаа ажлаа туслахдаа түр (*хүлээлгэ*) .
9. Баатар найзынхаа эвдэрсэн машиныг (*зас*) гэж байгаа.
10. Би чамд өрөөг чинь (*янзал*) .

□Practice 55. VERB tense.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses. Use the appropriate tense.

1. Сэргүүн сайхан Туул голын хөвөөнд, сэргэлэн сайхан дэнж дээр үзэсгэлэн төгөлдөр олон янзын гэрэл солонгорсон үзэмжит шинэ хот (*сүндэрлэ*) .
2. Энэ ертөнцөд хүн гэж (*төр*) , эрдэм сурахгүй тэнэгээр (*өтөл*) . YY?
3. Ухаан хэдий сэргэлэн боловч уурлахаараа мунхаг (*бол*) .
4. Булаг ус (*бургил*) , цэцэг ногоо жигдэрсэн өргөн сайхан талын дунд уяхан эгшиг (*хангина*) , уургын үзүүр үе үе (*сэргээлз*) .
5. Урьхан салхи (*сэвэлз*) , горхины бяцхан хүрхрээ (*шуугь*) , зуны улирлын ариун анхилам агаар цээж дүүрэн (*амьсгал*) .
6. Түмэн бодисын (*улир*) хувьсахыг судалдаг шинжлэх ухааныг биологийн шинжлэх ухаан (*гээ*) .
7. (*Ажилла*) гэвэл сур. (*Сур*) гэвэл оролд.
8. Эрдэнэ хэдэн жилийн өмнө ямар ч халхавчгүй өргөн говьд машинтай (*яв*) байгаад, бүтэн хоёр хоног угалзанд (*цохиул*) тул.govийн угалзын аюулыг сайн мэднэ.
9. Сүхбаатар консулын дэнжийн орос хүүхдүүдтэй (*тогло*) (*наад*) явахдаа оросоор бага сага ярих (*бол*) .
10. Цахир цагаан хяруунд (*хучигд*) жихүүцэн даарсан навчис дагжин (*чичирхийл*) , өнгө алдсаар нэг хоёроороо унаж (*эхэл*) .

□Practice 56. connective VERBS.

Directions: Read the verb phrases and the verbs with auxiliary verb **байх**.

Add a word to make them free phrases.

- уншиж байх
оюутан болох
сурч эхлэх

гарч өгөх

идэж орхих

бичиж суух

ингэвэл таарах

дулаан болох

ажиллаж байх

□ Practice 57. structure of VERBS.

Directions: Complete the sentences with the words in parentheses.

Use **-х + д + аа (-ЭЭ, -ОО, -ӨӨ)**.

Model: Нөхөр маань морь (уна) унахдаа сайн.

1. Дамба шатар (*нүү*) _____ сайн.
2. Та спорт (*хичээллэ*) _____ хэр зэрэг вэ?
3. Хулан тоо (*бод*) _____ сайн.
4. Наран хэл (*сур*) _____ хэр зэрэг вэ?
5. Ах чинь (*бүжиглэ*) _____ сайн уу?
6. Эгч юм (*оё*) _____ сайн.
7. Эмээ (*дуул*) _____ сайн.
8. Би усанд (*сэл*) _____ тийм ч сайн биш.
9. Тэр залуу ажил (*хий*) _____ сайн.
10. Цэдэндорж эмч хүнтэй (*харьц*) _____ хэр вэ?

□ Practice 58. structure of VERBS.

Directions: Complete the sentences with the verbs. Change the adjectives in parentheses into verbs. Use **-Д + аад (-ЭЭД, -ООД, -ӨӨД) байна**.

Model: Ажил маань гэрээс (*хол*) холдоод **байна**.

1. Энэ пиджак надад (*хөгшин*) _____.
2. Энэ бүс надад (*нарийхан*) _____.
3. Энэ ачаа надад (*хүнд*) _____.
4. Надад ажиллах хүч (*цөөхөн*) _____.
5. Энэ туфли надад (*бага*) _____.
6. Миний дээл надад (*нимгэн*) _____.
7. Шүдээ угаахад энэ ус (*хүйтэн*) _____.
8. Энэ ор надад (*зөвлөн*) _____.
9. Өдөн куртка надад (*зузан*) _____.
10. Энэ чихрийг хазахад (*хатуу*) _____.
11. Таны харц түүнд арай (*ширүүн*) _____.

□ Practice 59. VERB tense.

Directions: Complete the sentences with the words in parentheses.

Use **-ж/-Ч байсан**.

Model: Та зургаан сарын өмнө хаана юу (*хий*) хийж **байсан** бэ?

1. Би долоо хоногийн өмнө Архангайд (*ажилла*) _____.
2. Хоёр цагийн өмнө би үдийн хоолоо (*ид*) _____.
3. Таван жилийн өмнө би их сургуульд (*сур*) _____.
4. Гучин минутын өмнө би оюутнуудад хичээл (*зая*) _____.

□ Practice 60. VERB tenSe.

Directions: Circle the right verb in parentheses.

1. Хаврын нэг сайхан орой (*байна, байлаа*).

2. Би өөрийн нэрийг (*сонсож, сонсоод*) итгэсэнгүй.

3. Өнгөрсөн долоо хоногт шинэ жүжиг (*гарч байгааг, гарч эхэлснийг*) сонссон уу?

4. Эхнэр чинь ямар үнэртэй усанд (*дуртай, дуртайг*) мэдэх үү?
5. Малчин охин Гаамаа (*баярлаж хөөрсөнδөө, баярлаж хөөрөхδөө*) тэр шөнө унтаж чадсангүй.
6. Үр хүүхдээ хар багаас нь бэрхшээлээс үл (*шантардаггүй, шантардаг*) болгохыг эрмэлзэнэ.

Practice 61. VERB tenSe.

Directions: Complete the sentences with the words in parentheses.

Use **-х + аас (-ЭЭС, -ООС, -ӨӨС) өмнө**.

Model: Хичээлдээ (яв) явахаас өмнө өглөөний цайгаа уугаарай.

1. Очиж (уулз) _____ утсаар ярьж тохироорой.
2. Ээжийг (ир) _____ хоолоо хийнэ.
3. Шинэ жил (бол) _____ хүүхдүүддээ бэлэг авна.
4. Амралтанд (яв) _____ энэ ажлаа дуусгана.
5. Хүүхдээ (төр) _____ гэрээ янзалж тохижуулна.
6. Худалдаж (ав) _____ сайн шалгаж үзээрэй.

Practice 62. VERB tenSe.

Directions: Complete the sentences with the words in parentheses. Use **-ж/-Ч байгааг**.

Model: Би түүнийг (ан хий) ан хийж байгааг мэдээгүй.

1. Тэргэлийг хоол (хий) _____ хэзээ ч хараагүй.
2. Чамайг түүнтэй (гэрлэ) _____ би мэдээгүй.
3. Ээжийг нь гадаад (яв) _____ дуулаагүй.
4. Чамайг усанд (сэл) _____ хэзээ ч хараагүй.
5. Тэр түүний зардлыг (даа) _____ би мэдээгүй.

Practice 63. conditional VERBS.

Directions: Read the sentences. Identify the endings of the *italicized* verbs.

1. Дамбыг гэртээ ирэхэд дүү нь *явчихсан* байлаа.
2. Тэрээр орон дээрээ *суужнах* зуур гаднаас хүүхдүүд дуудав.
3. Цочин босч *гүйсхийн* гарахад хэдэн шавь нь хаалган дээр зогсож байлаа.
4. *Явцгааж* байтал цэргийн бааз тааралдав.

Practice 64. VERBS.

Directions: Read a poem. Memorize it.

Аргалын утаяа боргилсон

Малчны гэрт төрсөн би

Атар хээр нутгаа

Өлгий минь гэж боддог.

Цэнхэр манан суунагласан

Алсын барааг ширтээд,

Цэлгэр сайхан нутгаа

Сэтгэл баходан харахад

Үлээж байгаа салхи нь

Үнсээд ч байгаа юм шиг,

Өршөөлт ээжийн минь гар

Илээд ч байгаа юм шиг.

Энэрэнгүй сайхан санагдахад

Элэг зүрх минь догдолж,

Хосгүй баярын нулимс

Хоёр нүдийг минь бүрхдэг.

(Дашдоржийн Нацагдорж “Би Монгол хүн”)

Practice 65. VERB phraseS.

Directions: Categorize the phrases in the sentences according to the structures

given below.

1. Бат ахынхаа тухай *ярих тусам* Сүхийн сэтгэлд аав нь орж ирнэ.
2. Мөнөөх чоно цагаан гэгээ *орохтой зэрэг* хил даваад явчихдаг байв.
3. Нэг цаг орчим *эргэцүүлсний хойно* арай гэж нэг сэдэв олов.
4. Бас цайгүй *боловтой зэрэг* гар бүр хөдлөхгүй, нүд ч бүрэлзээд байх юм.
5. Итгэлт, Ням гуай хоёрыг элдвийг *ярилицан байх завсар* Хишигт гуай архи халааж аягалав.
6. Энэ дууг Дагданы эхнэр *сонссон даруй* гэрийн үүдийг чанга хаян гарч ирнэ.
7. Өндөрт *гарах тутам* дэлхий уужран тэнгэр цэлийнэ.
8. Энэ орой гэрийн эзэд *ёслөх цагаалахын хамт* гаднаас зочид гийчид ирэх нь тоогүй олон.

1) noun + auxiliary word: _____

2) verb + auxiliary word: _____

3) noun + conjunction: _____

4) verb + conjunction: _____

❑ Practice 66. definitive connective verbs.

Directions: Complete the comparison sentences with the verbs in parentheses.

Use **-САН (-СЭН, -СОН, -СӨН)** + **аас (-ЭЭС, -ООС, -ӨӨС)**.

Model: *Очижс (уулз) уулзсанасаас утсаар ярьсан нь дээр.*

1. Гадуур явж (*хай*) _____ интернетээр хайсан нь дээр.
2. Биеэрээ очиж цаг (*алд*) _____ утсаар ярьсан нь дээр.
3. Аль хэдийн өглөө болсон хойно оройтож (*бос*) _____ эрт босч, ажил амжуулсан нь дээр.
4. Өөх тос ихтэй юм (*иð*) _____ ногоо жимсийг илүү хэрэглэсэн нь биенд сайн.
5. Зурагт байнга үзэж (*сүү*) _____ гадаа агаар салхинд гарч байсан нь дээр.

❑ Practice 67. definitive connective VERBS.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses.

Use **-маар (-МЭЭР, -МООР, -МӨӨР)** **байна.**

1. Би өлсөж байна. Юм (*иð*) _____ .
2. Би халууцаж байна. Усанд (*сэл*) _____ .
3. Ядарч байна. (*Амар*) _____ .
4. Усан онгоцоор явж (*Үз*) _____ .
5. Хүүхэдтэй (*бол*) _____ .
6. Бүжгэнд (*яв*) _____ .

Үйл Үгийн Баймж Чанар Modal Verbs

5.9

The modal particles, such as *шүү*, *даа*, *даг*, *юм*, *биз*, *байх*, *бололтой*, *хэрэгтэй*, *хэрэггүй*, *ёстай*, *ёсгүй*, *байлгүй* are used after the predicate with the definitive connective endings (see Table 16, page 84) and express different additional meanings:

явсан шүү	явах хэрэгтэй
явсан юм	явах ёстай
явсан даг	явсан бололтой
явсан биз	явсан байх

NOTE: The modal particle *хэрэггүй* can take endings *-Ж/-Ч*, *-САН (-СЭН, -СОН, -СӨН)+ Ы/ИЙ:*

тийшээ ЯВЖ хэрэггүй

мөнгө ТӨЛСНИЙ хэрэггүй

mod руу АВИРЧ хэрэггүй

над руу ЯРЬСНЫ хэрэггүй

ҮҮНД ГАЙХСАНЫ хэрэггүй

тэднийд ОЧСОНЫ хэрэггүй

□ Practice 68. modal VERBS.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses.

Use the appropriate endings.

1. Чи онгоц (*nисгэ*) _____ чадах уу?
2. Би маргааш танайд (*оч*) _____ чадна.
3. Би танай саналыг хүлээн (*ав*) _____ чадахгүй.
4. Тантай (*уулз*) _____ болох уу?
5. Чи манайд түр (*бай*) _____ болно.
6. Цаг орой болсон хойно хүүхдүүд гадаа (*гар*) _____ болохгүй.
7. Би энэ тэмцээнд заавал (*түрүүл*) _____ хэрэгтэй.
8. Хүйтэн усанд (*ор*) _____ хэрэггүй.
9. Үүнийг заавал өнөөдөр (*дүүсгэ*) _____ хэрэгтэй юу?
10. Би үүнийг (*орчуул*) _____ хэрэггүй юу?

6 Тэмдэг Нэр Adjectives

6.1 Тэмдэг Нэр Бүтэх Ёс Formation of Adjectives

The *adjectives* are a word class that expresses quality, color and shape and size. They play a role of a complement. They are used in their word base form and do not take endings:

quality: хурдан, гайхамшигтай, эрэлхэг, хурдан, удаан, баян

color: улаан, ягаан, цэнхэр, цагаан, хөх, хээр, хул, буурал

shape and size: гонзгой, бүдүүн, том, сартгар, гурвалжин, хавтгай

Adjectives can act as nouns when a noun is omitted. In this case, they can take endings:

Сайныг дагавал сарны гэрэл. – Сайн (хүнийг) дагавал сарны гэрэл.

Улаануудыг нь би идсэн. – Улаан (өнгөтэйнүүдий) нь би идсэн.

□Practice 1. ADJECTIVES.

Directions: Find and underline the adjectives.

- Шиврээ борооны чийг ханхлан, газраас бүлээн уур савсаж, нарсан ойн шулуухан модод улам ч урт гоолигхон болчихсон харагдана.
- Нар дээр хөөрч, ойн доторх гялалзсан сахлаг ногооны өнгө бүдгэрч, моддын завсар зайгаар хөх суунаг татна.
- Удаж өжсөн хөвд өвсний үнэрийг нялх ногооны сэнгэнэсэн үнэр, цэцгийн хурц анхилам үнэр даран ханхална.
- Ойн тунгалаг агаарт шувуудын шулганан жиргэх нь сэтгэлд жигтэй зохицох бөгөөд алс тэнгэрийн хаяа бүдэгхэн саарал өнгөтэй болжээ.
- Зулзаган нарсны тортон үзүүрийн дээгүүр хөх тэнгэр мэлтийж, үдийн нар бид хоёрын чанх орой дээр гарчээ.
- Горхины хоёр хөвөөгөөр ойрхон ойрхон олон хот айл бууж, хөндий дүүрэн мал багшран, нутгийн айлууд булгийн эхээс нэлээд доогуур зусна.

Хүснэгт 17. Нэр үгээс тэмдэг нэр үүсгэх дагаврууд

Table 17. Suffixes That Form Adjectives From Nouns

Дагавар Suffixes	Жишээ Example
-н	тарган, хурдан, уран, цэцэн
-тай, -тэй, -той, -т	амжилттай, зоригтой, эрчимтэй, амттай, аюулт, үзэсгэлэнт, гэрэлт
-гүй	зориггүй, амжилтгүй, модгүй, чимээгүй, гэрэлгүй, элсгүй
-гч, -гчин	борогч, хулагч, шарагч, хөхөгчин, цагаагчин
-лаг (-лэг, -лог, -лөг)	хүрлэг, шинэлэг, модлог, эвлэг, чинээлэг, өөхлөг
-рхаг (-рхэг, -рхог, -рхөг)	усархаг, үсэрхэг, сөлөрхөг, хүчирхэг, найзархаг, тосорхог, өвсөрхөг

Хүснэгт 18. Үйл үгээс тэмдэг нэр үүсгэх дагаврууд

Table 18. Suffixes That Form Adjectives From Verbs

Дагавар Suffixes	Жишээ Example
-үү/-үү	ядуу, хатуу, хөлдүү, тэвдүү, дээрэлхүү, ёсорхуу
-үүн/-үүн	хөшүүн, халуун, өрнүүн, аргуун, дэврүүн
-н	дүүрэн, доголон, салан
-нга, -нгэ, нгө, нги	байнга, сөөнгө, тогтонги, салангги, зогсонги, татангги, жийнгэ
-нгуй/-нгүй	давшингүй, хураангүй, үсрэнгүй, дэлгэрэнгүй
-г	махлаг, гоёмсог, хүчирхэг, эрэлхэг, цэнгэг, эрхэмсэг

-маг (-мэг, -мог, -мөг)	чадмаг, сурмаг, хуурмаг, цочмог
-мхай/мхий, -мгай/-мгий	аимхай, идэмхий, сурамгай, түрэмгий
-мтгай/-мтгий	гуймтгай, сургамтгай, үрэмтгий
-хай, -хий, -хой	тодорхой, балархай, хагархай, цоорхой, эвдэрхий
-нхай, -нхий, -нхой	туранхай, эцэнхий, татанхай, цооронхой
-уур/-үүр	хянуур, няхуур, долгинуур, гэдгэнүүр
-аа (-ээ, -оо, -өө)	гуншаа, нуршаа, үглээ, гувшаа, босоо, хэвтээ, орилоо
-га (-гэ, -го, -гө)	шударга, аварга
-мал (-мэл, -мол, -мөл)	зурмал, бэлдмэл, будмал, сонгомол, тогтмол, түгээмэл, өрмөл
-шгүй	хувиршгүй, хөдөлшгүй, харьшгүй
-ууштай/-үүштэй	авууштай, хийгүүштэй, сонсууштай, хэлүүштэй

Хүснэгт 19. Идэвхгүй язгуураас тэмдэг нэр үүсгэх дагаврууд

Table 19. Suffixes That Form Adjectives From Passive Stems

Дагавар Suffixes Жишээ Example

-гар ⁴	саргар, сэргэр, гэдгэр, бөндгэр, тонтгор
-р	долир, солир, хялар
-н	дэлдэн, шодон, годон
-гай, -гий, -гой	хазгай, хэлтгий, хавтгай, гонзгой, гулзгай
-д, -т	дээд, хойт, гадаад

□ Practice 2. ADJECTIVES.

Directions: Find and underline the adjectives. Tell what they express.

Чулууны өнгө тоолж баршгүй олон. Улаан, ногоон, бор, шар, хөх, цагаан чулуу дангаараа буюу холилдон оршино. Чулуу бас зөөлөн, хатуу, халуун, хүйтэн, иртэй, иргүй, мөлгөр, бас бүлээхэн, эелдэг байдаг. Өндөр уулын орой дээрх чулуу салхины урсгалд элэгдэн зөөлөрсөн боловч хүйтэн байна. Харин асгын чулуу юунд ч элэгдээгүй учир хатуу, хурц, бас хүйтэн байдаг. Аяа, чулуу чи ертөнцийн хөрсөнд ургасан хатуу цэцэг юм билээ.

(Дармаагийн Батбаяр)

□ Practice 3. structure of ADJECTIVES.

Directions: How are the following adjectives formed from the other parts of speech?

Underline the adjectives that are non-formed.

мартаамхай	ууртай	уйтгартай	ухамсартай
унтамхай	тайван	журамт	тэнэг
аймхай	хувиа бодсон	сайхан сэтгэлтэй	нөхөрсөг
сурамгай	худалч	ухамсаргүй	ганцаардуу
турэмгий	эрэмгий	хэлэмгий	нүүрэмгий
ичимхий	хариуцлагатай	хариуцлагагүй	залхуу
ажилсаг	тэвчээртэй	тэвчээргүй	аминчхан
нийтэч	харамч	өглөгч	тусламтгай

□ Practice 4. ADJECTIVES.

Directions: Complete the sentences by choosing your own words. Express your opinion.

1. Миний наиз _____ хүн.
2. Миний багш _____ хүн.
3. Миний ава _____ хүн.

□ Practice 5. ADJECTIVES.

Directions: Find and underline the adjectives.

1. Өдөр гурвалжин, шөнө дөрвөлжин. (Өрх)

2. Салхитай тэнгэрийн үүл хурдан,

Саруул ухаантны санах хурдан,

Сайн морины явдал хурдан.

3. Өртэй хүний өнөөдөр олон,

Өнчин хүний ноён олон,

Өрөвч хүний хөөрхий олон.

4. Бой нь арилсан хүүхэд нэг хөөрхөн,

Борвио нээсэн унага нэг хөөрхөн,

Босч тэнцэж байгаа ботго нэг хөөрхөн.

□Practice 6. ADJECTIVES.

Directions: Identify the adjectives and the nouns in comitative case.

✓ ахтай уулз аавтайгаа адилхан ээжтэйгээ хамт

✓ модтой уул ухаантай хүн чонотой тааралд

өвстэй газар багштай ярь зоригтой барилд

ботготой ингэ эмээлтэй морь найзтайгаа барилд

1. Adjectives: модтой уул. _____

2. Nouns in the comitative case: ахтай уулз, _____

□Practice 7. ADJECTIVES.

Directions: Find and underline the adjectives.

Сайн морины нүд нь ширүүн болон уулирхай* бөгөөд шөрмөс нь сэргэр, цээж нь нимгэн хавчуу, магнай нь зузаан, бэрэвхий нь богино, хойт туруу нь моголцог урт, шөрмөс нь хийтэй, тэлүү өргөн, сэrvээ өндөр, аман хүзүү бүдүүн, толгойн мах хатингар, олон ясны уулзвар агуу, сүвээний хавирга матаастай, тэлүү, ташаа нь цухал, зоо нуруу нь бөгтөрдүү, хөл нь эрс шударга, хүзүү нь нарийн урт, сүүл нь эрчтэй хатуу, бөгс нь туранхайвтар байх ажээ.

(Халтарын Лувсанбалдан “Хүлгийн шинж”)

* уулирхай – нулимын гүйлгэсэн

□Practice 8. ADJECTIVES.

Directions: Read the praise words. When do you say them?

1. Урт насалж, удаан жарга.

Энх явж, мөнх жарга.

2. Буурал жил морилж, буянтай жил ирж,

Өвгөн жил морилж, өлзийтэй жил ирж,

Баясгалантай шинэлсний билгийг айлтгая!

3. Эд нь хэврэг, эзэд нь мөнх байх болтугай!

4. Дал хүртлээ дал хувааж идье.

5. Унасан морь чинь жороо бол,

Унага даага чинь хурдан бол,

Ухаан санаа чинь сэргэлэн бол.

□Practice 9. ADJECTIVES.

Directions: Read the sentences. Find and underline the adjectives.

1. Ялгуун саарал морь нь тогтон ядан, гоо сайхан дөрвөн хөлөөрөө ээлжлэн газар цавчилж, уран сайхан толгойгоо ийш тийш сэжих нь агаарт дэгдэж, үүлэнд умбан алдмаар.

- Монголын дорнот тал талбиун болоод цэнхэр, монгол хүний сэтгэл талаан дагаад тэнэгэр.
- Шударга гэгч зөрүүдийг биш, шантаршгүйг хэлдэг.
- Мөрөн гол цутгалант ширгэшгүй их далай мэт,
Мөнхөд үр ач нарын залгамжаар бадранхан дэлгэрч,
Хөндий цээжинд орогч бүгдийг нэвтрүүлэх чадалт,
Хөгжим мэт яруу баясгалант монгол хэл минь.
- Хөдөөгийн байдал шалдар булдар, цагийн улирал ороо бусгаа. Элстэй шанд, буттай цайдмыг дагаж хааяа нэг бор гэрээс утас суунаглана.

Тэмдэг Нэрийн Эрчимжүүлсэн ба Бууруулсан Утга 6.2

Intensified and Diminished Adjectives

The general meaning of adjectives can be *intensified эрчимжүүлсэн утга* or *diminished бууруулсан утга*.

Particles that intensify the adjective:

ЦОО шинэ	пад хар	ЦЭВ цэвэрхэн
НЭН хурдан	час улаан	ШАЛ тэнэг
час халуун	тун шударга	МАШ хатуу
ДӨВ дөрвөлжин	бөв бөгтөр	ПИГ дүүрэн

The suffixes, such as -втар (-втэр, -втор, -втөр), -дүү/-дүү are added to the stem of the adjective to diminish the meaning to a lower degree. They indicate the approximate quality:

шинэвтэр	цэвэрхэндүү	улаавтар
хурдавтар	дөрвөлжиндүү	бөгтөрдүү
халуувтар	шударгадуу	харавтар

□Practice 10. intensified ADJECTIVES.

Directions: Complete the sentences with the intensified adjectives.

Use the following list.

час хүйтэн	шиив шинэхэн	хав халуун	маши хүйтэн
ганцаараа	цав цагаан	✓ бөв бор	пиг дүүрэн
1. Саранмандах зусланд амраад	<u>бөв бор</u>		болсон байна лээ.
2. Өглөөний хүйтэнд			какао уусан.
3. Зун			жимсний ундаа уух сайхан байдаг.
4. Өнөөдөр өдөржингөө		орсон цасан дээр цанаар гулгаж тоглолоо.	
5. Нуурын ус			байсан учраас орж чадсангүй.
6. Хүүхдүүд төгсөлтийн өдрөөр			цамцаар ижилслээ.
7. Гав		явшнаас гэр бүлтэйгээ хамтдаа явна.	
8. Наадмаар цэнгэлдэх хүрээлэн			хүнтэй байсан.

□Practice 11. intensified ADJECTIVES.

Directions: Find and underline the intensified adjectives in the following sentences.

- Тамжиыг үнэхээр хөдөлмөрч хүн гэдгийг манай нутгийнхан маш сайн мэдэхээр барахгүй тун олон хүн түүний шавь болсон доо.
- Цоо шинэхэн машиндаа пиг дүүрэн хүн суулгаад, төрсөн нутгийнхаа зүг хөлгийн жолоо залсан Жаргал гурав хоноод Булган сумын төвд ирлээ.
- Цав цагаан сүү цагаан шаргал уургийнх, цагаан шаргал уураг нь цагаан сэтгэлт эхийнх.

□Practice 12. intensified and diminished ADJECTIVES.

Directions: Intensify and diminish the meaning of the following colors.

Model: цагаан цагаандуу цагаавтар цав цагаан

1. ногоон _____
2. хүрэн _____
3. шар _____
4. улаан _____
5. хар _____
6. ягаан _____
7. бор _____
8. цэнхэр _____
9. саарал _____

Practice 13. intensified ADJECTIVES.

Directions: Intensify the meaning of the following adjectives.

1. _____ ТОМ
2. _____ сайн
3. _____ амжилттай
4. _____ дугуй
5. _____ хөөрхөн
6. _____ жижигхэн
7. _____ их
8. _____ удаан
9. _____ баян
10. _____ бага
11. _____ гурвалжин
12. _____ эрэлхэг
13. _____ харанхуй
14. _____ зузаан
15. _____ галзуу
16. _____ аальгүй
17. _____ гангтан
18. _____ туранхай
19. _____ бүдүүн
20. _____ гарамгай

Тэмдэг Нэрийн Харьцуулсан Зэрэг 6.3

Comparison Degrees of Adjectives

Comparison degrees of adjectives are classified into three categories:

1. absolute form. Ижил зэрэг

This is the base form of the adjective. There are no inflectional ways of expressing the same degree.

These notions are expressed syntactically, using ШИГ, мэт:

ган ШИГ хатуу	түүн ШИГ ухаантай	цас ШИГ цагаан
салхи ШИГ хурдан	над ШИГ өндөр	сум МЭТ хурдан

2. Comparative form. Илүү зэрэг

The comparison is to a higher degree. It uses the ablative case endings:

салхинаас хурдан	яснаас хатуу	өднөөс хөнгөн
цаснаас цагаан	түүнээс ухаантай	надаас өндөр

3. Superlative form. Давуу зэрэг

This is the highest degree. It uses the word хамгийн:

хамгийн өндөр
хамгийн нам

NOTE: Other synonyms can be used to express the superlative form. In that case, these

words have certain degree of emotional feeling, for example:

адгийн мүү

түйлын сайн

хосгүй ухаантай

□Practice 14. comparison degrees of ADJECTIVES.

Directions: Identify the degree of the adjectives.

1. Савх шиг нарийхан, хавх шиг бахимхан энэ олон гар.

Мөчир шиг туранхай, мөнгө шиг цагаан энэ олон гар.

2. Бүргэд хүнээс хол харах боловч хүний нүд бүргэдийнхээс давуу зүйлийг ажиглаж чадна.

3. Монголын хамгийн өндөр хүмүүсийн нэг Өндөр Гонгорын хэрэглэж байсан мөнгөн аяга нь бие хүний эдэлж хэрэглэж байсан аяганаас одоогоор бидэнд мэдэгдэж байгаа хамгийн том аяга юм. Тэр мөнгөн аяганы амсрын тойргийн урт нь 68 см, ёроолынх нь 48 см бөгөөд 1.5 литр эзэлхүүнтэй.

4. Манай орны хамгийн илчлэг мод бол заг юм. Түүний илчлэг 4500 гр калорид хүрдэг.

Иймээс загийг урган цэцэглэдэг чулуун нүүрс гэж нэрлэдэг.

□Practice 15. comparison degrees of ADJECTIVES.

Directions: Read about a camel that has the qualities of animals of the twelve years. Notice that that same level comparison word **шиг** is omitted.

Хулгана чихтэй,	Морин дэлтэй,
Үхэр гэдэстэй,	Хонин ахартай,
Барс тавхайтай,	Бичин гуятай,
Туулай хамартай,	Тахиа өрөвлөгтэй,
Луу хүзүүтэй,	Нохой борвитой,
Могой нүдтэй,	Гахай сүүлтэй.

□Practice 16. ADJECTIVES.

Directions: Read the poem. Find and underline the adjectives.

Хар ус нуурын шагшуурга

Намрын салхинд исгэрнэ.

Харахад нэг л уйтгартай

Намс намс бөхөлзөнө.

Нүдэнд торох бараагүй

Нуурын ус цэнхэртэнэ.

Нүцгэн уулс чимээгүй

Өнгөн дээр нь сүүдэртэнэ.

Хээлэн үлээх салхи

Нимгэн мандлыг нь бидэрлэнэ.

Зөөлөн исгэрэх шагшуурга

Хөнгөн уйтгар төрүүлнэ.

Намрын сэргүүн болохоор

Нуурууд ийм байдаг юм уу?

Хотон шувуудаа явчихлаар

Хатан хар ус уйдаа юу?

(Бэгзийн Явуухулан “Хар ус нуурын шагшуурга”)

Тооны Нэр Numerals 7

Тооны Нэрийн Ангилал Classification of Numerals 7.1

The *numerals* are a word class that shows the number, order, togetherness, whole and part, and number of times of certain actions. There are SEVEN categories of numerals:

Cardinal	Үндсэн тоо	түмэн адтуу
Ordinal	Дэс тоо	хоёрдугаар анги
Collective	Хам тоо	гурвуул малла
Round	Тойм тоо	мянгаад хурга
Repeat	Дахих тоо	нэг удаа усал
Distributive	Түгээл тоо	тавь тавиар нь хөөвөрлө
Fraction	Бутархай тоо	гуравны хоёр нь төллө

Үндсэн Тооны Нэр Cardinal Numbers 7.1.1

The cardinal numbers express definite number and answer the questions хэд? хичнээн?

They can be *simple* энгийн тооны нэр and *compound* **НИЙЛМЭЛ НЭРИЙН ТОО**.

Simple numerals consist of one word, for example: НЭГ, ХОЁР.

Compound numerals consist of two words, for example: тавин зургаа, гучин хоёр.

The cardinal numbers become the base for forming the other numerals.

GRAMMAR RUI F:

The numeral takes the suffix -H in complex numerals and when it connects to other words, for example: арван НЭГ. ХОРИН ХУН.

NOTE: When an ending -ХАН (-ХЭН, -ХОН, -ХӨН) is added to the numeral, it means
зөвхөн ... л:

Надад хоёрхон харандаа байна. = Надад зөвхөн хоёр л харандаа байна.

□ Practice 1. NUMERALS.

Directions: Complete the sentences with the CARDINAL NUMBERS. Write them in letters.

Model: Чи хэдэн настай вэ? – Би (17) арван долоотой.

1. Чи хэдэн настай вэ? – Би (20) _____ настай.
 2. Та хэдэн цагт ирэх вэ? – Би (6) _____ цагт ирнэ.
 3. Тэр хэдэн хүүхэдтэй вэ? – Тэр (3) _____ хүүхэдтэй.
 4. Түүний охин хэдтэй вэ? – Охин нь одоо (7) _____ .
 5. Чамд хэдэн зураг байгаа вэ? – Надад (5) _____ бий.

Practice 2. NUMERALS.

Directions: Find and underline the cardinal numbers.

1. Аймшиггүй чин зоригт их жанжин Сүхбаатар 1893 оны хоёрдугаар сарын хоёрны өдөр төржээ.
 2. Тэрээр арваад настайгаасаа ах нартайгаа хамт мод зомгол түүж, эцэг эхдээ тусалдаг байв.
 3. 1907 онд буюу түүнийг авсан дөрөвтэйд нь эцэг Дамдин хүрээний нэртэй багш Жамъянд шавь оруулж, монгол бичиг, тоо бодлого заалгажээ.
 4. Гэвч Дамдин хүнд амьдралаа хөнгөвлөхийн тулд авсан зургаан настай хүүгээрээ хөлсний ажил хийлгэхээр шийджээ.
 5. Ийнхүү Сүх хүү Хүрээ, Хиагтын хоорондох их замын авсан нэгэн өртөөний нэгэнд улаа нэхэж байлаа.
 6. 1911 оны сүүлчээр Халх дөрвөн аймгаас тус бүр мянган цэрэг татах шийдвэр гарчээ.
7. Энэ шийдвэрийн ёсоор 1912 оны эхээр Сүхбаатар цэрэгт татагджээ.

Directions: Read the following song lyrics about twelve years.

Эрдэнийн зүйлээр бөөлжөөд байдаг Холын газрыг товчлоод байдаг
Эрүү цагаан хулгана нэгэн жил. Хомбон туурайтай морь долоон жил.
Эвэр сүүл нь тэнцүүхэн байдаг Хонхор газрыг хорголоор дүүргэдэг
Эзэндээ ээлтэй үхэр хоёр жил. Хотондоо ээлтэй хонь найман жил.
Арын модонд алаглаад байдаг Узсэн бүхнийг элэглээд байдаг
Алаг эрээн барс гурван жил. Илбэч эрдэмтэй бич есөн жил.
Дэлхий дээгүүр дэгдээд байдаг Үүрийн шөнөөр донгodoод байдаг
Дэлдэн чихтэй туулай дөрвөн жил. Эвэр хошуутай тахиа арван жил.
Хөх тэнгэрт хүржигнээд байдаг Хортон дайсныг хоргоогоод байдаг
Хүч ихтэй луу таван жил. Хон хон дуутай нохой арван нэгэн жил.
Цаг үргэлж цагиргалаад байдаг Хөрст дэлхийг сэндийлээд байдаг
Цагаан эрээн мөгөй зургаан жил. Хөндлөн соёотой гахай арван хоёр жил.

Дэс Тооны Нэр Ordinal Numbers 7.1.2

The *ordinal* numbers express order and answer the questions хэддүгээр? хэд дэх?

They are formed by adding the suffixes -дугаар/-дүгээр, дахь/дэх:

хоёрдугаар	дөрөвдүгээр	арав дахь
гуравдугаар	нэгдүгээр	ес дэх

GRAMMAR RULE:

The suffixes -дугаар, -дүгээр are written together, and дахь, дэх are written separately:

Сүх нэгдүгээр байранд шалгарсан.

Хоёр дахь оролдлогоороо би давж үсэрч чадсан.

□Practice 4. NUMERALS.

Directions: Find and underline the ordinal numbers.

- Монголын нууц товчоо хэмээх алдарт бүтээл арван гуравдугаар зууны тэргүүн хагаст буюу 1240 оны долдугаар сард Хэрлэний Хөдөө аралд зохиогджээ.
- Энэ нь арван хоёр бүлэг, хоёр зуун наян хоёр зүйлтэй түүх, уран зохиол, хэлний гайхамшигт дурсгал юм.
- Монголын нууц товчооны хоёр зуун наян хоёрдугаар зүйлд хэзээ хаана бичиж дуусгасан тухай тодорхой мэдээ бий.
- Үүнээс үндэслэж, зохиогдсоны нь 750 жилийн ойг арван долдугаар жарны цагаан морин жил манай ард түмэн ёслон тэмдэглэж, их даншиг хийсэн билээ.

□Practice 5. NUMERALS.

Directions: Complete the sentences with the ORDINAL NUMBERS.

Write them in letters.

- Чи хэддүгээр анgid сурдаг вэ? – Би (8) _____ анgid сурдаг.
- Тэр хэддүгээр байранд шалгарсан бэ? – Тэр (4) _____ байранд шалгарсан.
- Танайх хэддүгээр байранд байдаг вэ? – Манайх (59) _____ байранд байдаг.

7.1.3 Хам Тооны Нэр Collective Numbers

The *collective* numbers express togetherness and answer the question хэдүүл? They are formed by adding the suffixes -УУЛ/-ҮҮЛ:

хоёул	тавуул	наймуул
гурвуул	зургуул	есүүл
дөрвүүл	долуул	арвуул

In a numeral нэг there's no collective meaning, but there's specific word ганцаар that answers the question хэдүүл?

GRAMMAR RULE:

Collective numbers are able to attach the case and the possessive endings:

Би ганцаараа амьдардаг.

Тэд тавуулаа нуур луу явсан.

Гурвуулангийн нь ир гэж дууд.

Чи зургуулангийн нь авчирсан уу?

□ Practice 6. NUMERALS.

Directions: Find and underline the collective numbers.

1. 1967 оны тос даасан намрын нэгэн өдөр ардын багш болох чин хүсэлдээ хөтлөгдсөн бид хорин тавуулаа нэг багштай ургац хураахаар Улаанбаатараас гарч билээ.
2. Зарим нь нутгаасаа хоёул гурвуул, нэг хэсэг нь ганцаараа ирсэн тул таних хүн ховор байлаа.
3. Сөгнөгөрийн ногооны тасагт очиход алдарт ногоочин агсан Долгор хоёр хүнтэй гурвуул угтав.
 4. Хөвгүүд бид арван гурвуулаа ногооны тасгийн улаан буланд байрлалаа.
5. Удирдаж явсан багш Дашдорж маань ардын ёс заншил, үлгэр домог, түүх соёлыг нэвтэрхий сайн мэдэх тул чөлөөт цаг ч үр ашигтай өнгөрдөгсөн.
6. Оюутны анхны намрын жараад хоног бидний сэтгэл зүрхэнд олон сайхан дурсамж үлдээсэн билээ.

□ Practice 7. NUMERALS.

Directions: Complete the sentences with the COLLECTIVE NUMBERS. Write them in letters.

1. Бид (5) _____ амьдардаг.
2. Өчигдөр тэд (6) _____ ирсэн.
3. Бид тэднийд (2) _____ очно.
4. Би (4) _____ нь гэртээ урьсан.

Тойм Тооны Нэр Round Numbers 7.1.4

The *round numbers* do not tell the exact amount, but round them up and tell the approximate amount. They answer the questions *хэд орчим? хэдийн хэр?*

The round numbers are formed as follows:

1. Adding a suffix *-аад*⁴. It applies to whole numbers, such as 10, 100, etc.:

арваад наяад жараад

хориод ерээд зуугаад

2. Adding auxiliary words, such as орчим, эргэм, хавьцаа, хэрийн, шахам, гаруй, хэдэн, etc.:

арван тав орчим тавь хэрийн дал гаруй

хорь шахам гуч хавьцаа дөч эргэм

3. Combining two successive numerals:

хоёр гурав хоёр гурван зуу тавь жар

ганс нэг арван тав зургаа тав арав

□ Practice 8. NUMERALS.

Directions: Find and underline the numerals.

1. Баян Болдын нас нь дөчөөд, толгой нь халзан, сахал нь битүү, нүд нь улбар.

Түүний эхнэр Дэжидийн нас нь дөч орчим, ааш хурдан, үг хэл ширүүн.

2. Долингор шуурганаас огт далдирахгүй, улмаар хоёр гурван өдөр явахад алс хол хошуу байтугай аймаг алсалжээ.

3. Намайг бага байхад манай нутагт хээр голдуу мянгаад адуутай Мягмарынх гэдэг баян айл байлаа. Мягмар гуай тэр үед тавь эргэм насын тарган бор эр байв. Тэдний дервөн хүүтэй нь би үерхэнэ. Тэднийх адуу олонгой болохоор айраг цагаа элбэгтэй, хөл ихтэй айл байлаа. Ёстой л дайраад ирэхэд далай шиг, буцаад ирэхэд булаг шиг айл байж билээ.

Practice 9. NUMERALS.

Directions: Change the cardinal numbers into the round numbers.

ес	_____
ная	_____
тавин гурав	_____
хоёр зуу	_____
дөрвөн зуун гуч	_____
долоон мянга	_____
арван тав	_____
хорин зургаа	_____

7.1.5 Дахих Тооны Нэр Repeat Numbers

The *repeat* numbers express how many times the certain action happened and they answer the questions **хэдэн удаа?** **хэд дахин?**

They are formed as follows:

1. Adding auxiliary words, such as **удаа, дахин;**
2. Adding suffixes **-таа⁴.**

In spoken and written language, it's common to leave the words **удаа, дахин** out:

Могой гурав тасравч гүрвэлийн чинээ.

Давахгүй гэсэн даваагаар **гурав** давна, уулзахгүй гэсэн хүнтэйгээ **гурав** уулзана.

Practice 10. NUMERALS.

Directions: Find and underline the repeat numbers.

Энд ирж бууснаас хойш тэнгэр нэг ч удаа цэлмэсэнгүй, үргэлж бороо асгаад байх юм. Сумын төвөөс муу дүү минь гурав дахин эргэж ирлээ. Нэг шөнө харанхуйд төөрөөд энэ хойт толгойг дөрөв таван удаа тойроод, нохой хуцах чимээнээр олж ирсэн гэсэн. Наадмаас хойш Цээмаагийнд анх удаа ирж байгаа нь энэ ажээ.

Practice 11. NUMERALS.

Directions: Find and underline the repeat numbers.

1. Долоо хэмжиж, нэг огтол.
2. Олон удаа бодож, нэг удаа хэл.
3. Төрж өссөн нутгийнхаа энэ буурал ууланд би мянгантаа залбирч, түмэнтээ мөргөсөн хүн.

Хишиг буянаа надад их ч хайлласан даа гэж өвгөн анчин өгүүлэв.

Түгээл Тооны Нэр Distributive Numbers 7.1.6

The *distributive* numbers express the division into groups and answer the questions **хэд хэдэн?** They are formed by repeating the same numeral:

арав арван хүн	нэг нэг багш	зуу зуун километр
хорь хорин чулuu	хоёр хоёр ном	мянга мянган цэрэг
тав таван адuu	гурав гурван эгнээ	сая саян доллар

The numerals **нэг нэг, хоёр хоёр** can be substituted with simple words **нэжгээд, хошоод** respectively:

Бид гурав дэлгүүрээс **НЭЖГЭЭД** үзэг, **ХОШООД** дэвтэр авлаа.

However, in spoken language these forms are rarely used.

Practice 12. NUMERALS.

Directions: Complete the sentences with the numerals in parentheses.

Change them into the distributive numbers.

Model: Энэ нэгтийн дэвсгэртүүдийг (**хорь**) **хорь хориор** боогоорой.

1. Сурагч бүр (**нэг**) _____ шулэг цээжил.
2. Энэ зурагнуудыг (**тав**) _____ нь ялгаж дугтуйд хийгээрэй.

3. Машин бүрт (*дөрөө*) _____ сууцгаа.
4. Саруул цэцэг болгоноос (*гурав*) _____ худалдаж авав.
5. Хөзрөө (*долоо*) _____ тараа.
6. Хүн ихтэй үед зөөгч бүрт ширээнүүдийг (*хоёр*) _____ хариуцуул.

Practice 13. NUMERALS.

Directions: Find and underline the distributive numbers.

1. Манай нутгийн сайн малчин Дамбынх арваад жилийн өмнө тав зургаан хоньтой, чөдрийн ганц морьтой, ам бүл зургуул, сумын төвд ядуу зүдүү амьдарч байв.
2. Амьдрахын эрхээр хөдөө гарч мал маллахаар шийдэж, нутгийнхaa хоёр малчнаас арав арван эм төлөг түрээсээр авчээ.
3. Уйгагүй хөдөлмөрлөсний ачаар мал малын захтай болсон төдийгүй дөрөв дэх жилдээ хорь хорин хургатай хонь, нэжгээд тугалтай үнээг түрээслэн авсан хоёр малчиндаа өгсөн байна. Гар хөдөлбөл ам тоодоно гэдгийн нэг жишээ энэ ажээ.

7.1.7 Бутархай Тооны Нэр Fraction Numbers

The *fraction numbers* express part or whole and answer the question **хэдний хэд?**

They are revealed by the genitive case ending:

хоёрны нэг	гуравны хоёр	зуугийн дал
аравны долоо	дөрөвний гурав	долооны тав
тавны гурав	зургааны тав	мянганы арав
наймны тав	есний долоо	түмний нэг

Practice 14. NUMERALS.

Directions: Find and underline the numerals.

Label them according to their category.

1. Сайн эцэг эхийн үлдээсэн буян хоёр зуугаад хонь ямаа, гуч дөчин адуу, арван хэдэн үхэр, ачлагын долоо найман тэмээтэй, шилэн байж ахрын ноосоор хийсэн хэдэн давхар бүрээстэй шагхийсэн дөрвөн ханатай гэртэйгээр хорин насандаа өөрөөсөө хоёр гурав дүү бүсгүйтэй айл гэр болж билээ.
2. Удам дамжсан эцэг, хүү, ах, эгч, дүү тамирчидтай цөөнгүй л уулзаж явлаа. Тэр бүхний дундаас ах дүү таван цаначинтай Хандгайтад уулзсан тухайгаа өгүүльв.

Надад үл мартагдах энэ уулзалт 1987 оны гуравдугаар сарын долоонд Хандгайтын цаначдын хотхонд болсон юм. Тэр өдөр Монголын бүх ард түмний YIII спартакиадын цаначдын уралдаан үргэлжилж байлаа. Эрэгтэй цаначид хамгийн холын зайд буюу 50 км-т хурд сорих байсан тул үзэгчид олон байлаа. 50 км-ийн уралдааны барианаас цаначид гуч гучин секундын зайтаагаар хос хосоороо гарлаа. Хамгийн эхний тамирчнаас арваад минутын хойно буюу хорь дахь гаранд гарсан Л. Дорж өөрөөсөө түрүүлж замд гарсан бүх тамирчныг гүйцэж хол тасархай түрүүлж ирэхэд нь уулзаж товч ярилцсан юм. Л. Дорж:

— Бид эхээс есүүлээ. Зургаа нь хүү, гурав нь охин. Бидний тав нь цаначин. Би улсын аваргын тэмцээн болон бүх ард түмний спартакиадад 19 удаа түрүүлсэн.

Practice 15. NUMERALS.

Directions: Find and underline the numerals in the text. What numerals are they?

1. Залаатын тохилог сайхан өвөлжөөнд өвгөн Дондогийнх хоёр хүүгийнхээ хамт гурван гэрээр өвөлжиж байна.
2. Тэднийх мянга таван зуугаад толгой малтай бөгөөд гуравны хоёр нь бог мал ажээ.
3. Богийнх нь тэн хагас нь энэ жил төллөх тул өвс хадлангаа хангалттай авч, хашаа хороогоо сайн дулаалсан байна.
4. Тэднийхэн хоёр зуу гаруй адуутай ба дөрөвний нэг нь гүү юм.
5. Тэднийх ам бүл тавуул боловч хоёр том хүү нь өрх тусгаарлажээ.
6. Отгон охин нь наймдугаар ангид сурч байгаа бөгөөд амралтаараа ирсэн үедээ малчин эмэгтэйчүүдийн хийх бүхнийг хийнэ.

□Practice 16. NUMERALS.

Directions: Find and underline the numerals. Label their category.

1. Зуун түмэн үед монгол хүний идээшсэн зүүрмэглэгч хүн шиг гэрийг эзэгнэнхэн төрлөө, би.
2. Холбоо хоёр нум хотос хотос тахилзана. Солбио хоёр хөл тахис тахис гүйнэ.
3. Дөрөв дөрвөн улиралтай наян жилийг үүрч дүүрсэн, дөмөн дуурсах талын жигүүр шархтай бүргэд миний өвөө.
4. Хоёр сэтгэлт эрийг эр бус, эм хэмээлтэй. Нэгэн сэтгэлт эрийг эр бус, эрдэнэ хэмээлтэй.
5. Олон таван үтгүй наад ажлаа хурдан дуусгачихаад, тэр таван амттайгаа уулзаж үз.
6. Түмний эхийн харайсан эх газрын хөрсөн дээр түмэн газар зурайсан цагаан тоос татсан юм.

8 Төлөөний үг Pronouns

8.1 Төлөөний Үгийн Ангилал Classification of Pronouns

The *pronouns* are a word class that does not directly name people, animals, things, phenomena, and their quality, number, action, location and time. They represent:

Verbs	Үйл Үг	яах, хэрхэх, ингэх, тэгэх
Nouns	Нэр Үг	би, чи, бид, өөрөө, хэн, юу
Adjectives	Тэмдэг Нэр	ийм, тийм, аль, ямар
Prepositions	Орон Цагийн Нэр	хаана, хэзээ, энд, тэнд, өдийд
Numerals	Тооны Нэр	өд, төд, хэд, хичнээн

□ Practice 1. PRONOUNS.

Directions: Find and underline the pronouns. Label which part of speech they represent.

1. Монголын үзэсгэлэнт сарангкоо намайг төрүүлсэн эжий, зөвлөн цагаан гараараа хөдөлгөн өсгөсөн эжий.
2. Хуур хөгжим хангир жингэр сонсдоод, хушийн мөчир нэлбэс дэлбэс ганхаад, ийм л сайхан, тийм л соньхон.
3. Чи үүнийг хаана нууж, хэзээ ил гаргах хүн бэ? Тэр тунхгийн зүйл чинь хэзээ нэгэн цагт эрхбиш задрахад хүрнэ. Шөвгийг уутанд яаж нуух билээ.
4. Өдий төдий хүн ирж явж л байх юм. Чухамхүү тэр нь таны сураглаж яваа хүн гэдгийг мэдэх юм алга даа. Харин цаад хашааны чинь буланд хэдэн залуу ноос ялгаж байгаа. Тэд л мэдэж магадгүй.
5. Бид олон хөлийн газар очоод, яахаа мэдэхгүй будилж явахад гар сунгасан хүн бол Дондов багш яах аргагүй мөн шүү.

□ Practice 2. PRONOUNS.

Directions: Find and underline the pronouns.

1. Тулах цэгийг надад аль, дэлхийг би хөдөлгөө.
2. Боловсрол бол баялаг, хөдөлмөр бол түүний түлхүүр.
3. Хэн түүнийг анх удаа хээрийн нугаас түүгээ бол.
4. Өөрийн хийсэн юм өөртөө зөв.

Төлөөний Үгийн Төрөл Types of Pronoun 8.2

Pronouns have the following SIX types:

Personal	Биеийн төлөөний үг	би – бид, чи – та, тэр – тэд
Demonstrative	Заах төлөөний үг	энэ – тэр, ийм – тийм, өд – төд
Interrogative	Асуух төлөөний үг	хэн, юу, аль, ямар, хэд, хичнээн, хэзээ, хаана, яах, хэрхэх
Indefinite	Тодорхойгүй төлөөний үг	хэн ч, хэзээ ч, аль ч
Distinguishing	Ялгах төлөөний үг	бүх – ондоо, бүгд – бусад, цөм – зарим
Reflexive	Өөрийн төлөөний үг	өөрөө, өөрсдөө

Биеийн Төлөөний Үг Personal Pronouns 8.2.1

The *personal* pronouns identify the speakers or the first person, listeners or the second person:

би бид чи та тэр тэд

There's no word that shows the third person. A demonstrative pronoun, when represents a person, shows the third person. The personal pronouns represent the nouns. Therefore, they take the plural, case and possessive endings.

□ Practice 3. personal PRONOUNS.

Directions: Complete the sentences. Fill in the blanks with the appropriate pronoun.

1. Би (чи, чамд, чамайг) _____ хайртай.
2. Эгч (түүнδ, түүний, түүнийг) _____ дургүй.
3. Малчид (тэдний, тэдэнδ, тэднээс) _____ дургүй.
4. Тэр эмэгтэй (надаас, надаар, надад) _____ дургүй.

□ Practice 4. personal PRONOUNS.

Directions: Find and underline the different case endings of the pronoun **би**.

Даваа гаригийн өглөө намайг өрөөндөө орж ирэхэд Ариунболд тайлан тооцоогоо дэлгэчихсэн сууж байснаа намайг хараад инээд алдан:

- За хөө, надад баяр хүргэж болно шүү гээд над руу гарaa сарвайхад нь би очиж гарыг нь атгаад:
- Θө, за баяр хүргэе. Хүүтэй болсон уу, охинтой болсон уу? гэхэд:
- Хүүтэй болсон гээд надаас нэг юм хүсэн хүлээж байсан юм шиг ширтэхэд нь миний сэтгэлд урьдын нэгэн явдал гэнэт орж ирлээ.
- Чи ч надтай олон шижмээр холбоотой хүн шүү. Би чамд бүх л талаар туслах ёстой. Одоо надаар хийлгэх ямар ажил байна даа гэж сандран хэлэв.

8.2.2 Заахын Төлөөний Үг Demonstrative Pronouns

The *demonstrative pronouns* show quality, count, action, location and time:

энэ	тэр	энд	тэнд
ийм	тийм	ингэ	тэг
өд	төд	өдийд	төдийд
өчнөөн	төчнөөн		

Besides the words with the stems Э-, ТЭ-, there are other words that function as pronouns:

нөгөө	тухайн	тус
уг	өнөө	эл

□ Practice 5. demonstrative PRONOUNS.

Directions: Find and underline the pronouns with the stems Э-, ТЭ- .

Нэг өглөө тээр тэнд буусан аянчны гадаа уяатай нохой шиг хар юмыг тойроод энд тэнд нь гараад байхыг хадам эх нь харжээ. Тэр тэндээс буцаж ирээд, аянчны хар даагыг ямар ч хамаагүй үнээр ав гэж нөхөртөө хэлжээ. Тэр жилдээ хошуу найрт уралдуулсанд нөгөө арвайн чинээ биетэй жижиг хээр даага нь ганцаараа дэгдэж иржээ. Харин Арвай хээрийн хөндий гэж энэ газрыг нэрлэсэн учир бол тэр уужим тал хөндийгөөр хориод жилийн турш урдаа морь гаргалгүй түрүүлж явсан болохоор тэгж нэрлэсэн гэдэг.

(Сумъяагийн Жамбалдорж “Арвай хээр”)

□ Practice 6. demonstrative PRONOUNS.

Directions: Find and underline the demonstrative pronouns. Label what part of speech they represent.

1. Голын эрэгт энгийн нэг бут ургажээ. Түүнийг хэн ч тоодоггүй байв. Гэтэл үерт урссан хүний гарг өнөөх бут өртөгдөж, түүний амийг аварчээ. Ингэж энгийн нэг бут их ачтан болсон ажээ.
2. Тэртээх уулсын бэлд төрж өссөн гэр орон минь байгаа. Өдийд аав минь хүүгийнхээ хайртай сартай зээрдийг барьж уячихаад хүлээж суугаа. Ийш тийш өнгөрөх аянчны их зам тосож, идээ цагааныхаа дээжийг барьсаар насныхаа буянг хурааж яваа ээж минь муу хүүгээ харуулдан суугаа. Ийм буянтай буурлууд олон боловч аав ээж хоёрыг минь орлох хүн нэг ч үгүй.
3. Өвлүйн цагт цас хичнээн хунгарлавал хөмгийн ногоо төчнөөн их сугсарна. Өсөхийн цагт хал хичнээн үзвэл хүний ухаан төчнөөн их хэрсүүжнэ.

Асуух Төлөөний Үг Interrogative Pronouns 8.2.3

The *interrogative pronouns* ask questions about quality, count, action, location and time of

independent words:

хэн, юу – nouns

аль, ямар – adjectives

хэд, хичнээн – numerals

хэзээ, хаана – prepositions

яах, хэрхэх – verbs

The interrogative pronouns that represent nouns or other words in a role of a noun can take the plural, case and possessive endings:

Чи хэнтэй уулзсан бэ? Чи алийг нь авах вэ?

The interrogative pronouns that represent verbs can take the formative, conditional, connective and completing endings:

Чи яамаар байна вэ? Тэнд яаж хүрэх үү?

GRAMMAR RULE:

In question sentences, the particles ВЭ/БЭ, ҮҮ/ҮҮ are used at the end.

□ Practice 7. interrogative PRONOUNS.

Directions: Complete the sentences with the interrogative pronouns.

Use the following list.

ямар яаж хэзээ хаанаас

✓ хэдэн юу хаанаас хэр

1. Чи _____ хэдэн _____ настай вэ?

2. Та нар _____ явах гэж байна вэ?

3. Энэ гөлгийг _____ олов?

4. Та нар үүнийг _____ гэж бодож байна?

5. Чи _____ утсаар ярих гэж байна вэ?

6. Ээж _____ үнэртэй ус авсан бэ?

7. Танай нутагт очоод тантай _____ холбоо барих вэ?

8. Та түүнийг _____ удаан хүлээв?

□ Practice 8. interrogative PRONOUNS.

Directions: Find and underline the interrogative pronouns.

1. Хаана, хэзээ, хэнээс ч билээ, төөрсөн хүн газар чагнахад ойр хавь айл амьтан байвал мэдэгддэг юм гэнэ дээ гэж сонссоноо санаж, газар элэглэн хэвтээд чихээ наан чагнавал хатуу дүлий газрын хайрга чулуу шанаагий нь нухан, хатсан өвс ногоо хатгахаас өөр юу ч түүнд мэдэгдсэнгүй.

2. Аль газрын хэний хэн гэгч хэзээ, хаанаас хүрээд ирснийг хэлээд өгөх хүн байна уу, та минь ээ!

8.2.4 Тодорхойгүй Төлөөний Үг Indefinite Pronouns

The *indefinite* pronouns express indefinite quality, count, action, location and time:

хэн ч хэрхэх ч

хэн нэгэн яах ч

аль ч хаяа нэгэн

аливаа хаана ч

ямар ч хэзээ нэгэн

ямарваа ямар нэгэн

хэд ч хэзээ ч

The indefinite pronouns are created based on the interrogative pronouns.

They are expressed by the following methods:

1. The modal particle ч is used after the interrogative pronoun.

2. The numerals нэг, нэгэн are used after the interrogative pronoun.

3. In spoken language, indefinite pronouns are created, such as хэн л бол хэн, юу л бол юу.

4. There are two unusual forms of indefinite pronouns, such as аливаа, ямарваа.

□Practice 9. indefinite PRONOUNS.

Directions: Complete the sentences with the INDEFINITE PRONOUNS. Use the following list.

хэзээ ч хаашаа ч ямар ч
аль ч хэд ч ✓ юу ч

1. Чамд сайхан зохиц л байвал юу ч хамаагүй өмс.

2. Та бид нарт _____ хамаагүй үлгэр яриад өг.

3. Тэр _____ хамаагүй манайд ирж магадгүй.

4. _____ хамаагүй нэг сайхан газар явмаар байна.

5. Энэ санд боломжийн хэрээрээ _____ хамаагүй мөнгө хандивлаарай.

6. Энэ дөрвөлжин талбайд _____ төрлийн хамаагүй цэцэг тариарай.

□Practice 10. indefinite PRONOUNS.

Directions: Answer the questions. Include the indefinite pronouns in your answers.

Model: Та төмс тарьж байсан уу? – Би хэзээ ч төмс тарьж байгаагүй.

1. Танд хэн нэгэн энэ тухай хэлсэн үү?

2. Та энэ дэгдэхэйд ямар нэр өгөх вэ?

3. Та захаас юу авах вэ?

□Practice 11. indefinite PRONOUNS.

Directions: Complete the sentences with the INDEFINITE PRONOUNS.

Use the following list.

ямар ч юугаар ч хаана ч аль нь ч
хэнтэй ч ✓ хэзээ ч хаашаа ч хэн ч
юу ч аль ч хэнд ч хэзээ нэгэн

1. Парк руу хэзээ ч очиж болно. Өдөр бүр ажиллаж байгаа.

2. Би өдөржингөө өвдөөд _____ хийж амжсангүй.

3. Энэ зундаа бид нар _____ явахгүй, гэр зуураа байна.

4. Хүнсээ _____ дэлгүүрээс цуглувулж болно.

5. Өнөөдөр надад _____ зав алга. Маргааш өглөө дипломын ажлаа хамгаална.

6. Та энд _____ сууж болно.

7. _____ миний ном биш.

8. Та манайд _____ зочилж болно.

9. Та захиагаа үзгээр ч, харандаагаар ч _____ бичсэн болно.

10. Миний утасны дугаарыг _____ битгий хэлээрэй.

11. Би өчигдөр _____ яриагүй.

12. _____ цагт би заавал амласандаа хүрнэ.

□Practice 12. indefinite PRONOUNS.

Directions: Find and underline the pronouns.

1. Маргааш энд хэн ирэх вэ?

– Хэн ч ирэхгүй.

– Хэн нэгэн хүн ирэх байх.

2. Та нар хөдөө юугаар явах вэ?

– Юугаар ч явсан яах вэ.

– Ямар нэгэн унаагаар л явна даа.

3. Танай адуунд ямар зүсмийн морьд байна вэ?

– Ямар ч зүсмийн морь бий.

– Ямар л бол ямар зүсмийн морь бий шүү.

4. Одоо хэдүүлээ яах вэ?

– Яасан ч яах вэ.

– Яах ч үгүй.

5. Тэмцээнд хэдэн хүн оролцож болох вэ?

– Хэдэн ч хүн оролцож болно.

– Хэд л бол хэд оролцож болно.

8.2.5 Ялгах Төлөөний Үг Distinguishing Pronouns

The *distinguishing* pronouns unite or separate:

бүх ондоо

бүгд бусад

цөм зарим

нийт өөр

бүр хагас

They can be used either before or after the object:

бүх хүн – хүн бүхэн

зарим хүн – хүмүүсийн зарим нь

Most of them represent the nouns and take the case and possessive endings.

□ Practice 13. distinguishing PRONOUNS.

Directions: Fill in the blanks with **бүр**, **болгон**, **бүх**, **бүгд** where necessary.

Model: Ø улс бүр өвөрмөц шинжс агуулдаг.

1. _____ хүн _____ сайны төлөө явах эрхтэй.

2. _____ суудал _____ эзэнтэй.

3. Өнөөдөр _____ ажилчид _____ цагтаа ирсэн.

4. _____ бид нар _____ хөдөө байхдаа морь унаж сурсан.

5. _____ хүн _____ саналаа өгөөрэй.

6. _____ хүүхэд _____ өөрийн гэсэн онцлогтой.

7. _____ айл _____ энэ байрны дэг журмыг сахина.

□ Practice 14. distinguishing PRONOUNS.

Directions: Find and underline the distinguishing pronouns.

1. Бүгдээрээ хэлэлцвэл буруугүй, бүлээн усаар угаавал хиргүй.

2. Нийтийн үйл хэрэг, хотол олныхоо сайн сайхны төлөө тэмцэж, хүч чадал, авьяас билгээ зориулж явсан ахмад настан, алдар цуутнууд одоо бидэнтэй мөр зэрэгцэн амьдарч ажиллаж байгаагаар нь бахархах ёстай.

3. Бусдын үйл хэргийн төлөө өөрийгөө зориулсан хүнийг жинхэнэ ариун цагаан үйлстэн гэж нэрлэнэ.

4. Миний хүү өрөөлд бол уултай жишим өндөр хүүхэд гэж хэлэхэд үг багадам өсгөлүүн. Миний хүү өөрт минь бол гараас нь чихрийн үнэр салаагүй, зулайнаас нь сүүний үнэр арилаагүй нялх амьтан.

5. Харсан бүхнийхээ өнгөтэй өөдтэй болгоныг гүйж гувшиж явдаг Дамбын шунал одоо л нэг арилсан бололтой.

Өөрийн Төлөөний Үг Reflexive Pronouns 8.2.6

The *reflexive* pronouns өөрөө, өөрсдөө represent the agent of the action.

They represent nouns, therefore can take plural, case and possessive endings:

Өөрөө сурaad өөрөлийг сурга.

Өөрийн хийсэн юм **өөртөө** зөв.

Өөрийгөө өнгөтэй өөдтэй авч явах нь **өөрөөс** чинь л шалтгаална.

Өөрөө **өөрөөрөө** бахархаж явахаас гадна бусдыг **өөртэйгээ** жишиж алдаа оноогоо цэгнэж явах хэрэгтэй.

Сайн үйлс бүтээж, бусдын сэтгэлийг **өөр** **лүүгээ** татаж, үлгэрлэж явах сайхан.

□ Practice 15. reflexive PRONOUNS.

Directions: Find and underline the pronouns.

– Тэгвэл миний мөнгийг цөмийг нь тэдэнд өгөөч гэж Цэрмаа яаран өгүүлэв.

– Юу гэсэн үг вэ? Тэр чинь та нарт хэрэг болно. Ямар ч гэсэн энэ бүхнийг би биедээ хүлээе. Та ингэтлээ зовж зүдрэх ёсгүйсэн. Үнэхээр гоо сайхныг бидэнд тэр болгон заяадаггүй шүү дээ. Та надад итгэж болно. Би үзэл санаанаасаа ухардаггүй, цэрэг дайны хатуужилтай боловч бас энэрэнгүй угсааны хүн шүү. Цэрмаа би танд оройн зоог барья. Манай нутгийн амтат дарс жаахан уугаад тайван нойрс л доо. Маргааш өглөө би тэнд очиж танд амласнаа биелүүлнэ гэж Монарел найр тавин өгүүлэв. Сэтгэлийн үймээн дунд ийм нэг итгэл найдварын үзүүр гарангут амь тэмцэн зууралдахаас өөр хэрхэх билээ.

(Сэнгийн Эрдэнэ “Оготны нүхэн дэх сувд”)

9 Орон Цагийн Нэр Prepositions

9.1 Орон Цагийн Нэрийн Ангилал Classification of Prepositions

Prepositions are a word class that expresses a relationship of meaning between two parts of a sentence, showing how the two parts are related in space or time.

Location	Орон байр	дээр, доор, хойно, өмнө, дотор, гадна, цаана, наана, дэргэд, хооронд
Direction	Зүг чиг	дээш, доош, цааш, нааш, дотогш, гадагш, дэргэдүүр, дээгүүр, доогүүр, хойгуур, урдуур
Past time	Өнгөрсөн цаг	ноднин, уржигдар, өчигдөр, саяхан, уржнан
Present time	Одоо цаг	одоо, өнөөдөр, эдүгээ, өнөө
Future time	Ирээдүй цаг	маргааш, нөгөөдөр, удахгүй, аажимдаа, дараа, мөдхөн, хойтон
General time	Ерөнхий цаг	үргэлж, дандаа, байнга, тогтмол, үүрд, заримдаа, хааяа, турш

Single word prepositions can be formed by adding a suffix to the stem of the word.

Хүснэгт 19. Орон цагийн нэр үүсгэх дагаврууд Table 19. Suffixes That Form Prepositions

Дагавар Suffixes

Жишээ Example

-р	дээр, доор, дотор
-на, -нэ, -но, -нө	цаана, наана, гадна, хойно
-ш, -гш	дээш, доош, гадагш, урагш, нааш
-үүр, -үүр, -аар, -ээр	дээгүүр, урдуур, баруугаар, зүүгээр
-д	ард, хожид, мөнхөд, үүрд, гэнэт, хажууд

Multi-word prepositions include two words:

урьд хожид	уржигдар өглөө
хожуу хойно	нөгөөдрийн маргааш

эрт орой	маргааш орой
эргэн тойрон	баруун урд
хаа яагүй	зүүн өмнө
дээр доор	баруун хойно
цаана наана	эрт урьд

The prepositions of location mostly take the ablative case endings:

дээрээс наанаас хажуунаас

The prepositions of time mostly take the ablative and genitive case endings:

урьдын үүрдийн нөгөөдрөөс

GRAMMAR RULES:

The adjectives can be formed by adding the suffix -Д to the words with the stems дээ-, доо-, цаа-, наа-, хой-. Don't confuse this with the prepositions. When suffix -Х is added to prepositions, they act as nouns and take plural, case or possessive endings:

дээрхүүд нь дээрхийг нь дээрхийнх нь

In a sentence, prepositions are used independently. The prepositions of location subjugate the words before them using the genitive and ablative case endings:

модны цаана голоос нааш

The words before the prepositions of location, such as дээр, доор, дотор, can be expressed with a zero genitive case ending:

гэр Ø дээр байшин Ø дотор сандал Ø доор

Besides being connected to the verbs mostly with their stem, the prepositions can also take the case endings:

Өчигдрийн ирсэн хоёр хүүгийн Хойноос хэн ч асуусангүйд хүмүүс их л гайхаж

байлаа.

Өчигдрийг өнөөдөртэй харьцуулах хэрэггүй.

NOTE: In Mongolian language, prepositions may either proceed or follow. Therefore, the prepositions that follow could be appropriately called *postpositions*. Please compare:

өнөөдөр явсан (expresses time)

машины ард (expresses location)

Practice 1. prepositions.

Directions: Classify the following prepositions into two groups: location and time.

✓ баруун хойно	хаа сайгүй	хожим хойно
✓ зүүн урд	алдаг оног	үр зуур

эрт орой	мэр сэр	ойр орчим
----------	---------	-----------

ашид мөнх	өнө эрт	эргэн тойрон
-----------	---------	--------------

Location: баруун хойно,

Time: эрт орой.

Practice 2. prepositions.

Directions: Find and underline the prepositions.

1. Майхан дээрээ маг маг, маргааш өглөө дэг дэг. (Алаг даага)
2. Урдаа сэрээтэй, дундаа хөхүүртэй, ардаа ташууртай. (Үхэр)
3. Өглөөний хонь хойшоо бэлчинэ. Удшийн хонь урагшаа бэлчинэ. (Өрх татах)
4. Ирээгүй дайсны өмнөөс томоогүй хүүхэд явуулсан. Наашаа ч хэлгүй, цаашаа ч хэлгүй. (Мануухай)

Practice 3. prepositions.

Directions: Complete the sentences with prepositions. Use the following list.

өдөр бүр удээс хойши

өнөө орой	хойтон
✓ ирэх жил	хоолны дараа
дараа	өдөр
одоо	ирэх долоо хоногт

1. Амарсайхан ирэх жил хөдөө явна.
2. Тэр охин _____ гимнастик хийдэг.
3. Энэ бусгүй _____ чамд бүжиг заана.
4. Тамир _____ их сургуульд сурна.
5. Тэр эрэгтэй _____ үсээ засуулна.
6. Би _____ утсаар ярья.
7. Ганболд _____ тийшээ банк руу явна.
8. Цогоо найз нартайгаа _____ кино үзэхээр тохирсон.
9. Чи _____ манайхаар ирэх үү?
10. Би _____ хоол хийх гэж байна.

Practice 4. prepositions.

Directions: Find and underline the prepositions.

1. Маргаашийн өөхнөөс өнөөдрийг уушги.
2. Урдаас нь харвал ухна ишиг шиг,
Хойноос нь харвал хомтой тэмээ шиг.
3. Наанаа нандин хээтэй,
Цаанаа чамин хээтэй.
4. Наашаа харвал наад далайн загас жараахай тоологдоор,
Цаашаа харвал цаад далайн загас жараахай тоологдоор.
5. Дээрээс буусан юм шиг,
Доороос ургасан юм шиг.

Practice 5. prepositions.

Directions: Complete the sentences with the nouns in parentheses.

Use the **-ЫН/-ИЙН, -Ы/-ИЙ, -Н + дараа**.

Model: Удийн (хоол) хоолны дараа би музей үзэхээр явна.

1. Таван (жил) _____ би сургуулиа төгсөнө.
2. Зургаан (cap) _____ Европоор аялна.
3. Нэг (цаг) _____ хоёулаа уулзъя.
4. Гучин (минут) _____ хоолондоо гарцаагаа.
5. Хоёр долоо (хоног) _____ зуслан гарна.

Practice 6. prepositions.

Directions: Complete the sentences. Fill in the blanks with the form

-ЫН/-ИЙН, -Ы/-ИЙ, -Н + турш.

Model: Тэр нэг (цаг) цагийн турши зогсолтгүй гүйж чадна.

1. Тэр өвгөн (өдөр) _____ нэг юмаа л яриад байсан.
2. Энхээ хоёр (цаг) _____ утсаар ярив.
3. Аав өдөр бүр хорин (минут) _____ гимнастик хийдэг.
4. Эзж гурван (жил) _____ гэртээ суусан.
5. Ариунтуяа арван (cap) _____ Эрдэнэт хотод амьдарсан.
6. Би 1990-1994 (онууд) _____ их сургуульд оюутан байсан.

Practice 7. prepositions.

Directions: Find and underline the prepositions and adjectives.

1. Тоглоом тоотой нь дээр,
Толгой мөлжүүртэй нь дээр.

2. Чулуун дээр ногоо ургуулахад нэг бэрх,
Усан дээр гал түлэхэд нэг бэрх,
Үхрийн эвэр дээр цас тогтооход нэг бэрх.
3. Цаасан дээр нэртэй, цасан дээр мөртэй.
4. Дээр газрын агаар сийрэг тул сэруүн,
Доор газрын агаар нягт тул дулаан.
5. Манай эх нутгийн хөрсөн доор асар их баялаг бий.
6. Эрдэм номтой цэцнээс эд хөрөнгөтэй тэнэг долоон дор.
7. Дахан дор эр, даахин дор хүлэг.
8. Мөнх тэнгэрийн дор Монгол орон мөнх оршино.
9. Энэ газар олон жилийн турш нэг дор амьдарч, ижил дасал болсон бид биеэ сайн мэднэ.

Practice 8. prepositions.

Directions: Find and underline the prepositions.

1. Саяхан нэг орой манай нутгийн анчин Дармаа Модотын шил дээр урьд өмнө үзэгдээгүй хоёр том амьтантай гэнэт тулгарчээ.
2. Гэтэл өчигдөр ууланд жимс түүж явсан хүүхдүүд нэг бүдүүн модны дэргэд хоёр том эрээн алаг амьтан хэвтэж байхыг холоос харсан байна.

Practice 9. prepositions.

Directions: Find and underline the prepositions.

Дээрээс нар шарж, доороос элс төөнөсөн их говийн аагим халуунд ангаж ядарсан бяцхан хүү Болд хэдэн тэмээнийхээ хойноос мацна. Гэнэт элсэн манхны цаана хүн хашгирахыг сонсмогцоо босон харвал хэн ч үзэгдсэнгүй. Удалгүй манхны баруун урдуур хэдэн адuu туусан хоёр хүн гарч ирэхэд аиж ганцаардсан хүүгийн нүдэнд баярын нулимс бүрхэв. Мөдхөн хүүгийн дэргэд тэд давхиж ирэхэд нэг нь нагац ах Дагдан болохыг хүү танив. Уржигдар тэмээгээ эрэхээр гэрээсээ гараад унасан морь нь зогссон тул олсон тэмээгээ гүйцэхгүй ядарч яваагаа түүнд ярьжээ.

Practice 10. prepositions.

Directions: Complete the sentences with the prepositions. Use the following list.

дандаа	ургэлж	заримдаа	голдуу
ихэвчлэн	хааяа	✓ хэзээ ч	байнга

1. Анударь хэзээ ч хичээл тасалдаггүй.
2. Би _____ ус уудаг тул _____ усны сав авч явдаг.
3. Ах _____ нэг утсаар ярьдаг.
4. Гоогормаа _____ чихэртэй кофе уудаг.
5. Би өглөө оройгүй _____ кофе уудаг.
6. Энд _____ халуун байдаг.
7. Жаргал эмээтэйгээ _____ хөзөр тоглодог.
8. Би _____ чихэрлэг юм идмээр санагддаг.

Холбох Үг Conjunctions 10

Холбох Үгийн Ангилал Classification of Conjunctions 10.1

Auxiliary words that join clauses or parts of clauses are called *conjunctions*. There are two categories of conjunctions: *coordination* and *subordination*.

Зэрэгцүүлэн Холбох Үг Coordinating Conjunctions 10.1.1

The *coordinating* conjunctions link units which have the same status in the sentence, such as

two clauses, two noun phrases, or two adjectives. They have four functions:

Хүснэгт 20. Зэрэгцүүлэн холбох үг Table 20. Coordinating Conjunctions

Example

Function	Нэхцөлийн Үүрэг	Жишээ
Addition and Sequence	Ялган зэрэгцүүлэх	ба, бөгөөд, буюу, агаад, болоод, болон, хийгээд, хоёр
Contrast	Эсрэгцүүлэн зэрэгцүүлэх	харин, бөгөөтөл, боловч, гэвч, атал, авч, гэтэл, эсвэл, нэг бол, ч гэсэн, нөгөөтэйгүүр
Progress	Лавшуулан зэрэгцүүлэх	мөн, бас, байтугай, үл барам, барахгүй, өөрөөр хэлбэл, цаашилбал, мөн түүнчлэн
Explanation	Тайлбарлан зэрэгцүүлэх	иймээс, ийм учраас, иймд, ингэхлээр, хэрвээ, тэгвэл, нэгдүгээрт, тухайлбал

□ Practice 1. coordinating conjunctions.

Directions: Find and underline the coordinating conjunctions.

1. Уртнасан өөрөө хөлд нь сууж барьдаг, унахдаа бас аргаддаг зан сургачихсан морьд билээ.
2. Хэдхэн үгтэй тал хуудас боловч хүний хувь тавиланг тас харлуулж ч дөнгөдөг, дүүлэн нисэх жигүүртэй ч болгож чаддагийг би одоо л ухаарч байна.
3. Сүрлэг агаад ихэмсэг алхаатай, цаанаа л нэг бардам байдалтай тэр манж ноён хамт ирсэн монгол ноёноо өргөөнд түрүүлэн ор гэж гарaa дэлгэн зааж худлаа маяглаж байгаа нь илт ажиглагдаж байв.
4. Үүдний баруун хатавчинд нохойн идүүр, том модон тэвш байх бөгөөд дотор нь хоолны үлдэгдэл, ямар нэг том амьтны түүхий элэг гэсгээжээ.

□ Practice 2. coordinating conjunctions.

Directions: Explain the function of the *italicized* conjunctions.

1. Тохсон эмээл нь ясан хяртай, мөнгөн хэрэглэлтэй *ба* бүүрэг навтгар, загас уужим *бөгөөд* олонцог нь бага урагджээ.
2. Аргаа барсан Ундармаа охиноо *нэг* бол ээждээ орхиод, эсвэл өөрөө ажилдаа авч явсаар хэдэн сарыг өнгөрөөв.
3. Хоёр хөлтэй хүн *байтугай* дөрвөн хөлтэй адгуус ч бүдэрдэг.
4. Зуны шөнө богино *тул* өглөөний найман цагт нар нэгэнт дээр гарч хамаг юм алган дээр тавьсан *юм шиг* үзэгдэнэ.
5. Хасаг тэрэгний хяхнах *tutam* Лувсангийн сэтгэл уйтгарлаж, хүрэн шарын хашигнах бүр түүний уур хүрнэ.
6. Хаантан минь, таныг миний *төлөө* харамсаж байна *гэвэл* хэн ч үнэмшихгүй.

□ Practice 3. coordinating conjunctions.

Directions: Complete the sentences with the conjunctions. Use the following list.

ба эсвэл ✓ *байтугай*
буюу бөгөөд боловч

1. Харганатын даваан дээр гараад хүн байтугай морь ч зүдэрдэг юм даа.
2. Хүүхэд насандаа энэ үлгэрийг Баярсайхан өөрөө зохиосон билүү, үеийн найзууд нь хэлж өгсөн үү, одоо ер санах юм алга.
3. XVII жарны цагаан морин жил 1990 он морытон монголчуудын хувь заяанд нэн онцгой жил боллоо.
4. Сүүлийн үед зүүдлэх бүртээ л энэ наадмыг зүүдлэх наран улам холдох тутам түүний зүүднээ араас нь нэхэн хөөх морьдын төвөргөөн улам ойртох болов.

5. Улмаар эрт _____ одоо, хол _____ ойрыг
улируулан бодох тутам хүний амьдралын алаг эрээн улам тодрох ажээ.

6. Балбар эрдэм номын мөр хөөгөөгүй _____ амьдралын хар
ухаанаар хэнийг ч дагуулахгүй эр гэдгийг энэ голынхон ер андахгүй.

❑ Practice 4. coordinating conjunctions.

Directions: Find and underline the conjunctions.

1. Эрхэм сайн хөвгүүний ёс нь:

Эцгийн сургаалаар явах бөгөөд
Эрдэм билиг сурхад дуртай
Энхрий ухаантай хөвгүүн лүгээ нэг.
Ах дүү хэнд ч аятай
Алинд ч зарваас ялгам сайн
Ааль зан нь дөлгөөн агаад номхон
Ургүй шударга хөвгүүн лүгээ хоёр болно.

2. Өгөр муу хөвгүүний ёс нь:

Эцгийн сургаалыг үл сонсогч
Эгнэгт тэнэг бөгөөд хэдэр
Эд малаа нууж хадгалагч
Эгэл муу хөвгүүн лүгээ нэг
Алиа болоод эрх танхи
Ахас ба ихсийг хараагч
Алинд ч зарваас ашид үл хөдлөгч
Адаг муу хөвгүүн лүгээ хоёр болно.

3. Дөрвөн буруу аль буй хэмээвээс:

Хэнд ч үйлдсэн нь тусгүй боловч үнэрхэх буруу
Хэтэрхий сайн мэдэлгүй боловч дэмий цэцэрхэх буруу
Хэнээс ч доор боловч ямагт хүчирхэх буруу
Хэмжээтэй хэдэн малтai боловч гэнэт баярхах буруу

4. Хүн бүрт сайн ба саар тал гэж бий. Тиймээс хүнийг хэрэглэхдээ түүний товойсон сайн талыг үзэж хэрэглэх нь чухал. Жишээлбэл, эрэлхэг баатар бөгөөд эрдэм бодлоготой хүнийг цэргийн жанжнаар хэрэглэж, нарийн нямбай бөгөөд залхуугүй хүнийг ачаа хөсгийн удирдах ажилд хэрэглэвэл зохино. Аравтын дарга болж чадвал мянгатын дарга болж бас чадна.

10.1.2 Угсрулан Холбох Үг Subordinating Conjunctions

The *subordinating* conjunctions subordinate one word to another, or one clause to another clause. In other words, they join units which do not have the same grammatical status in the sentence.

Угсрулан холбох үг Subordinating Conjunctions

тулд (тул)	дахин	шахам	бүр (бүрийд)	хүртэл
учир (учраас)	удаа	замд (замдаа)	дор	чинээ
төлөө	орчим	үед	дашрамд	адил
тухай	хавьцаа	алдад	ялдамд	мэт
талаар	эргэм	хэрд	аваас (бөгөөс)	шиг
турш	гаруй	тутам	болтол	сацуу
тусаар	уршгаар	улмаас	бoloхoор	бол (болбол)
зэрэг	ачаар	дагуу	зэрэгцээгээр	ёсоор

❑ Practice 5. subordinating conjunctions.

Directions: Find and underline the subordinating conjunctions in the sentences.

1. Хүнд эрдэм буй бол түүнд тус бий. Хэнд эе буй бол түүнд нөхөр бий.

2. Эх орон, ард түмнийхээ аз жаргал, сайн сайхны төлөө халуун амь, бүлээн цусаа өгсөн баатруудын гавьяа мөнхөжнө.
3. Хүүгийнхээ тухай олныг эргэцүүлэн бодож, алс хэтийн амьдралынх нь талаар цаг үргэлж санаа сэтгэлээ шаналгаж суугаа Бадарч өвгөний толгойд ёстой л бодол сэтгэлийн дайн болж байлаа.
4. Дулмааг зүтгүүлсээр даваан дээр гарахын алдад холоос харж суусан Жамган мориндоо мордон ташуур өгөхөд саарал морь ингэхийг л хүлээж байсан юм шиг нисэх мэт давхисаар дэргэд нь ирлээ.
5. Тэднийг ирэх бүрийд сэтгэлийн тэнхээ авч байdag Жавын бие энэ удаа бүр эрүүл саруул болчихсон юм шиг санагдав.

Practice 6. conjunctions.

Directions: Find and underline the conjunctions. Label them coordinating or subordinating.

Эх нутгаа орхин явснаас хойш олон жилийн дараа би нэг сарын амралтаа өнгөрүүлэхээр буурал ээжийндээ ирсэн бөгөөд бага залуу насандаа ойн цагдааг бусадтай адил зэвүүрхэн үздэг байжээ. Харин одоо ном бичигт шунамхайрч, байгаль өртөнц, хүн амьтны элдэв явдлыг ихэд сонирхох болсон тул ойн цагдааг амьдралын нэгэн үзүүрт сэтгэл санаагаа нууцалж, хүнээс онцгой явах тавилантай болсон сонин хачин хүн гэж түүний амьдралын учир явдлыг уудлан илрүүлэхээр санаа шулуудан аль байдаг ухаанаа зарж, ой хөвчийн тухай үлгэр домгийг нь өдөөн яриулж, аливаа санал бодлыг нь даган баясч тал өгсний учир би дотно хүн нь болж авлаа.

(Сэнгийн Эрдэнэ “Хонгорзул”)

Practice 7. subordinating conjunctions.

Directions: Complete the sentences with the subordinating conjunctions. Use the following list.

тулд	улмаас	алдаад	боловхоор
ялдамд	төлөө	✓ бүр	зэрэгцээгээр

1. Түүн рүү залгах бүр утсаа авахгүй байна.
2. Хүүхдүүд нь том болсон _____ тустаа гарцаасан.
3. Мартсаны _____ гар гарсан байна.
4. Тэнд хүрэхийн _____ морь хэрэгтэй.
5. Амьдралаа дээшлүүлэхийн _____ л тэд зүтгэж байна.
6. Цаадах чинь сургуульдаа сурахын _____ ажлаа бас хийж байгаа.
7. Биднийг явахын _____ бүрэнхий болов.
8. Ээжтэйгээ уулзах _____ хамт кафе орсон.

Practice 8. subordinating conjunctions.

Directions: Complete the sentences. Use the word that fits the most:

тутам, тутмаа, тусам, or тусмаа.

1. Байгалийн сайхныг хэвээр нь хадгалагдах _____ сайн.
2. Удах _____ дасч байна.
3. Өдөр бүр давтах _____ ойлгож байна.
4. Машины тоо ихсэх _____ замын түгжрэл нэмэгдсээр.
5. Ганбат явах _____ шинийг олж мэддэг.
6. Түүний тухай бodoх _____ миний сэтгэл уйтгарлана.
7. Бороо орох _____ зүлэг ногоорч байна.
8. Сүүлийн үеийн шинэ технологийг нэвтрүүлэх _____ ажил сайжирч байна.
9. Хүн витаминлаг хоол хүнс хэрэглэх _____ эрүүл мэндэд сайн.
10. Хийх _____ ажил улам ундардаг.

11 Чимэх Үг Particles

11.1 Чимэх Үгийн Ангилал Classification of Particles

The *particles* express different approaches of the speaker. In other words, they extend a sentence with additional meanings. The particles can either proceed or follow the word they are related to.

Хүснэгт 21. Чимэх үгийн ангилал Table 21. Classification of Particles

Meaning	Чимэх Үгийн Ангилал	Particles	Чимэх үг
Emphasizing	Онцлон чимэх үг	л, ч, зөвхөн, бас, ялангуяа, гагчүү, яг, чухам (чухамчүү), ер нь, уг нь (угтаа)	
Question	Асуун чимэх үг	вэ (бэ), уу (үү), юу (юү)	
Negative	Үгүйсгэн чимэх үг	үл, эс, биш, бус	
Confirmative	Батлан чимэх үг	мөн, юм, үнэхээр, гарцаагүй, заавал, зайлшгүй, мэдээж	
Prohibiting	Хориглон чимэх үг	бүү, битгий, ёсгүй, хэрэггүй	
Reminding	Сануулан чимэх үг	шүү, даа, даг	
Describing the action	Үйл байдал дүрслэн чимэх үг	хага, хуга, цоо, цөм, сад, гуд, няц, бяц	
Intensifying	Эрчимжүүлэн чимэх үг	маш, нэн, тун, пад, пид, тас, пиг, таг, цэлдэн, бүр, үлэмж, улам, лав	
Guessing	Таамаглан чимэх үг	биз, байх, байлгүй, бололтой, магадгүй, төлөвтэй, маягтай, магад	
Permitting	Зөвшөөрөн чимэх үг	ёстой, хэрэгтэй	
Imitating	Дуурайн чимэх үг	пад, тас, сэр, час, тог, пал, пүл, жир	
Describing	Төрх байдал дүрслэн чимэх үг	гялс, сартас, арзага, бондого, ярс, хотос, бөндөг, гялав	
Particles that proceed:		Particles that follow:	
бүү	ялангуяа	вэ	байлгүй
үл	үнэхээр	даг	ёстой
маш	заавал	биш	бололтой
яг	зөвхөн	шүү	мөн
ер нь	хуга	л	юмсан
пад	бяц	биз	даа

Эелдэг Хэлбэр Polite Forms

11.2

The particles ҮҮ and ҮҮ are used after the verb ending -НА⁴ in polite forms:

Та үүнийг авна уу.

Та энэ номыг уншина уу.

Та цай ууна уу.

The particle ЮУ is used after the verb ending -чихгүй to ask someone to do something in less formal way:

Та түүнд үүнийг дамжуулчихгүй юу.

Чи энэ захиаг замаараа явуулчихгүй юу.

GRAMMAR RULE:

Remember that no question mark is required after these particles.

Practice 1. partICLES.

Directions: Answer the questions. Use **л**, **ч**. Write the sentences.

Model: Чи рок хөгжим сонсдог уу, поп хөгжим сонсдог уу?

- a. Би рок хөгжим **л** сонсдог, поп хөгжим сонсдоггүй.
- b. Би рок хөгжим **ч** сонсдог, поп хөгжим **ч** сонсдог.
- c. Би рок хөгжим **ч** сонсдоггүй, поп хөгжим **ч** сонсдоггүй.

1. Чи өглөө босоод йога дасгал хийдэг үү, аэробик хийдэг үү?

- a. _____
- b. _____
- c. _____

2. Зугаалганд ундаа авч явах уу, ус авч явах уу?

- a. _____
- b. _____
- c. _____

3. Та төрийн ажил хийдэг үү, хувийн бизнес эрхэлдэг үү?

- a. _____
- b. _____
- c. _____

4. Та машин барих дуртай юу, мотоцикл унах дуртай юу?

- a. _____
- b. _____
- c. _____

Practice 2. partICLES.

Directions: Complete the sentences with the particles. Use **вэ (бэ)**, **үү (үү)**, **юу**.

- 1. Ариунаа юу хийж байна _____ ? Зурагт үзэж байна _____ ?
- 2. Та хэд нүүх гэж байна _____ ? Хэзээ нүүх гэж байна _____ ?
- 3. Дондог өрөөндөө байна _____ ? Тэр хаана байна _____ ?
- 4. Энэ юун чимээ _____ ? Бороо орж байна _____ ?
- 5. Та театр явах гэж байна _____ ? Юу өмсөж явах _____ ?
- 6. Охиноо хооллосон _____ ? Юу идүүлж байна _____ ?

Practice 3. partICLES.

Directions: Complete the sentences with the particles.

Use **байх, магадгүй, бололтой**.

- 1. Маргааш бороо орох _____ .
- 2. Бид орой явж _____ .
- 3. Тэр маргааш ирэх _____ .
- 4. Бат өнөөдөр завгүй _____ .
- 5. Тэнд хүйтэн байж _____ .
- 6. Болд өнөөдөр явахгүй _____ .

Practice 4. partICLES.

Directions: Find and underline the particles.

Аав намайг нэвт шувт харах мэт над руу удаан ширтсэнээ:

– Чи арай морио голж байгаа юм биш биз. Морь гэдэг чинь хүнийг голно уу гэхээс хүнд голгдохоор хийморьгүй амьтан биш шүү. Эцэг өвгөдийн үеэс хүний хэргийг бүү хэл төрийн хэргийг ч бүтээж, улс гэрийг төвхнүүлэх үйлсэд хүчин зүтгэж яваа унаа. Наад Халzan үрээ чинь өнөөдөр бие давжaa, явдал удаантай ч манай хурдан хул азарганы уdam юм шүү. Нас шуд нь гүйцээд ирэхээр яах ч юм билээ.

Practice 5. partICLES.

Directions: Complete the sentences. Change imperatives in parentheses into polite forms.

1. Та даргыг иртэл энд (*хүлээ*) _____.
2. Та энэ захидалыг (*дамжуул*) _____.
3. Та энэ бичгийг тарааж (*өг*) _____.
4. Та над руу утсаар яаралтай (*ярь*) _____.
5. Та факсаа одоо (*явуул*) _____.
6. Та энэ номыг уншаад сэтгэгдлээ (*хэл*) _____.

Үгийн Сан Vocabulary 12

Хоршоо Үг Compound Words 12.1

The term *compound* is used to define the two words that together have the same meaning as one word. For example:

энх тайван эрх чөлөө эцэг эх

Зэрэгцсэн Хоршоо Үг Parallel Compound Words 12.1.1

In a *parallel compound* structure, a word has an independent meaning and is similar to the meaning of the other word. These words consist of two words of the same word class.

эрх чөлөө	өдий төдий	цовоо сэргэлэн
эв зе	наргиж цэнгэ	санаа сэтгэл
эрх танхи	эрт орой	ард түмэн
элбэг дэлбэг	хожим хойно	ашиг шим
урьд хожид	тав зургаа	эргэн тойрон
уйлж унж	ганц хоёр	энд тэнд
жаргаж зов	зүүн урд	арван долоо
аз жаргал	нялх балчир	энх тайван

In a *simple parallel* **энгийн зэрэгцсэн** structure, words consist of synonyms and antonyms.

хүсэл мөрөөдөл	энд тэнд	тав зургаа
хүч хөдөлмөр	өч төчнөөн	зовж шанал
ах дүү	ийш тийш	хорь гуч
амраг садан	хэлж барь	хожим хойно
эгэл жирийн	ирж оч	түм бум
алс хол	наадаж нарги	эрт орой

In a *repeated parallel* **давтан зэрэгцсэн** structure, the second word repeats the first. However, the first letter of the second word changes into one of the letters M, З, С.

ном зом	хэн мэн	долоо молоо
нохой <u>мохой</u>	ингэж <u>мингэ</u>	дээр <u>мээр</u>
хүн <u>мүн</u>	ийм <u>мийм</u>	тавь <u>мавь</u>
өндөр <u>мөндөр</u>	маргаж <u>зарга</u>	эрт <u>мэрт</u>
бага <u>сага</u>	явж <u>мав</u>	одоо <u>модоо</u>
жижиг <u>сажиг</u>	унтаж <u>мунт</u>	бүжиг <u>мужиг</u>

The repeated parallel compounds are used in conversations and have a broader meaning. For instance, *номоо уни* means *to read a book only*, *ном зомоо уни* means *to read a book, a newspaper, or a magazine etc.*

GRAMMAR RULE:

The word *аёч up* can be replaced with *аёчир*. The infinitive form of would be *аёчрах*. Therefore, both

forms can be equally used: *аөч ирсэн* = *аөчирсан*.

□ Practice 1. Vocabulary: COMPOUND words.

Directions: Add a verb to the following parallel COMPOUND nouns.

ашиг шим

аз жаргал

найз нөхөд

дэлхий өртөнц

бичиг баримт

ажил хөдөлмөр

хайр халамж

ан амьтан

□ Practice 2. Vocabulary: COMPOUND words.

Directions: Find and underline the parallel COMPOUND nouns.

Унаж босоход минь сургаж, ухаан бие хоёрыг минь борогшуулсан Их дэлгэрэхийн чулууг би хүндэлнэ. Тусад орж хонь хурганы бэлчээрт хүрэх болсон цагаас тоглох тоглоом минь чулуу болсон. Адуу мал, айраг цагаа, авдар савнаас эхлүүлээд эцэг эхийн хэрэглэдэг бүхнийг би чулуунаас эрнэ.

□ Practice 3. Vocabulary: COMPOUND words.

Directions: Identify which group of words is the Parallel verbs and which one is the COMPOUND verbs.

1. тоглож наад, харж суу, цэнхэрлэн харагд, жирэлзэн урс, доголж яв, эвлүүлж тавь, гайхаж зогс

2. хахаж цац, тас цохь, өсч өндий, цоо хатга, үргэж бусга, шуу гүй, эргэж хурга, хайрлан хамгаал

□ Practice 4. Vocabulary: COMPOUND words.

Directions: Find and underline the parallel compound nouns in the following sentences.

1. Залуу зүрх сэтгэлд нөлөөлөгч маш нарийн арга барил гэвэл, миний бодлоор, үг ба гоо сайхан хоёр юм.

2. Оюун ухааны эрхэм сайхан хүмүүжилд байгалийн гоо сайхан их үүрэг гүйцэтгэдэг.

3. Хүн төрөлхтний амьдрал, гоо сайхны эх булаг болсон эмэгтэйчүүдтэй зөв харьцаг, эх хүнийг хүндэтгэдэг харилцаа сургуулийн газарт ноёрхож байх ёстой.

4. Гэрэлмааг эмнэлэгт хэвтэхэд ажлын газрын хамт олон нь эргэж очив.

□ Practice 5. Vocabulary: COMPOUND words.

Directions: Find the compound adjectives. Mark them with ✓.

_____ алтан нар	_____ зээрд халzan
_____ мөнгөн сар	_____ номин цэнхэр
_____ алтан шарга	_____ үнсэн саарал
_____ мөнгөн цагаан	_____ цоохор үхэр
_____ хун цагаан	_____ хөх цоохор
_____ хээр алаг	_____ цэсөн шар
_____ хээр морь	_____ цагаан хонь
_____ зээрд унага	_____ сувдан цагаан

□ Practice 6. Vocabulary: COMPOUND words.

Directions: Add a noun to each of the following parallel compound adjectives.

нялх балчир

нягт нямбай

сэргэлэн цовоо

эвлэг зөөлөн
онгорхой цоорхой
хазгай муурой
хол ойр
ядуу зүдүү
элбэг баян
эрх танхи
хүнлэг энэрэнгүй
хүйтэн цэвдэг

12.1.2 Угсарсан Хоршоо Үг Successive Compound Words

In a successive *compound* structure, one word is dependent upon another. And it only makes sense as a whole phrase:

усан үзэм	бяц дэвс	хээр алаг
алтан хараацай	огло харай	ямаан арц
цагаан толгой	гуд тат	хонин гүрвэл
хөх цоохор	баруун нойно	үхэр буу
хар халzan	зүүн урд	тэмээн хяруул
зүүн урд	наян найм	морин шарилж
бут ниргэ	улаан буурал	зохион байгуул
бүтээн босго	хөх цоохор	цагаан цэнхэр
арван долоо	зээрд халzan	хар хөх
гучин зургаа	хөх алаг	улаан зээрд
хар цоохор	цагаан сар	шар шувуу
тавь жар	тэмээн хяруул	мөнгөн ус
бодож болгоо	хянан шалга	халууны шил

When a word connects to the other word with its stem, it's called an *added connection хамжуулах холбоо*.

цагаан толгой	улаан бурхан
хөх дэглий	шар шувуу

When a word connects to the other word with the endings, it's called a *mixed connection найруулах холбоо*.

үхрийн нүд	нөгөөдрийн маргааш
нохийн хошуу	зохион байгуул
шинжлэх ухаан	лавлах товчоо
дүрслэх урлаг	унадаг дугуй
хоёрны нэг	нисдэг тэрэг

□ Practice 7. Vocabulary: COMPOUND words.

Directions: Add a noun to each of the following successive compound adjectives.

улаан хүрэн	<hr/>
хар хээр	<hr/>
цагаан цэнхэр	<hr/>
зээрд халzan	<hr/>
хар цоохор	<hr/>
гал улаан	<hr/>
ангир шар	<hr/>
дун цагаан	<hr/>
номин цэнхэр	<hr/>
шийр алаг	<hr/>

магнай халzan

уюн хатан

□Practice 8. Vocabulary: COMPOUND words.

Directions: Find and underline the compound words.

Хөх ногоон, ухаа шаргал алагласан энэ их тал нутаг өртөнцийн түмэн галавт ийнхүү амгалан бөгөөд хувиршгүй мэт боловч хүний үр нэгэн төрөл өнгөрөх хооронд юуг эс үзнэм билээ. Өвгөн Ёнхор ухаан орсон цагаас энэ уужим талд хөлгийн шандас сунгаж, жилийн дөрвөн улирлыг төгсгөлгүй нүүдэл суудалд өнгөрүүлжээ. Тийнхүү өнгөрүүлсэн жаргал зовлонгийн өдрүүдийг тэнцүүлэн тооцох аргагүй. Үр ач нар хүний зэрэгтэй болж гал голомт залгалаа. Тал, хүн хоёр эх үр шиг амин хүйсийн холбоотой ажээ. Тэр ч байтугай ухаан санаа, зориг хүслэн, алдаа эндэгдэл цөмөөрөө холбоотой. Өөрийн ааш араншин, урвал хувиралтай энэ тал хүнийг хүн болгож хатуужуулан амьдралд тэнцэх чадлыг нь шалгана.

(Сэнгийн Эрдэнэ “Өвгөн хүн чулуу хоёр”)

□Practice 9. Vocabulary: COMPOUND words.

Directions: Find and underline the COMPOUND words.

1. Монголын байгаль орчныг хамгаалах нийгэмлэгээс эрхлэн гаргасан Улаан номд дэлхий дахинаа нэн ховор болж устах аюулд дөхөөд байгаа цагаан тогоруу, хар тогоруу, цэн тогоруу, жороо тоодог, реликт цахлай, хургач бор хэмээх зургаан зүйл, мөн нутгийн ихэнх хэсгээр ховордож байгаа борцгор хотон, халбаган хошуут, хар өрөвтас, гангар хун, хуруут хун, хээрийн галуу, хошуу галуу, явлаг сар, усны цагаан сүүлт бүргэд, цасны хажир, гургуул, тоодог зэрэг арван хоёр зүйл шувууг оруулжээ.

(Сумъяагийн Жамбалдорж)

2. Говь нутагт нэлээд элбэг тохиолддог цагаан тэмээ хэмээх аалз маш сонин амьтан юм. Түүний явж байгааг хараад хар өнгөтэй мэт байх боловч үнэндээ цайвар цагаан өнгөтэй бөгөөд зулзаганууд нь эхийнхээ нуруун дээр шавснаас хар харагддаг байна. Уг аалзны зулзаганууд нь өсөн өндийтлөө эхийнхээ шим шүүсийг сорж, идэж бардаг муу ёрын амьтан гэж хүмүүс ярьдаг. Хөөрхий, цагаан тэмээг хамгийн үйлтэй амьтан гэхээс өөр юу гэх вэ? Хүн төрөлхтөнд л ийм үйл бүү заяагаасай гэж бодном.

(Сумъяагийн Жамбалдорж)

12.2 Олон Утгат Үг Polysemantics

Besides the main *direct meaning* **шууд утга**, a word can have several other *figurative meanings* **шилжсэн утга**. It's called *polysemantics*. Direct meaning forms a base for the figurative meanings. A figurative meaning is formed based on the similarities of shape, appearance, relationship, function and purpose.

There are three categories of similarities.

Comparison **зүйрлэн нэрлэсэн** is based upon appearance and function:

тохой – гарын тохой

голын тохой

жолоо – хүлгийн жолоо

эрдмийн жолоо

төрийн жолоо

амьдралын жолоо

гар – хүний гар

дугуйны гар

хадуурын гар

гар харах

гар дүрэх

гараа гаргах

гар татах

гар сунгах

Substitution **солин нэрлэсэн** is based upon location and time:

хул айргийг уух – хулыг уух
аяга будаа идэх – аягыг идэх

Representation **төлөөлөн нэрлэсэн** is based upon a fact that a whole represents a part and vice versa:

өрх – айл
ам – хүн
толгой – мал

□Practice 10. Vocabulary: polysemantics.

Directions: Notice the meaning of the word **толгой**. Identify which has the direct meaning and which has the figurative.

1. Өвгөн Дондог өдөржин халуун наранд хонь хяргаснаас **толгой** нь өвдөж, дотор нь эвгүйрхсэн тул ач хүү Бадарчийгаа дуудаж толгойгоо бариулав. _____
2. Сэвэлзүүр салхинд өвсний **толгой** найган ганхаж, талын болжмор жиргэх нь нэн таатай. _____
3. Өглөөний нарны шаргал туяа хойт уулын **толгойд** туссан нь алтан титэм өмссөн баатар эрийг санагдуулна. _____
4. Хал үзэж, халуун чулуу долоосон хөгшин **толгой** иймэрхүү юманд хууртахгүй гэдгийг би даанч санасангүй. _____

□Practice 11. Vocabulary: polysemantics.

Directions: Read and learn the different meanings of the same word.

Fill in the blanks with those words.

1. ам –	хүний _____	5. дээр –	ширээн _____
уулын _____	ажил _____	даавууны _____	газар _____
бөхийн _____	явах нь _____	нүхний _____	6. хүрэх – нойр _____
аяганы _____	залхуу _____	бууны _____	насанд _____
2. татах –	өрх _____	2. хүрэх –	эгдүү _____
хөшиг _____	дургүй _____	салхи _____	инээд _____
сэлхи _____	ханиад _____	сэруү _____	уур _____
манан _____	гижиг _____	сугалаа _____	сэжиг _____
татвар _____	хань _____	3. зөөлөн –	даавуу _____
тамхи _____	тамхийн _____	тамхийн _____	суудал _____
нүд _____	нүдийн _____	нүдийн _____	сэтгэл _____
униар _____	униарийн _____	униарийн _____	дарс _____
4. таван –	морь _____	4. зөөлөн –	ажил _____
амтай _____	чихтэй _____	амтай _____	чихтэй _____
уц _____	уц _____	уц _____	уц _____
олон _____	олон _____	олон _____	олон _____
хуруу тэгш _____	хуруу тэгш _____	хуруу тэгш _____	хуруу тэгш _____

□Practice 12. Vocabulary: polysemantics.

Directions: Find and underline the words used in the figurative meaning.

1. Тахирлан урсац Суман голын нэгэн тохойд хүрч, түр саатах зуураа байгаль эхийн түмэн гайхамшигийг бахдан биширч билээ.

2. Эх орон, ард түмнийхээ тусын тулд төрийн жолоо атгалцаж явсан хариуцлагатай бөгөөд буянтай үйлсийн алтан үе зүрх сэтгэлд минь үргэлж хадаастай байдаг.
3. Өлсөж цангаж, ядарч зүдэрч явсан болохоор тэр их хоол ундыг хараад баярлан гайхаж нэлээд зогсов. Тэгээд айрагнаас нь гурван хулыг ууж, будаанаас нь хоёр аягыг идээд ум хумгүй гарч одлоо.
4. Манай сум 600 гаруй өрх, 2000 гаруй хүн ам, 80-аад мянган толгой малтай.

Practice 13. Vocabulary: polysemantics.

Directions: Find and underline the words used in the figurative meaning.

1. Хутгаа билүүдсэн хүн мах иднэ. Хэлээ билүүдсэн хүн ял эдэлнэ.
2. Хүний зөөлнийг хүн олох, модны зөөлнийг тоншуул олох.
3. Төр гэдэг төмөр нүүртэй, төрсөн бие махан нүүртэй.
4. Хүний эрээн дотроо, могойн эрээн гаднаа.
5. Хурц сэлэм, хурдан морь, хурц ухаан, хурдан зан.
6. Ханан гэр холдож, хадан гэр ойртох.
7. Улааныг үзэж урвах, шарыг үзэж шарвах.
8. Атан тэмээ ачаа даадаг, аавын хүү уг даадаг.
9. Хадгийг барихдаа, өгөх хүн рүүгээ амыг хандуулан хүндийн эрэмбээр мэхийх, эсвэл сөгдөж барина. Цаад хүн хариу мэхэсхийж, хадгийг хоёр гардан аваад, аятай эвхэж хямгадах ёстой.

Practice 14. Vocabulary: polysemantics.

Directions: Read and learn the meaning of the following allegories.

1. Бадарчин явсан газар балагтай, батгана суусан газар өттэй.
2. Алтны дэргэд гууль шарлана, сайны дэргэд муу сайжирна.
3. Муугаас муу, модноос хөө.
4. Үзүүр хүрвэл уяа хүрдэг, уг хүрвэл хариу дуулдаг.
5. Ниссэн шувуу эргэдэг, ирсэн зочин буцдаг.
6. Их санасан газар есөн шөнө хоосон.
7. Нэг үхрийн эвэр доргиход мянган үхрийн эвэр доргино.
8. Нэг тэмээний хорголд мянган тэмээ халтирдаг.
9. Овоо босгоогүй бол шаазгай юунд суух вэ.
10. Урьтаж дуугарсан хөхөөний ам хөлдөне.

Ойролцоо Утгат Үг Synonyms 12.3

The *synonyms* are lexemes different in writing and pronunciation, but similar in their meaning. Notice how synonyms are used in the following parallel compounds.

1. хань ижил	төрөл садан	сэтгэл санаа
үр дүн	хүч чадал	аз жаргал
2. эрх танхи	идэр залуу	цовоо сэргэлэн
нялх балчир	шулуун шударга	сүрлэг том
3. бодож болгоо	тэжээж тэтгэ	харж ханд
уулзаж учир	эргэж хурга	өсч төлж
4. хожим хойно	үүрд мөнх	эргэн тойрон
эрт урьд	өнө мөнхөд	урьд өмнө

The synonyms can be created by using the words in *honorific хүндэтгэсэн буюу дээд найруулга*, *generic өрийн буюу дунд найруулга* or *demeaning доромж буюу доод найруулга* contexts. There may be stylistic difference or difference of emotional feeling.

мэлмий	—	нүд	—	хонхор
тэргүүн	—	толгой	—	бөндгөр
мутар	—	гар	—	савар

айлдах – хэлэх – чалчих
залах – урих – дуудах

□Practice 15. Vocabulary: synonyms.

Directions: Fill in the blanks with the word that fits the most.

1. Улэмжийн сайхан _____ (ертөнцөд, орчлонд, хорвоод) тээж төрүүлсэн ээжийгээ үсэн буурал болох бүр _____ (гэнэ гэнэхэн, үе үе, байн байн) л санах юм.
Үүрийн цагаан гэгээтэй _____ (урьтан, анхлан, эхлэн) золгох энгэрт _____ (мөнхөд, насад, уурд) нойрсон шарилыг нь байн байн л эргэх юм.
(Бэгзийн Явуухулан)
2. Бүгдийг гэрэлтүүлэн, _____ (цөмийг, бүхнийг, хамгийг) баясгагч наран үнэхээр гайхамшиг. Амьсгалыг сольж, амьтныг _____ (жаргуулагч, наргиулагч, цэнгүүлэгч) агаар үнэхээр гайхамшиг. Ургамал, амьтан, бодисыг _____ (тэтгэгч, тэжээгч, хооллогч) ус үнэхээр гайхамшиг.
(Дашдоржийн Нацагдорж)
3. Саахалт _____ (айлын, гэрийн) хооронд салахыг мартан _____ (тогложс, наадаж), хорвоогийн _____ (жаргал, цэнгэл) эдэлсэн хоёр балчрыг _____ (үзээд, хараад), _____ (улгэр, жишээ) болгомоор цэвэрхэн _____ (нөхөрлөл, үерхэл) гэдгийг ухаарлаа.

(Д. Пүрэвдорж)

□Practice 16. Vocabulary: synonyms.

Directions: Fill in the blanks with the word that fits the most.

1. _____ (хөндий, уужим, саруул, тэгш) тал байвч шавар намгийг нь мэдээрэй.
2. Банкинд төлөх _____ (зээл, өр шир, хүү сан) толгойтой үснээс олон болов.
3. Хүн _____ (хандиваар, тусламжаар, өргөл барьцаар, тэтгэмжээр) баяждаггүй, харин ажил хөдөлмөрөөрөө баяждаг.
4. Дорж гуайнх манай _____ (садан, төрөл, хамаатан) юм.

□Practice 17. Vocabulary: synonyms.

Directions: Find as many synonyms as possible for the following words.

Гэрлэх = өөр үүл болох, _____.

Нас барах = үхэх, _____.

Эсрэг Утгат Үг Antonyms 12.4

The *antonyms* are lexemes which contradict and are opposite in meaning:

1. Things or phenomena:

ах	–	эгч	амьдрал	–	үхэл	тоглоом	–	шоглоом
дайн	–	энх	сэргэлт	–	мөхөл	өдөр	–	шөнө
жаргал	–	зовлон	эм	–	хор	том хүн	–	хүүхэд
тэнгэр	–	газар	ажил	–	амралт	эхлэл	–	төгсгөл
хот	–	хөдөө	баяр	–	гуниг	дарга	–	цэрэг

2. Actions:

босох	–	суух	онгойлгох	–	хаах	зугтах	–	хөөх
ирэх	–	явах	унтаж	–	сээрэх	өргөх	–	буулгах
салах	–	нийлэх	мандах	–	жаргах	мартах	–	санах
инээх	–	уйлах	татах	–	тулхэх	нээх	–	хаах

3. Qualities:

сайн	–	муу	даруу	–	их зантай	цэлмэг	–	үүлтэй
------	---	-----	-------	---	-----------	--------	---	--------

халуун	—	хүйтэн	цэнгэг	—	булингартай	ухаантай	—	тэнэг
хурдан	—	удаан	ажилсаг	—	залхуу	хол	—	ойр
өндөр	—	нам	зугаатай	—	уйтартай	хүчтэй	—	хүчгүй

4. Time - Location:

дээр	—	доор	өглөө	—	орой
өмнө	—	хойно	дээр үед	—	хаа байсан
эрт	—	орой	өчигдөр	—	маргааш
ноднин	—	хойтон	уржигдар	—	нөгөөдөр

Not every word has an antonym, but some words can have antonyms in their figurative meaning. The concepts are in opposition, certainly, but there are no pairs of antonyms:

Арслан шиг архираад, зурам шиг зутах.

Тус болох гэсэн биш үс болов.

NOTE: The words of opposite meaning are used together as phrasal words to give the meaning of *everybody*. In this case, the second word takes a negative ending -гүй:

Тэр өвөл зунгүй л усанд сэлдэг.

□Practice 18. Vocabulary: Antonyms.

Directions: Fill in the blanks with the word that fits the most.

- Дайсанд цусаа бүү үзүүл, _____ (андад, наизад, нөхөрт) муугаа бүү үзүүл.
- Олон хэлбэл улиг, _____ (ганц, цөөн, товч, цомхон) хэлбэл билиг.
- Олон үгний _____ (уяа, оосор, бүч) нь нэг. Түмэн үгний түлхүүр нь нэг.
- Дагданы эхнэрийн _____ (мярайлсан, өөхөлсөн, бүдүүрсэн, таргалсан), Цэрмаагийн турсан хоёр яг тэнцэнэ.
- Хүн бүр _____ (өвөгөд, өтгөс, буурал, хөгшин) үдэж, нялхсыг угтана.

□Practice 19. Vocabulary: Antonyms.

Directions: Find and underline the antonyms.

- Ой мод урттай богинотой. Олон хүн сайтай муутай.
- Аавын хүү алагтай цоогтой. Арын мод өндөртэй намтай.
- Авах хүн бөхийдөг. Өгөх хүн гэдийдэг.
- Сууж амрахаар явж амар.
- Эрхийг сурхааар бэрхийг сур.
- Хүний эрхээр жаргахаар өөрийн эрхээр зов.
- Гашуунаар бүү тэтгэ. Амттанаар бүү цатга. Өнгөнд бүү бялуур. Тансагт бүү умбуул.
- Цэцэнд хоёр чих цөөдөх, тэнэгт ганц хэл оддох.
- Бэрхэд битгий цухалд, хялбарт битгий ташуур.
- Сайн санаа талыг тойрно. Муу санаа биеийг орооно.
- Хорт мөгойд нарийн бүдүүн гэж үгүй. Хорт дайсанд хол ойр гэж үгүй.
- Уулын чинээ харыг туулайн чинээ цагаан дийлнэ.

□Practice 20. Vocabulary: Antonyms.

Directions: Complete the following allegories.

- Гараар аваад, _____.
- Орохдоо зүүний чинээ, _____.
- Сайн хүний үг сарын хүнс, _____.
- Тэнүүн явахад тэмээгээр тусалснаас _____.
- Тэнэгүүдийг хагацуулахад хялбар, эвцүүлэхэд бэрх. _____.
- Далайсан газар далд орж, _____.
- Гаднаа гяланцаг, _____.
- Сайн санааны үзүүрт тос, _____.

9. Өглөө хазаар, _____.

❑ Practice 21. Vocabulary: Antonyms.

Directions: Complete the sentences with the words in parentheses. Use **-гүй**.

Model: (*Хөгшин*) *Хөгшин* залуугүй бүгд баярласан.

1. Тус тэмцэнд (*эр*) _____ бүгд оролцсон.
2. Тэднийхэн (*өдөр*) _____ шуугилддаг.
3. Талын хурц наранд (*хүн*) _____ бүгд нозооров.
4. Аймгийн хуралд (*оир*) _____ бүх газраас цугларсан.
5. Найз маань (*өглөөт*) _____ шалгалтандaa бэлдээд завгүй байгаа.
6. (*Том*) _____ хүүхэд бүр баяртай байсан.

Ижил Үг Similar Words 12.5

The *similar words* are the words that have the same form but different meaning:

хар – харах

хар өнгө

хар газар хусах

хар хорын

хар хар хийх

Notice how some words are similar in both writing and pronunciation:

амар (амрах)	– амар (хялбар)
дал (70)	– дал (дал мөр)
авир (авирах)	– авир (ааш авир)
НҮД (хүний нүд)	– НҮД (нүдэх)
хөө (тогооны)	– ХӨӨ (хөөх)
тал (тал нутгийн)	– ТАЛ (талы нь, хагасы нь)
өглөөт (үүрээр)	– ӨГЛӨӨТ (өгөх)

Notice how some words are similar only in their pronunciation:

буйр (нуур)	– буурь (суурь)
дайр (дайрах)	– даарь (хөлс даарь)
ХУЙЛ (хуйлж эвхэх)	– хууль (дүрэм)
ХУТГА (хутга сэрээ)	– ХУТГА (хутгах)
НЯЛХ	– НЯЛАХ
АНГИЙН (ционх)	– АНГИЙН (буу)
САНГИЙН (Санги)	– САНГИЙН (ям)
БАГААС (бага)	– БАГААС (баг)
АРГААР (арга)	– АРГААР (аргал түүх)

❑ Practice 22. Vocabulary: similar words.

Directions: Define the four different meanings of the word **шар**.

1. Шар талын дунд хэдэн цагаан гэр харагдах нь *шар* дээл дээр хадсан танан
эрдэнийн товч адил. _____
2. Хасаг тэрэгний хяхнах тутам Лувсангийн сэтгэл уйтгарлаж, хүрэн *шарын*
хашигнах бүр түүний уур хүрнэ. _____
3. Дээрээс нар *шарж*, дэргэдээс элс төөнөсөн Ингэн усны.govьд жин үдийн халуун
боллоо. Амьтан бүхэн сүүдэр хайж тарчилна. _____
4. Номхон борлог морь нь бөг бөг шогшиход богцонд хийсэн дархны хэдэн багаж нь
шар *шар* дугарна. _____

12.6 Гадаад Үг Foreign Words

As international relations develop, new words enter the language if there's no exact word to match it

in that language. One language takes lexemes from another. In Mongolian language, Tibetan, Chinese, Russian and English words are accepted directly and Greek, Arabic, Persian, Sanscrit, Latin and German – indirectly. Some words are accepted such long time ago that they are hard to differ from native words.

ном	хүхэр	чай
дэвтэр	дарь	аршаан
бадаг	цув	тарни
боть	хүн	чихэр
шүлэг	архи	таяг
саван	суварга	болд

On the other hand, some words that are accepted recently still keep the form of writing and pronunciation of that language. These words are mostly of English, Russian, German or French origin.

диплом	форум	комисс
прокурор	менежер	стратеги
бокс	семинар	глобал
вагон	компани	компьютер
шоу	техник	калькулятор

❑ Practice 23. VOCABULARY.

Directions: Find the foreign words in the text.

Нэг өдөр монтёр ирээд телефон тавьж өгөв. Ажлаа дуусахад нь Леня цоо шинэ телефон руу харж байснаа:

- Ийм юмтай болох юмсан гэж хэлэв.
- Би хэнд тавьж өгсөн гэж бодож байна вэ? Энэ чинь танай л телефон шүү дээ.
- Үгүй, надад ийм биш, өөрийн телефон хэрэгтэй. Би завод дээрээсээ Иришкийн больници руу ярьж байх гэсэн юм.
- Больница, завод гэдэг чинь хаана байдаг юм бэ? гэж монтёр асуув.
- Диваныг больници гэдэг юм. Завод бол манай өрөө гэж бяцхан Леня тайлбарлав. Тийм юм бий гэж монтёр хэсэг бодсондоо:
- Чүдэнз бий юу? гэж асуулаа.
- Бий.
- Тэгвэл утас?
- Утас ч бий.
- Аваад ир.

Ийнхүү монтёр Леня охинд чүдэнзэн телефон хийж өгчээ.

Монгол Хүний Нэр Personal Names 12.7

Mongolian personal names can consist of one name:

Солонго	Ариунаа
Тунгалаг	Алимаа

They can also consist of two names written together, in other words they can form a compound:

Эрдэнэбилэг	Батдорж
Энхсайхан	Ариунтуяа

When addressing people, Mongolians add AA⁴at the end of the word. It is written separately:

аав <u>aa</u>	ээж <u>ээ</u>	ах <u>aa</u>	эгч <u>ээ</u>
Дорж <u>оо</u>	Энх <u>ээ</u>	ахлагч <u>aa</u>	дарга <u>aa</u>

However, when vowels are doubled, they are not necessary:

өвөө	Ариунаа	Солонгоо	Энхээ
эмээ	Болормаа	Туяа	Заяа

When people use nicknames or shorten their names, vowels, however, may stay:

Батыг дуудаарай. – Батааг дуудаарай.
Энхгэрэлтэй яваарай. – Гэрэлзэтэй яваарай.

Some names do not use these endings when being addressed. Instead the last vowel is being stressed:

Онон (Оноон, not Онон оо) Нандин (Нандиан, not Нандин аа)

□Practice 24. Vocabulary: personal names.

Directions: Read the text. Find out about Mongolian peRSONAL names.

Монголчууд үр хүүхэддээ сайн сайхныг бэлгэдэж хүссэн нэр өгөх, элдэв хортон муу юмнаас зайлцуулж хамгаалсан нэр өгөх, мөн хүүхэд төрөх үеэр тохиолдсон элдэв учрал, үйл явдал болон төрсөн гариг, цаг улирлын байдал зэргээс үндэслэн нэр хайлладаг билээ.

XVI зууны үеэс эхлэн бурхан шашин Төвдөөр дамжин тархсаны нөлөөгөөр XX зуун болоход Монгол хүний ихэнх нь төвд, санскрит нэртэй болсон байна. Тэдгээр нэр нь голдуу бурхны шашны домог, Үлгэр, түүх зохиолд гардаг их хүмүүсийн нэр, ном судрын нэр, их лам нар, од гаригийн нэрс ажээ.

Санскрит гаралтай нэр Адъяа (нар), Сумьяа (сар), Ангараг (гал гариг), Буд (усан гариг), Бархасвади (модон гариг), Сугар (төмөр гариг), Санчир (шороон гариг), Базар, Очир, Дармаа (ном), Удвал (лянхуа цэцэг), Дандар (үндэс).

Төвд гаралтай нэр Ням (нар), Даваа (сар), Мягмар (гал гариг), Пүрэв (модон гариг), Баасан (төмөр гариг), Бямба (шороон гариг), Лувсан (сайн оюут), Чойжил (номын хаан), Цэрэн (урт насан), Сүрэн (сахиус), Дааш (өлзий), Шарав (билэг), Жамц (далай).

12.8 Өвөрмөц Хэллэг Idioms

The *idioms* are a group of words established by usage and having a meaning not deducible from those of individual words:

шар нь гозойх	– атаархах
магнай нь тэнийх	– баярлах
ганзага нийлэх	– мөр нийлэх
гэдэс гарах	– сайн цадах
гол нь харлах	– аягүй, таагүй болох
гууль нь цухуйх	– муу муухай нь илрэх
алтан хошуу өргөх	– ховлох
амаа таглуулах	– хариу тавин дуугүй болгох
бүсээ чанга бүслэх	– гамнах, хямгадах
амаа мэдэхгүй даага шиг	– зөрүүд гөжүүд

□Practice 25. Vocabulary: idioms.

Directions: Write the meaning of the following idioms.

1. модоо барих _____
2. хөмсөг зангидах _____
3. нүд үзүүрлэх _____
4. зүрх алдах _____
5. элэг хөших _____
6. чих дэлсэх _____
7. нүүр улайх _____
8. гар цайлгах _____
9. гар татах _____
10. гар сунгах _____
11. ам муруйх _____
12. ам ангайх _____
13. давсанд явах _____

□Practice 26. Vocabulary: idioms.

Directions: Write your own sentences with the given idioms.

1. ам хуурай суухгүй

2. аман дээрээ сүрхий, ачир дээр базаахгүй

3. амны зууш болох

4. ам гарздах

❑ Practice 27. Vocabulary: idioms.

Directions: Write the meaning of the following idioms.

адууныхаа хэрээр исгэрэх

бодоод бодоод бодын шийр дөрөв

гужа ганзагалж ирэх

марцсанаас мал мэнд үү гэгчээр

айсан хүн адуу үргээх гэгчээр

мордохын хазгай болох

нүд үзүүрлэх

нохойн дуу ойртох

өөртөө булуу хураах

сүүл мушгих

сүүлчийн тэмээний ачаа хүнд

өөх идэж, тос уух

хорыг нь малтах

❑ Practice 28. Vocabulary: idioms.

Directions: Read the sentences. What is the meaning of the idioms ?

1. Анчин ирэхээс өмнө бид *ам тоостож, гэдэс гарлаа*.

2. Долингорыг барьж ирэхээр гарсан Бороохой өвгөн Долингорт эмээл хүргэж өгөөд ирсэн нь инээвэл зохих хэрэг. Нэгэнт Долингорыг барьсан гэх нь худал тул *амаа барьж* гэмшив.

3. Охин минь биднээс өөр хүн болж *толгойгоо мэдэж, биеэ даасан* хүн боллоо.

4. Бид өнөө шөнө хамба багшийн зарлигаар улааныхны сумын дарга Дорж, хамтрайлын нягтлан бодогч Эрдэнэ бас бүс хэдэн хүний *бодийг нь хөтөлнө*.

5. Би үхрээ оллоо, бас алтан дэлхий буянаа хайрлаж, *ганзагаа мялааллаа*.

6. Тэгээд өвгөн бид хоёр *голомт залгах* хүйтэй болов.

7. Хуйхар харгисууд бие биеийн *гэдсэнд хөлөөт хийлийг* болов.

8. Нэг мэдсэн чинь дэнгийн тос дуусч, харанхуй болмогц цэргүүд *давсанд явцгаав*.

❑ Practice 29. Vocabulary: idioms.

Directions: Find the idioms in the sentences. Write them down on the lines given below.

1. Яндаг өвгөнийг сая л нэг ам халж байхад хоёр нөхөр нь улаан зээрд болчихоод байв.

-
2. Энэ хямсгар, цэмцгэр хүүхэн чинь ам хэл нь гүйцэгдэхгүй, заавал өөрийгөө зөвтгөж байж сэтгэл нь амардаг хүүхэн байна.
-
3. Чингис хаан сэрээд, зургаан сайддаа ирж, зарлиг болруун: Би нэг зүүд зүүдлэв. Бор зүрх минь бол бол хийв. Богино хавирга минь шир шир хийв. Болзошгүй дайсан ирэх нь бололтой.
-
4. Гарьд аян замынхаа учралыг сайн нөхөртөө ярьж, булуу нь халаад замын уртыг мэдсэнгүй.
-
5. Гар нь ганзаганд хүрвэл гадаад далайг туулах байх, хөл нь дөрөөнд хүрвэл хөрст дэлхийг туулах байх.
-
6. Тэр хоёр эхний өдөр жаахан будилсан ч дараах өдөр нь хэн хэнээ сайн ойлгож, гар нийлэх болжээ.
-
7. Дагва, Жамсран хоёр зүүний үзүүр оромгүй найзалдаг.
-
8. Би хонинд сууяа гэж Галданг хэлэхэд Сүсэгжавын нүд нь орой дээрээ гарчих шахав.
-
9. Болд хүн болсоор ийм юм үзсэнгүй тул нүд халтирч, сэтгэл сэргчигнэв.
-
10. Тэр ч ёстой од нь гялалзаж яваа залуу.
-
11. Үүр цайж, удалгүй нар мандан, хамаг юм алган дээр байгаа юм шиг харагдav.
-
12. Бас Сорхон шар өгүүлрүүн Ах дүү тайчууд нар ам шүдээ билүүдэн айсуй явна.
-
13. Одоо бол амаа үдүүлсэн юм шиг дуугүй суух цаг биш гэдгийг Базар ойлгож байв.
-
14. Өглөөгүүр тэнгэр арчсан толь шиг мэлтийгээд, нар мандав.
-
- Practice 30. Vocabulary: idioms.
- Directions: Find the idioms in the sentences.
Write them down on the lines given below.
1. Дээр наортай байхад Ховд хотоос яаравчлан гарсан арваад морьтон Да хүрээ орох замаар жолоо хумхилгүй давхисаар нар шингэхэд их замаас салан модон дундуур цувалдан давхилдав.

 2. Удэш нь Ямпил бид хоёр түлээн дээр сууж, амаа цууртал хөөрөлдөв.

 3. За, юу ч бол чи зүгээр эрүүгээ хамхиад л сууж бай.

 4. Өнөөдөр ирэх юм байгаа биз гэсэн үг Тогоогийн аман дээр гарч ирсэн боловч хэлж зүрхэлсэнгүй.

 5. Жигжид хар цагаан дуугүй, хувцас хунараа хам хум өмсөөд ум хумгүй гарч одов.

6. Энэ нарт хорвоод эцэг эхээс хоёулхнаа үлдсэн алаг бөөрний холбоотой хүмүүс өнө удаан хагацсаны дараа гэнэт уулзан золгов.

7. Яндаг өвгөн сая л нэг ам халж байхад хоёр нөхөр нь улаан зээрд болчилоод байв.

8. Одоо бол амаа үдүүлсэн юм шиг дуугүй суух цаг биш гэдгийг Базар ойлгох тутмаа айн ичих нь улам их болсоор байв.

9. Энэ хооронд Намуу бие шалтгаантай ч гэсэн хонио хариулаад, гэрийнхээ хамаг ажлыг хийнэ.

10. Би эмэг эхийн гар дээр борви тэнийсэн бөгөөд сургуулийн босго алхтлаа өврөөс нь гараагүй юм.

11. Ядарч яваа цагт нь гараа сунгасан Итгэлтийг уурлуулах хүсэл Долгорт байсангүй.

13 Өгүүлбэр Зүй Syntax

13.1 Өгүүлбэрийн Гишүүд Clause Elements

The *clause elements* are the words that are independent in their form, capable of answering a certain question, connect in terms of syntax, and have an informational function in terms of grammar. Each element expresses a particular kind of meaning.

The two *main elements* **гол гишүүд** of a clause are the *subject* (S) **өгүүлэгдэхүүн** and the *predicate* (P) **өгүүлэхүүн**. These make a starting point for sentence analysis.

The subject (S) identifies the theme or topic of the clause, for example:

Тэр нь амттай байсан.

Ах ирлээ.

When adjectives, numerals, and the verbs with definitive connective endings (-сан⁴, -аа⁴, -даг⁴, -х, -маар⁴) play the role of a noun and are used in the nominative case, they become a subject.

Том нь минийх.

Очих нь зүйтэй.

The predicate (P) expresses a wide range of meanings, such as actions, sensations, or states of being, for example:

Өнөөдөр хүйтэн байна.

Бид маргааш нүүнэ.

The *auxiliary elements* **туслах гишүүд** of a clause are the *complement* (C) **тодотгол**, the *object* (O) **тусгадахуун**, and the *adverbial* (A) **байц**.

The complement (C) describes and gives further information about the subject, for example:

Сусан цэцнээс явсан тэнэг дээр.

Хүйтэн ус руу бүү ороорой.

The object (O) identifies who or what has been directly affected by the action of the predicate. It is revealed by the accusative case or the transitive verb, for example:

Би ЖИМС түүсэн.

Хүүхдүүд НОМОО уншаад, гадаа гарч тоглосон.

The adverbial (A) describes the predicate and adds extra information about the situation, such as the time of an action, its location, or its manner of being performed, for example:

Би алхаж ирсэн.

Кино 4 цагаас эхэлнэ.

Зэрэгцүүлэх Холбоо Coordinating Elements 13.1.1

The *coordinating elements* are the words or clauses that are independent. They are:

1. Coordinating conjunctions, parallel connective endings (See Table 15, p. 79), abbreviations and groups:

баян ба хоосон

яваад очлоо

МУ (Монгол Улс)

арыс өнгөний үзэл

2. Parallel phrasal words:

зах зээл цэцэг хуар

бэлэн зэлэн өвс ургамал

бэл хөрөнгө хүн зон

гүйх харайх тэнтэр тунтар

3. Series **зэрэгцсэн гишүүд**:

3.1. A main word with several subordinates:

унших, бичих, бодох тутам ойлгох

3.2. Several main words with one subordinate:

миний НОМ, дэвтэр, үзэг

4. Coordinating elements of a sentence:

4.1. Coordinating subjects:

Их найргийн өргөөнд юм бүхэн бий: алтан хоймор, шүтээн, сүү дүүрэн тогоо, гол бадмалсан тулга, хүүхдийн өөжин, шоголтой НОМ, түүх шаштирийн, ирээдүй, өнөө, маргааш цөм бий.

4.2. Coordinating predicates:

Мань хүн бусээ суллаж, энгэрийнхээ товчийг тайлаад, анх удаа дээлээ сугалдаргалав.

4.3. Coordinating objects:

Эрээн ганган цэцэгс нь салхины шившээн, борооны дусал, аянгын дуу, гол горхины хоржигноон, зөгий хэдгэнийн дүнгэнээн зэрэгт дуртай гэнэ.

4.4. Coordinating complements:

Галын захад ТОМ духтай, сайхан алаг нүдтэй эмээ сууна.

4.5. Coordinating adverbials:

Хуурай өвсөн дээр, шигүү модтой шилмүүст ойд, борог өвстэй газар өрөөсөө гол түлж болохгүй.

GRAMMAR RULE:

The particles in the Verb/Noun + Particles structure do also become part of the predicate. These particles are:

даа	биш шүү дээ	шиг юм
сан	шүү дээ хө	биз дээ
вэ дээ	юу даа	аа даа
юм шив	юм л даа	ч дээ
мөн дөг	юм бий	л дээ

Practice 1. syntax: Coordinating elements.

Directions: Identify and underline the elements in the sentences. Label them

S (subject), P (predicate), O (object), C (complement), A (adverbial).

1. Энэ нутагт долоон хар ямаатай, бор эсгий гэртэй, ганц бие эмгэн амьдран суудаг байжээ.

2. Тэнгэрт одод, талд адлуу, эдний дор бодол бэлчинэ.

3. Цэцгийг шинжиж, түүж, хатааж шахаад, сая хүж хийнэ.

Practice 2. syntax: Coordinating elements.

Directions: Find and underline the Coordinating elements in the sentences.

1. Тэнгэр муудахын өмнө гол төлөв зүүн өмнөөс эсвэл зүүнээс салхилна.

2. Мөн тэрчлэн үүр цайх үеэр одод анивалзах нь ихэсдэг бөгөөд алсын сулхан чимээ сонстох нь тод болно.

3. Утаа дээшээ хаягдаж, өдрийн цагаар радио хүлээн авагчийн шажигнах нь багасна.

Practice 3. syntax: Coordinating elements.

Directions: Combine two sentences into one sentence. Use -ж/-ч.

Model: 7 цаг болов. Жүжигс эхлэв .

7 цаг болж, жүжигс эхлэв.

1. Сургуулиа төгсөв. Ажилд оров.

2. Шувууд жиргэв. Үүр цайв.

3. Бид уулын оройд хурлээ. Сууж амарлаа.

4. Ном уншив. Цаг өнгөрөөв.

5. Харанхуй болов. Хотын гэрэл солонгороно.

□Practice 4. syntax: Coordinating elements.

Directions: Combine two sentences into one sentence.

Use **-гүйсэн бол ... -х + гүй байх байсан**.

Model: *Өчигдөр бороо орсон. Би гэртээ суусан.*

Өчигдөр бороо ороогүйсэн бол би гэртээ суухгүй байх байсан.

1. Энэ хавар бороо элбэг орсон. Цэцэг сайн ургасан.

2. Таны ойлгож байна. Би тусалж чадна.

3. Тэнгэр цэлмэг байсан. Бид зугаалганд явсан.

4. Чи утсаар ярьсан. Би баяртай байсан.

5. Манайд зочид ирсэн. Би хоол бэлтгэсэн.

6. Энэ дууг мэднэ. Би дуулсан.

□Practice 5. syntax: Coordinating elements.

Directions: Combine two sentences into one sentence. Use **чинь, минь**.

Model: *Би түүнд тусалъя гэж хэлэв. Тэр дургүйцэв.*

Би түүнд тусалъя гэж хэлсэн чинь тэр дургүйцэв.

1. Өдөр бүр дасгал хийв. Бие минь сайжирлаа.

2. Үсээ будав. Түүнд таалагдав.

3. Сүхбаатарын талбай дээр очив. Хүн ихтэй байсан.

4. Зураг зурав. Түүний анхаарлыг татав.

5. Би тийшээ явсан. Тэр нь зөв байж.

6. Цас оров. Машинууд осолдлоо.

□Practice 6. syntax: Coordinating elements.

Directions: Combine two sentences into one sentence. Use **-вч**.

Model: *Өдөржин оролдож суув. Учрыг нь олсонгүй.*

Өдөржин оролдож суувч учрыг нь олсонгүй.

1. Нар гарав. Дулаарсангүй.

2. Насанд хүрэв. Тустаа гараагүй.

3. Сургуулиа төгсөв. Ажил олоогүй байгаа.

4. Уул руу мацаж ядрав. Орой дээр нь гарсан хойноо дотор тэнийнэ.

5. Нэг хаалга хаагдана. Нөгөө хаалга нээгдэнэ.

□Practice 7. syntax: Coordinating elements.

Directions: Combine two sentences into one sentence. Use **боловч**.

Model: *Би түүнд хэлэв. Гэвч тэр сонсоогүй.*

*Би түүнд хэлсэн **боловч** тэр сонсоогүй.*

1. Түүнд бэлэг өгөв. Гэвч тэр задалж үзсэнгүй.

2. Баатар гуай хөдөө төрж өссөн. Гэвч хотод амьдардаг.

3. Зочид ирэв. Гэвч тэд удалгүй буцсан.

4. Би Лас Вегаст очив. Гэвч мөрийтэй тоглоом тоглоогүй.

5. Улаанбаатарт хэд хонов. Гэвч хуучин найзтайгаа уулзаж амжаагүй.

□Practice 8. syntax: Coordinating elements.

Directions: Identify and underline the elements in the following sentences.

Label the **S** (subject), **P** (predicate), **O** (object), **C** (complement), and

A (adverbial).

1. Төмөр өглөө эрт босч, Дулмаагийн унадаг жороо зээрд морины дэлийг засч, чихний нь үсийг тэгшлэн, эруүний сахлыг хайчлаад, мөнгөн тоног, ясан хяртай, боржгон хийцтэй эмээл тохоод уяанаас уяв.

2. Тэр хүн хэсэг яваад зогсож, зүг бүр чих тавин чагнаж байснаа харанхуйн дунд шуугин урсаж байгаа голын эрэг дээр очин, түрүү урагшаа харан хэвтээд, хүд хүд хийтэл баахан ус залгилав.

□Practice 9. syntax: Coordinating elements.

Directions: Find the idioms. What element of a sentence are they?

1. Эд ч ёстой богино жолоотой улс юм аа.

2. Би нэг муу өчүүхэн зарлага, ердөө л будааны хүүхэд.

3. Донхор гаансаа гаргаж, галзуу улаанаа нэрмээр санагдсан боловч багшийнхаа өрөөнд баагиулахаас айжээ.

4. Хүн гэдэг чинь долоон голтой амьтан, тэсэж л үзье.

5. Манай дарга гэж ёстой дүлий толгойтой амьтан.

6. Нэг муу ядарсан дээлийн гол л явсан юм.

7. Амьдрал минь ямар дээсэн дөрөөн дээр яваа биш.

8. Их хүрээний гэж хуалж, дуулж суугаа нь, бодвол, бас нэг их гарын панз ирсэн бололтой.

13.1.2 Угсруллах Холбоо Subordinating Elements

In a connection with *subordinate elements* one element governs the other. They include idioms and

successive compound words:

номын сан	нохой зан
шар айраг	мөнгөн онгоц
амны хишиг	галт тэрэг
хоёр зээрд	хорт хавдар

They can take noun and verb endings:

номын баяр	уншихтай	зэрэг ойлгох
эхийн тухай дуу	сурхад	чармайх
уулзмагц баярлах	сурхын	тулд чармайх
уулзахтай зэрэг санах	уншсан	ном
хүүхдийн баяр	унших	хэрэгтэй ном
уншмагц ойлгох	мартын	8

They are connected with subordinating conjunctions, such as:

тул	хэрэгтэй	дэх
төлөө	ёстой	чинээ
тутам	талаарх	шиг
зэрэг	наадах	мэт
бүр	доорх	адил
тухай	дээрх	учир
дээр	дахь	хэр

□ Practice 10. syntax: subordinating elements.

Directions: Find the elements with subordinating conjunctions. Write them down on the lines given below.

1. Болд хүн болсоор ийм юм үзсэнгүй тул үнэхээр нуд хальтирч, сэтгэл сэргижнэн, зүүд зэрэглээ, үлгэр домог мэт болж гайхна.

2. Өнөөх гурван хүн хамгийн баруун талын гэрийн дэргэд хүрч очсонд өмнөөс нь хоёр гурван хүн угтан морьдыг авав.

3. Харах нүдний хар цагаан нь хослоод, хотын залуу хүний дээр эелдгээр хөдлөх тутам миний нуд эрхгүй дагалдан давхина.

Энгийн Өгүүлбэр Simple Sentences 13.2

A *simple sentence* can be *short* **хураангуй өгүүлбэр** or *extended* **дэлгэрэнгуй өгүүлбэр**.

A short sentence consists of a subject and a predicate:

Зүн (S) болов (P).

An extended sentence adds other members of a sentence to a short sentence:

Энэ жил (A) сайхан (C) зүн (S) болж өнгөрлөө (P).

Манай аавын (C) морь (S) хурдан (A) давхидаг (P).

A simple sentence can consist of one member of a sentence.

If it consists of a subject, it's called *subject sentence* **нэрлэсэн өгүүлбэр**: Хавар (S).

If it consists of a predicate, it's called *predicate sentence* **эзэн биегүй өгүүлбэр**: Зүншив (P).

□ Practice 11. Syntax: simple sentences.

Directions: Identify and underline the subject (S) and the predicate (P) in each sentence.

1. Хуучин хүү шинэ хүү болов.

2. Үүгээр түүгээр хэдэн тугал оодогнон давхина.

3. Юутай завшаан, юутай баяр!

4. Одоо би хаашаа очих вэ?
5. Сүрхий юм аа.
6. Та нар юун хүн бэ?
7. Ойр хавь дэлгүүр байна уу?
8. Чиний нэр хэн бэ?
9. Тэр чинь хаана байна?
10. Аль вэ, наадах малгайгаа ав.
11. Би мэдэхгүй, мэдэхгүй.
12. Танай айлын Гонгор ясан бэ?
13. Юу болохыг хэн мэднэ.
14. Та сайн байна уу?
15. Нохой хорь!
16. Агаарын онгоц нисч ирэв.
17. Энэ үе Идэрийн гол мөн хэвээр урссаар.
17. Бүрээ, бишгүүрийн дуу үргэлжлэн дүнгэнэнэ.
19. Монгол газар минь уужим юм аа.
20. Ирээдүйн хэргийг яхан болзоно.

13.3 Нийлмэл Өгүүлбэр Multiple Sentences

Multiple sentences can be analyzed into more than one clause. These constructions are classified into two types: *compound sentences* **энгийн нийлмэл өгүүлбэр** and *complex sentences* **хавсарсан нийлмэл өгүүлбэр**.

In compound sentences, the clauses are linked by coordination. Each clause can in principle stand as a sentence on its own. For example:

Би дэлгүүр яваад (main clause), талх авлаа (main clause).

Хавар болж (main clause), Цэцэг навч дэлбээллээ (main clause).

In complex sentences, the clauses are linked by subordination. One clause is made dependent upon another. The subordinate clause cannot stand as a sentence on its own. For example:

Өглөөний нар гарч ирэхэд (subordinate clause) Миний сэтгэл тэнийнэ (main clause).

A *compound-complex sentence* **холимог нийлмэл өгүүлбэр** consists of both coordination and subordination. Several instances of coordination or subordination may occur at the same level. For example:

Өглөөний нар гарч ирэхэд (subordinate clause) Эргэн тойрон гэрэлтэж (main clause), Миний сэтгэл баясна (main clause).

Бороо ормогц (subordinate clause) газрын өнгө засарч (main clause), хүн малын зоо тэнийлээ (main clause).

Энэ уул давааны энгэрт намрын шар нар жигдлэн тусаад (subordinate clause), мөн ард нимгэн цагаан цас алагласан болоход (subordinate clause) эргэх цагийн улирлыг гайхан явав (main clause).

13.3.1 Өгүүлэгдэхүүн Гишүүн Өгүүлбэр Subject Clauses

Subject clauses are formed when a verb attaches the **нь**:

Хөндий талын зэрэглээ мяралзан жирвэгнэх нь холоос үзэхэд сонин.

Тогтох ядах нь (subject clause) сойлго таарсных.

Энэ жил тэднийх төлөө бүрэн авдаг нь баатар Нанзадын ажил сайтайнх.

□ Practice 12. Syntax: subject clauses.

Directions: Combine two sentences. Use **нь**.

Model: Би даргадаа хэлсэн. Тэр нь зөв болсон. Би даргадаа хэлсэн нь зөв болсон.

1. Ээж над руу нүүж ирнэ. Тэр нь тодорхой болсон.

2. Аав шинэ ажилд орно. Тэр нь баталгаатай.

-
3. Хол газар явна. Энэ нь хэцүү ч, амар ч байж магадгүй.

 4. Болжмор шувууд жиргэж байна. Энэ нь сайхан хавар болж байгаа шинж.

 5. Өмд маань томдож байна. Энэ нь миний турсных байх.

□ Practice 13. Syntax: subject clauses.

Directions: Identify and underline the Subject clauses in the sentences.

1. Тэр шөнө Эрдэнийн гадаа морьтой хүн ирээд орсон нь Төмөр байв.
2. Цармыг тойрсон бүдүүн баглагар модыг цас хучсан нь элдэв амьтны хөрөг мэт их л сүртэй үзэгдэв.
3. Бусдын муу муухайг зөвшөөрөн хүлээнэ гэдэг бол өөрөө тэр муу муухайг үйлдэж байгаатай адил.
4. Хайдаг ингэний буйлах нь хүртэл гачлантай санагдана.
5. Хаш чулуу ноёны бадар дээр нэгэн бяцхан шувуу нисэн ирж суусан нь галт хараацай ажээ.
6. Эзэд нь наадамд явсан хотын айлыг эмгэн, өвгөн хоёр сахиж байсан нь Цэвэлмаа, Буд хоёр байв.
7. Эхнэрийн нь гал тогоондоо сав суулга торчигнуулах нь дуулдана.
8. Зөөлөн намуун дуугаар сэтгэл догдлонгуй ийн хэлэхдээ шивээлэн дүүргэсэн арагтай аргалаа ахиулан үүрсэн нь уярал бодлынхоо ачааг тэнцүүлэн үүрснийх биз.
9. Нэг залуу хүүхэн жолоог дугтран зүтгүүлсээр гарч ирэх нь зэрлэг бугын адил өнгөтэй.
10. Өрөөсөн нүдний дээд тал дээр хэлтийг зангилан үзүүрийг унжуулсан нь залуу бүсгүйн дэгжин байдлыг үзүүлжээ.
11. Галав юүлнэ гэгч нь арай болоогүй юмсан.
12. Тэрэгч Лувсангийн зуны халуунд хөлсөө урсгаж, өвлийн хүйтэнд хуруугаа хөлдөөж олсон муу гутлыг шавхайдан дүүргэх нь хайлалтай.

13.3.2 Нэрийн Тодотгол Гишүүн Өгүүлбэр Adjective Clauses

The *adjective clauses* describe the subject. They answer the question **ямар?**

Миний хийсэн хоол чамд таалагдав уу?

Чиний уншиж байгаа ном надад бий.

□ Practice 14. Syntax: adjective clauses.

Directions: Circle the appropriate verb in parentheses.

1. Би найзынхаа (*бичсэн, бичих*) өгүүллийг уншиж байна.
2. Түүний (*зохиох, зохиосон*) дуу чамд таалагдав уу?
3. Ус бариад ирж (*явсан, яваа*) хөх тэрлэгтэй хүн чинь хэн бэ?
4. Манай хотод ирж (*тоглодог, тоглох*) концертын тухай радиогоор сонслоо.
5. Хүүгийн маань (*зурж байгаа, зурсан*) хөөрхөн зураг хананд өлгөөстэй байгаа.
6. Таны (*унидаг, унишиж байгаа*) ном юуны тухай вэ?
7. Тэнд (*цууглардаг, цуугларсан*) хүмүүс юун тухай ярьж байна вэ?
8. Өвөөгийн (*магтсан, магтаад байсан*) морь энэ мөн үү?

□ Practice 15. Syntax: adjective clauses.

Directions: Combine the sentences with the adjective clause.

Model: Ширээн дээр нэг ном бий. Тэр миний найзынх.

Ширээн дээр байгаа нэг ном миний найзынх.

1. Манай гэрийн гадаа урд нэг машин бий. Тэр миний машин.

2. Би хоол хийсэн. Хөргөгчинд байгаа.

3. Бат нэг хүнтэй танилцсан. Тэр хүн нь Германаас ирсэн.

4. Туяа шүлэг уншсан. Тэр нь өөрийх нь зохиосон шүлэг.

5. Бид дарс уусан. Тэр дарс амттай байсан.

6. Шууданч захияа авчирсан. Тэр захиаг ширээн дээр тавьсан шүү.

□Practice 16. Syntax: adjective clauses.

Directions: Find and underline the ADJECTIVE clauses in the following sentences.

1. Маргаашнаас эхлээд хоёулаа ээжийн бэлэглэсэн тэрлэгийг өмсөж, ижил зүсмийн морь унаж, Балжидынхаа ах дүүсээр хэсэж гарлаа.
2. Бидний жуулчилж яваа автобусны тайлбарлагч эмэгтэй бол уран сайхнаар ярьдаг, хотын бүх байдлыг гүнзгий мэддэг боловсролтой хүн байлаа.
3. Модот их уулын хөндийгөөр шуугин урсаа Хараа голын нэгэн давчуухан дэнжид төмөр замын эртний нэгэн өртөө байдаг.
4. Хар ус нуурын мандалд лянхуа цэцэг дэлгэрсэн тэр цагаар би Явуугийн нутагт очсонсон.
5. Атан тэмээ хонгортон байдаг алагхан говьдоо би хайртай.
6. Өмнө хөндийгөөр угалзалсан эрээн майхан бүрэг бараг үзэгдэнэ.
7. Тэрхүү хийдийн суврагын тэнд гайхамшигтай манжлага цамхагт өлгөсөн хонхны дуу хангинаан жингэнэнэ.
8. Хаврын хурц наранд өвлийн хунгарласан цас хайлж, газрын хөрсийг чийгтүүлнэ.
9. Энгэр нударгыг хар торгоор эмжиж, нарийхан хошмог тавьсан хүрэн ягаан чисчүү дээлийг өмссөн.
10. Бас хар торгоор бөөрөнхийлөн эмжсэн цайвар шар дурдан цамцны зах цухуйна.
11. Ташаа нь тэвхийж, хавирганы яс нь зурайсан ялгуун саарал морь нь тогтох ядан, гуа сайхан дөрвөн хөлөөрөө ээлжлэн газар цавчилна.
12. Хээр талын дунд хөндлөн гулд давхиж, хөдөөгийн саруулд биеэ гайхуулсан ийм нэг үзэсгэлэнт охинтой учрав.

13.3.3 Оронт Гишүүн Өгүүлбэр Adverbial Clauses

The *adverbial clauses* relate to the predicate group. They answer the questions **яаж?** **хэрхэн?** **ямар байдалтай?** **ямархуу байдалтай?** **юунд?**

When an event happens following the previous event at the same location, the words of location, such as газар, орон, зам, буурь, бэлчээр, булан, тохой, нуга, тал can be omitted.

The adverbial clause can be revealed by the dative, ablative, instrumental and comitative case endings:

Би бороо орсонд баярлав.

Би чиний хөрөөдсөнөөр хөрөөдөв.

Чиний авснаас авав.

Чиний явахтай явсан.

□Practice 17. Syntax: adverbial clauses.

Directions: Complete the sentences with the words in parentheses.

Model: Би чиний (ирсэн) ирснээр ирлээ.

1. Энэ хоолыг тэд нарын (авч явах) _____ бэлтгэв.

2. Энэ утсыг чиний (*авсан*) _____ авлаа.
3. Чиний (*арилгасан*) _____ арилгалаа.
4. Би өчигдрийн та нарын (*түүсэн*) _____ жимс түүлээ.
5. Түүний онц (*аваагүй*) _____ ээж нь гутрав.
6. Би үсээ чиний (*зассан*) _____ засмаар байна.
7. Тэд миний (*ирэх*) _____ ирсэн.
8. Би зургаа ахын зур (*гэсэн*) _____ зурсан.
9. Та хэд миний (*явсан*) _____ явбал төөрөхгүй.
10. Миний найз кино (*эхлэх*) _____ ирсэн.
11. Миний (*ярьсан*) _____ яриарай.
12. Түүний (*ниссэн*) _____ битгий нисээрэй.
13. Бүгдээрээ тэд нарын (*олсон*) _____ хайя.
14. Танайхан хүүхэдтэй (*болсон*) _____ бид баяртай байгаа.

Шууд Тусагдахуун Гишүүн Өгүүлбэр Noun Clauses 13.3.4

When the predicate is in the accusative case or when the verb is transitive, it becomes a noun clause.

Noun clauses answer questions юуг? яасныг? юун тухай? яасан тухай?:

Тэр хоёрын юу авсныг хэн ч мэдсэнгүй.

Та хоёр маргааш миний гэрт гийгүүлэн очихыг урьж байна.

Монгол хүн мориндоо хайртайг өгүүлж юун барах вэ!

Би чамайг онцсайн суралцсаны тухай ханын сонинд бичсэн.

□ Practice 18. Syntax: noun clauses.

Directions: Combine two sentences into one sentence with a noun clause.

Model: *Би морь худалдаж авсан. Чи мэдсэн үү?*

Намайг морь худалдаж авсныг чи мэдсэн үү?

1. Хэн ерөнхийлөгчийн сонгуульд ялсан бэ? Би сая л мэдлээ.

2. Тамир хүйтэй болсон. Би дүүгээс нь сонслоо.

3. Ямар кино гарч байгаа вэ? Зарлалаас мэдлээ.

4. Монголын мисс хэн болсон бэ? Чи мэдэх үү?

5. Би юу авсан бэ? Чи харах уу?

6. Чи хэдэн размерын гутал өмсдөг вэ? Би мэдэхгүй.

7. Тэр уйлсан байсан. Чи харсан уу?

8. Энэ програм яаж ажилладаг вэ? Та түүнд сайн зааж өгөөрэй.

9. Улаан лооль яаж тарьдаг вэ? Надад зааж өгнө үү.

10. Чанар нь муу байна. Чи харж байна уу?

11. Бууз яаж хийдэг вэ? Би зааж өгье.

12. Онгоц хэдэн цагт нисэх вэ? Би мэдмээр байна.

❑ Practice 19. Syntax: noun clauses.

Directions: Complete the sentences with the words in parentheses.

Use a **VERB TENSE ENDING + ТУХАЙ**.

Model: Тэднийхэн ам бүл (*нэм*) нэмсэн тухай ээж надад хэлсэн.

1. Чамайг (*яв*) _____ би хэнд ч хэлээгүй байгаа.
2. Очир аквариумтай (*бол*) _____ надад хэлсэн.
3. Тэр дэлгүүр байнга хямдрал (*узуул*) _____ миний хөрш хэлсэн.
4. Би ямар ажил (*хий*) _____ эгчдээ бичсэн.
5. Тэр ресторанд амьд хөгжим (*тогло*) _____ сониноос уншлаа.
6. Тэр Япон (*яв*) _____ ярьж өгөв.

❑ Practice 20. Syntax: noun clauses.

Directions: Change two sentences into one. Use the form **-x . . . -x + ГҮЙ + г.**

Model: *Би ирэх жил нүүнэ. Би ирэх жил нүүхгүй.*

Би ирэх жил нүүх нүүхгүйгээ мэдэхгүй байна.

1. Түүний охин дуулдаг. Түүний охин дуулдаггүй.

2. Тэр Монгол руугаа буцсан. Тэр Монгол руугаа буцаагүй.

3. Аав зайдмаг авчирна. Аав зайдмаг авчрахгүй.

4. Тэднийхэн энэ жил зуслан гарна. Тэднийхэн энэ жил зуслан гарахгүй.

5. Туулд энэ толь бичиг хэрэгтэй. Туулд энэ толь бичиг хэрэггүй.

6. Карина цай ууж чадна. Карина цай ууж чадахгүй.

7. Бид нар энд зогсож болно. Бид нар энд зогсож болохгүй.

8. Эхнэр нь энэ долоо хоногт төрнө. Эхнэр нь энэ долоо хоногт төрөхгүй.

Шалтгаант Гишүүн Өгүүлбэр Reason Clauses 13.3.5

In *reason clauses*, the first event becomes the cause for the next one. They answer the questions *ямар учраас? юуны учир? яаж? яахлаар? явал? яасанд? яагаад? яаснаас? юу гэж? яана гэж? юуны тул?*

Reason Clause Conjunctions

-x + аар ⁴	-x + ын ² тоолонгоор	-x нь битгий хэл	учир
-x тутам	-x + ын ² тоолонд	-x болгонд	учраас
-x тусам	-сан ⁴ +аар ⁴ барахгүй	-сан ⁴ төдийгүй	тийм учраас
-x бүр(дээ)	-x байтугай	-x төдийгүй	яагаад гэвэл

For example:

Ишиг эврээ ургахаар ээжийгээ мөргөнө, ус эргээ нурахаар гадагш халина.

Нимгэн цагаан цаасны дэлгэх бүр өтгөн хар бэх энд тэнд будна.

❑ Practice 21. Syntax: reason clauses.

Directions: Combine the sentences. Use **-x байтугай, -сан + аар барахгүй**.

1. Би мотоцикл унадаггүй. Би бас дугуй унадаггүй.

2. Төгс эхнэр авсан. Тэр бас хоёр ихэр хүүтэй болсон.

3. Тэр хөл бөмбөгөөр хичээллэсэн. Тэр бас улсын тэмцээнд оролцсон.
4. Машинтай явж болохгүй. Бас морьтой явж болохгүй.
5. Лхагвасүрэн шүлэг бичсэн. Тэр бас кино зохиол бичсэн.
6. Би дэлхийгээр аялж үзээгүй. Би хаягаа бас сайн мэдэхгүй хүн.

Practice 22. Syntax: reason clauses.

Directions: Complete the sentences with the words in parentheses. Use **-сан⁴учраас**.

1. Саная их (зов) _____ шөнө унтсангүй.
2. Хөл маань (ядар) _____ хурдан алхаж чадахгүй нь.
3. Бороо орно (гэ) _____ шүхрээ авлаа.
4. Бямба гаригт (хүйтэр) _____ гол руу яваагүй.
5. Болдбаатар гүйлтийн уралдаанд (туруул) _____ ялагч нь болсон.
6. Ариунбатын амралт нь (эхэл) _____ аав ээжийнх рүүгээ явлаа.
7. Миний компьютер (эвдэр) _____ застлаа бичиж чадахгүй байх.

Practice 23. Syntax: reason clauses.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses.

Use **-САН⁴ + аас⁴олж** form.

Model: *Бороо (ор) орсноосолж хөл бөмбөгийн тэмцээн хойшлогдлоо.*

1. Бодолгүй яарч шийдвэр (гарга) _____ саар үр дагавар гарч магад.
2. Эмч оноший нь буруу (тогтоо) _____ өвчин нь хүндэрсэн.
3. Архинд (хорд) _____ талийгаач болсон.
4. Хүүхэд (төрүүл) _____ хөл нь хавдсан.
5. Жоры нь (тааруулаагүй) _____ амтгүй болжээ.

6. Хоолоо залгаад (*март*) _____ түлэгджээ.
 7. Анхааралтай (*уницаагүй*) _____ юу ч ойлгоогүй.

Practice 24. Syntax: reason clauses.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses. Use **-хаар⁴**.

Model: *Би мөнгө (тушаа) тушилахаар* банк руу явсан.

1. Ээж илгээмж (*явуул*) _____ шуудангийн салбар луу явсан.
2. Ах машиндаа бензин (*хий*) _____ шатахуун түгээх газар луу явсан.
3. Өвөө эм (*ав*) _____ эмийн сан руу явсан.
4. Би өөртөө уншчихаар сонирхолтой ном (*ол*) _____ номын дэлгүүр лүү өнөөдөр явна.
5. Нартай сайхан дулаан өдөр цэвэр агаар (*амьсгал*) _____ гол руу явна.
6. Найзынхаа төрсөн өдрийг (*тэмдэглэ*) _____ ресторан орно гэж бодож байгаа.
7. Хүүхдүүддээ янз бүрийн амьтан (*сонирхуул*) _____ амьтны хүрээлэн рүү явж байна.
8. Наадам (*үз*) _____ цэнгэлдэх хүрээлэн рүү явна.
9. Цагаан сараар (*золго*) _____ хэдэн айлаар орно.

Болзолт Гишүүн Өгүүлбэр Conditional Clauses 13.3.6

Conditional clauses answer the questions яавал? ямар болбол? яахлаар? яамагц? яатал? яамаажин? яахлаар зэрэг? яавал ч?

Conditional Clause Conjunctions

-вал⁴ -бал⁴ -тал⁴ -хлаар⁴ -магц⁴

For example:

Сургуульд сурвал эрх чөлөөгөө олсны хэрэг сая бүтнэ.

Хааяз суд болж бэлчээр муудвал хээр морь айлын адуутай нийлж, бэлчээрт гардаг.

Эрдэмтэн ухвэл нэр нь цасан дээр, дархан ухвэл нэр нь эдэн дээр.

Тоолбол нас чацуу, төөлбөл бие чацуу.

Мах идье гэвэл малаа хариул, мантуу идье гэвэл тариагаа тарь.

Биеэ мэдвэл хүн, бэлчээрээ мэдвэл мал.

Залгиж идвэл хор болно, зажилж идвэл хоол болно.

Мэргэдийг хорсговол эрдэм гарах, мунхгийг хорсговол балаг гарах.

Үнэн явбал үс цайна, худал явбал яс цайна.

Хүнийг шинжье гэвэл нөхрий нь шинж,

Нутгийг шинжье гэвэл усы нь шинж.

Дээрх хүн суудлаа олохгүй бол доорх хүн гүйдлээ олохгүй.

Хэлэлцэж суувал сэтгэлийн чимэг, хичээж явбал биеийн чимэг.

Practice 25. Syntax: conditional clauses.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses.

Use **-хлААР⁴+ АА⁴**.

Model: *Дорж манайд (ир) ирэхлээрээ инээдтэй юм ярьдаг.*

1. Баатар анхаарлаа (*төвлөрүүл*) _____ юмыг маш сайн хийдэг.
2. Сүрэн (*гомо*) _____ өрөөндөө ороод, хаалгаа хаадаг.
3. Миний охин бүжгээр (*хичээллэ*) _____ сэтгэл санаа нь сэргэдэг.
4. Би том (*бол*) _____ аав ээждээ тусална.
5. Түмэн номын сан (*ор*) _____ нэг цаг суудаг.
6. Заяа хичээл (*заяа*) _____ ойлгомжтой тайлбарлаж өгдөг.
7. Саран галзуу хулгана дээр (*тогло*) _____ дотор нь муухай оргидог.

8. Балдан (*барилд*) _____ бууж өгдөггүй.

□Practice 26. Syntax: conditional clauses.

Directions: Combine the sentences into one sentence. Use **-вал⁴/-бал⁴**.

Model: *Маргааш бороо орох байх. Тэгвэл гэртээ кино үзэж сууна.*

Маргааш бороо орвол бид гэртээ кино үзэж сууна.

1. Должин утсаар ярих байх. Тэгвэл намайг ажлаа тараад, тэднийд очно гэж хэлээрэй.

2. Төмөр эмч ирэх байх. Тэгвэл надад түүнээс асуух юм байна.

3. Чи надтай хамт кино үзмээр байна уу? Тэгвэл над руу утсаар яриарай.

4. Хүү минь даарах байх. Ноосон цамц өмсүүлээрэй.

5. Та ядрах байх. Тэгвэл сууж амраарай.

6. Би ажил дээрээ өлсөх байх. Тэгвэл хоол авч иднэ.

7. Тэмцээнд түрүүлэх байх. Тэгвэл шагнал авна.

8. Багаасаа хичээ. Ирээдүйд аштай.

9. Чи түүнд захияа бич. Цаадах чинь маш их баярлана.

□Practice 27. Syntax: conditional clauses.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses.

Use **-аа⁴ + гүй бол**, or **-х + гүй бол**.

1. Таныг (*ядар*) _____ энэ дэлгүүрээр оръё.

2. Балданг утсаар (*ярь*) _____ эх нь санаа зовно.

3. Намайг (*хэл*) _____ тэр мэдэхгүй байх байсан.

4. Чи хоолоо (*хий*) _____ би бэлэн хоол аваад очьё.

5. Тэр (*залхуур*) _____ уг нь толгой сайтай хүү.

6. Эм уугаад (*эдгэр*) _____ эмчид үзүүльье.

7. Тамир төрсөн өдрөө (*тэмдэглэ*) _____ түүнийг баярлуулья.

8. Тэд нар энэ долоо хоногт засвараа хийж (*дуус*) _____ аав ээж нь хөдөөнөөс ирнэ.

9. Сэлж (*чад*) _____ гүнзгий усанд бүү оп.

□Practice 28. Syntax: conditional clauses.

Directions: Combine the sentences. Use **-хлаар⁴**.

Model: *Нар гарна. Миний сэтгэл баясна.*

Нар гарахлаар миний сэтгэл баясна.

1. Гуриландаа өндөг хий. Амттай болдог.

2. Ном уншиж өгдөг. Хүүхдүүд дуртай сонсдог.

3. Утас дугарна. Гэрэлээ сандран гүйж очиж авдаг.

4. Зурагт их үзсэн. Толгой өвддөг.

5. Хүүгээ үнсэнэ. Миний хүү ээжийгээ тэвэрдэг.

6. Өнөөдөр ажил эрт тарна. Найз нартайгаа уулзана.

7. Завтай болно. Би чам руу ярья.

8. Тэр баярладаг. Би дагаж баярладаг.

9. Галт тэрэг ирнэ. Бид явна.

13.3.7 Цагт Гишүүн Өгүүлбэр Time Clauses

Time clauses answer the question хэзээ? хэдий хүртэл? хэзээнээс? хэдийд? хэдийгээр? хэдий үеэс? аль үеэс?

Time Clause Conjunctions

өмнө	-х + д + аа ⁴	-хлаар ⁴
дараа		
хойно	-хад ⁴	-тал ⁴

For example:

Хурсан уулийг завхрахын өмнө хур бороо орох нь сайн.

Идэр ногоо хөгшрөхийн өмнө их хэргийг бүтээх нь сайн.

Галуус өвөл болохын өмнө газрын халууныг эрэх нь сайн.

Номчин хүн үхэхийн өмнө номын батжилыг олох нь сайн.

Амраг хувирч салахын өмнө алсын бодлогыг таних нь сайн.

Ачит багшаас холдохын өмнө анхааран авахыг бүтээх нь сайн.

Эрээн цэцгийг хуучрахын өмнө эрхэм шүтээнээ тахих нь сайн.

Эрхтэн билгээ хомстохын өмнө эрдмийн шимийг авах нь сайн.

Би багшийг хичээлээ заагаад иртэл энд байна.

Би зуны амралт өнгөрсний дараа очно.

Аавыгаа ирэхээс өмнө би энэ ажлаа дуусгана.

Намайг иртэл та энэ зүйлээ орчуулж байгаарай.

Мал төллөж дуусахлаар тэд буцна.

Ертөнц дээр төрсөн хойно юм юмыг үзэх нь зүй.

Ахыг ирснээс хойш манайх унагаа тавив.

GRAMMAR RULE:

When a time numeral takes a genitive case ending, a suffix -н appears:

хоринь үеэр

гучны үед

When the time is exact, a numeral takes a dative case ending (-Д/-Т):

хоринд

гучинд

таванд

□Practice 29. Syntax: time clauses.

Directions: Combine the sentences into a one sentence. Use **-тал⁴**.

Model: Би эргэж ирнэ. Та хулээж байх уу?

Намайг эргэж иртэл та хулээж байх уу?

1. Зун болно. Ах ирэхгүй.

2. Би ирнэ. Та битгий яваарай.

3. Машин ирнэ. Энд жаахан суух уу?

4. Зургадугаар сар гарна. Би амралтаа авч чадахгүй.

5. Хоол болно. Кофе ууж бай.

6. Бороо зогсоно. Бүү гар.

7. Хүүхэдтэй болно. Энэ ажлаа хийсээр байна.

8. Дулаарна. Хөдөө явахгүй.

9. Кино эхэнэ. Би найзтайгаа ярилцаж байлаа.

10. Энэ долоо хоног өнгөрнө. Тэд Чингис зочид буудалд байрлана.

❑ Practice 30. Syntax: time clauses.

Directions: Complete the sentences with the words in parentheses.

Use **-аас⁴ . . . хүртэл**.

Model: (*Өглөө/орой*) *Өглөөнөөс орой хүртэл бороо орлоо.*

1. Би (*гэр/ажил*) _____ хорин минут машинаар явдаг.
2. (*Энд/дэлгүүр*) _____ ойрхон, таван минутын л зйттай.
3. (*Улаанбаатар/Чойбалсан*) _____ хэдэн километр вэ?
4. (*Энд/Монгол*) _____ хэдэн цаг нисэх вэ?
5. (*Гэр/сургууль*) _____ би явган явдаг.
6. Би (*1980 он/1990 он*) _____ арван жилийн дунд боловсролын сургуульд сурсан.
7. Ээж (*өглөөний 8 цаг/оройн 5 цаг*) _____ ажилладаг.

❑ Practice 31. Syntax: time clauses.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses. Use **-тАл⁴ + аа⁴**.

Model: Энэ ажлыг хийж (*дуус*) *дүүстлаа явж чадахгүй.*

1. Би тэнд (*оч*) _____ хөгжим сонссон.
2. Би арван найман нас (*хүр*) _____ машин барьж болохгүй.
3. Эгч их сургуульд (*ор*) _____ урлагийн ажил хийдэг байсан.
4. Би ахынх руу (*яв*) _____ гэрээ цэвэрлэж байя.
5. Хүү минь (*унт*) _____ гэрийн даалгавраа хийсэн.

❑ Practice 32. Syntax: time clauses.

Directions: Complete the sentences. Use the following list.

барихдаа	✓ уулзахдаа	явахдаа	орохдоо
боловхдоо	угтыхдаа	гараахдаа	авахдаа

1. Би Баттай _____ **уулзахдаа** сайхан мэдээ дуулгана.
2. Би машин _____ дандаа хөгжим сонсдог.
3. Манайхан намайг _____ олуулаа ирсэн байсан.
4. Жаргал том _____ нисэгч болно гэж ярьдаг.
5. Тамир сая _____ малгайгаа авахаа мартаж.
6. Тэр аливаа юм _____ чанарыг эрхэмлэдэг.

7. Ээж өнөөдөр өглөө _____ ааваар хүргүүлсэн.

8. Тэр ажилд _____ гэрээ хийсэн.

□Practice 33. Syntax: time clauses.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses. Use **-хад⁴** endings.

Model: Чамайг (утас) утасахад би дөнгөж босоод байлаа.

1. Зун (**бол**) _____ манайхан зусланд гардаг.

2. Намайг ажиллаж (**эхэл**) _____ хүү маань дөнгөж нялх байсан.

3. Өчигдөр орой арван цаг болж (**бай**) _____ бид нар унтсан.

4. Туулыг манайд (**ир**) _____ би хоолоо хийж байв.

5. Ээжийг (**дуул**) _____ та сонсож чадав уу?

6. Монгол руу (**яв**) _____ манай гэрийнхэн бүгд гаргаж өгсөн.

7. 9 цаг (**бол**) _____ дэлгүүр онгойсон.

8. Алтансүхийг эмнэлэгт (**хүргэ**) _____ цаг нэлээн орой болсон байв.

9. Байшин (**барь**) _____ чанартай сайн материал хэрэгтэй.

□Practice 34. Syntax: time clauses.

Directions: Complete the sentences. Use **гэхэд**, **-д/-т**, **үеэр**, **үед**.

1. Ирэх жилийн зун _____ би сургуулиа төгсөнө.

2. Маргааш _____ машинаа засуулмаар байна.

3. Миний найз нэгдүгээр сарын (**зургаа**) _____ буцна.

4. Би төрсөн өдрөө наймдугаар сарын (**араа**) _____ тэмдэглэнэ.

5. Нар жаргах _____ гадаа агаарт алхая.

6. (**Баяр**) _____ хөл хөдөлгөөн ихэсдэг.

7. Есдүгээр сарын (**нэг**) _____ хичээл эхэлнэ.

8. Хоёулаа орой (**зургаа**) _____ уулзъя.

9. Үүр цайх _____ хүүхдүүд босож эхэллээ.

□Practice 35. Syntax: time clauses.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses.

Use **-Х + ын² + аа⁴ өмнө**.

Model: Чухал шийдвэр (**гарга**) гаргахынхаа өмнө эхлээд сайн бод.

1. Жаргал ажилд (**ор**) _____ машин худалдаж авсан.

2. Цэндмаа шуудан (**оч**) _____ банк руу орсон.

3. Байшин (**барь**) _____ орчноо сайн сонго.

4. Аялалд (**яв**) _____ авч явах зүйлсээ бэлдэх хэрэгтэй.

5. Би гэр бүлтэй (**бол**) _____ боловсрол эзэмшмээр байна.

□Practice 36. Syntax: time clauses.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses.

Use **-сАн⁴ + ы/ИЙ + аа⁴ дараа**.

Model: Номоо (унисан) унисаныхаа дараа хөгжим сонс.

1. Шинэ хичээл (**сурсан**) _____ сайн давт.

2. Хоол (**идсэн**) _____ шүдээ цэвэрлэ.

3. Өрөөгөө (**цэвэрлэсэн**) _____ тогло.

4. Ажлаа (**тарсан**) _____ дэлгүүр ороорой.

5. Америкт (**очсон**) _____ захия бичээрэй.

* Please notice that in spoken language **очсон хойноо** can be used instead of **очсоныхоо дараа** if it has possessive meaning.

For example:

Би очсон хойноо ярья. Чи очсон хойноо яриарай. Тэр очсон хойноо ярина.

□Practice 37. Syntax: time clauses.

Directions: Combine the sentences into one sentence. Use **-сан⁴ + ы/ий дараа.**

Model: Би ажлаасаа ирсэн. Би шүришүүрт оров.

Би ажлаасаа ирсний дараа шүришүүрт оров.

1. Би гэрлэсэн. Би хүүхэдтэй болсон.

2. Чи явсан. Цэрмаа ирсэн.

3. Би өөр хотод нүүж очсон. Би ажил олсон.

4. Би дунд сургуулиа төгссөн. Би их сургуульд орсон.

5. Бороо орсон. Мөөг их ургажээ.

6. Нар жаргасан. Бид гадаа гарч, агаарын теннис тоглолоо.

□ Practice 38. Syntax: time clauses.

Directions: Complete the sentences with the verbs in parentheses.

Use **-х + аас⁴ + аа⁴өмнө**.

Model: (*Явах*) явахаасаа өмнө надтай яриарай.

1. Даргатай (уулз) _____ надтай зөвлөөрэй.

2. Машинаа (уна) _____ тосы нь шалгаарай.

3. Гадаа (гар) _____ сайн дулаалаарай.

4. Хоолоо (хий) _____ дэлгүүр орж, сонгино авъя.

5. Тоглолтын билет (ав) _____ суудлы нь хараарай.

□ Practice 39. Syntax: time clauses.

Directions: Fill in the blanks with the verbs in parentheses. Use **-сан⁴ + аас⁴хойш.**

Model: Түүнийг (*явсан*) явснаас хойш олон жил өнгөрчээ.

1. Та энд (*ир*) _____ хэр удаж байна?

2. Түүний тайлбарлаж (*өг*) _____ ойлголоо.

3. Кофе (*уу*) _____ нүд минь сэргэлээ.

4. Бороо (*ор*) _____ агаар сайхан байна.

5. Захиа (*ав*) _____ маш баяртай байгаа.

Өгүүлбэрийг Холбох Арга Connecting Ideas 13.4

1. With No Endings. It is revealed by the enumeration **тоочих** or the series:

Хүний дотор баясгалантай бол юутай сайхан, Ø

Хүний дотор зовлонгүй бол юутай сайхан, Ø

Эрүүл биед зүдгүүр гачигдалгүй сайхан, Ø

Энх тайван жаргалд саадгүй сайхан.

2. With Endings:

Батыг гадагшаа гарангүүт Туяа орж ирэв.

3. With The Particles:

Гишүүдийн ирц бүрдээгүй Ч хурлын үйл ажиллагаа эхлэв.

Ялангуяа тэднийг ирэхийг маш хүлээж байлаа.

4. With Conjunctions:

Уулаар цас маш их орсон ТУЛ бид бүгд цанаар гулгахаар явав.

Аав ээж ХОЁР ажлаасаа хамт ирсэн.

5. With The Connecting Verbs: **гэ-**, **хэмээ-**:

Маргааш цаг хойшилно шүү ГЭЖ ээж минь сануулав.

Өвгөн түүнд бүү оройтоорой ХЭМЭЭХЭД хүү толгойгоо дохиод гарлаа.

NOTE: The connecting verb ГЭ- is also used in reported speech, for example:

Чамайг дугуйгаа хаана тавьсан бэ ГЭЖ аав асууж байна.

Дарга бид хоёрыг хүн бүрт энэ хуудсыг тарааж өг ГЭЖ хэлсэн.

6. With DISJUNCTS. *Disjuncts оруулсан үг* convey the speaker's comment about what is being said, express an attitude, make an observation about the truth of a clause, or a value judgment about its content. Disjuncts may be words or phrases. Coordinating conjunctions of explanation (Table 20, page 125) may become disjuncts. Examples:

Азаар, тэд гэртээ байхгүй байсан.

Миний бодлоор, энэ нутаг хосгүй сайхан газар.

Үнэнийг хэлэхэд, би сайн мэдэхгүй байна.

Иймээс, та нар одооноос эртхэн эхэлсэн нь дээр.

Үүнд дараах хэдэн зүйл багтана.

Тийм учраас, би очиж чадахгүй.

Хэн мэдэх вэ, түүнээс асуугаад үзэхгүй юу.

Миний сонссоноор, цаадах чинь ирсэн гэсэн шүү.

Юу гэвэл, Цэрмаагийн нутаг Гурван сайханы өвөрт бөлгөө.

- NOTE: *Interjections аялга үг* are considered as word class. An interjection is a word or sound added into a sentence to express some feeling, for example:

Хүye!

Ээ чааваас!

Пөөх!

- ❑ Practice 40. Syntax: sentence analysis.

Directions: Find the CLAUSES. Underline and label them Subject clause, Noun clause, Adverbial clause, Conditional clause, Adjective clause, Reason clause, Time clause.

1. Шинэ ёс мандаж, шинжлэх ухаан дэлгэрэхэд шинэ цагийн хүмүүс шим үрийн нь хүртэнэ.
2. Буруу замаар будаа зөөсөн хүн буцахдаа шороо зөөнө.
3. Цэцгийн шимийг тэтгэсэн цэнгэлийн хавар айлчлахаар Мөрөн гол дуугаа дуулж, мөнгөн сарьдаг нь мишээдэг ээ.
4. Энэ бүхнийг эргэцүүлэн бодохын цагт Борын зүрхний цохилт хурдсаж, хүсэл мөрөөдлийн их давалгаа сэтгэлд нь долгилох ажээ.
5. Чиний инээмсэглэхэд бүхэл ертөнц дээр найман нр гарсан шиг болдог.
6. Итгэлтийн хэлсэн үг сэтгэлий нь шөвөгдөөд амар суулгадаггүй.
7. Сэргийж сэргийсэн өндөр оргилуудыг ажиглахад үр ач нартаа уурлаж, загнах занчихыг завдаж байгаа зэвхий царайтай буурал өвгөд шиг харагдах тул аргагүй сүрдэж, ямар ч хүний зүрх шимширч, сэтгэл ширвээдэж, царай барайх юм.
8. Балгадын хаалга татан оронгуут хоймор зүг тоотой хэд алхаад, гурвантаа сөгдөж, есөнтөө мөргөөд, алга хавсран, ихийн өмнө хүндэтгэхийн үүрэг ардаа үүрч, сурсан заншлаар бөхөсхийн зогсов.
9. Гэнэхэн насны өдлөөгүй ухаанд уртхан юм шиг санагдаж басан ч гэрлийн хурдаар өнгөрсөн жилүүдийг энэхэн насандаа бид мартахгүй.
10. Хожим дуулахнаа, манай нутгийн багадаа залхуу хочтой болсон Маам тийм ч арчаагүй амьтан биш, аймгийн яаманд хэлтсийн дарга хийж байгаад, дөчин таван оны чөлөөлөх дайнд саналаараа мордож, давшиж яваад гэдсээ зад буудуулсан боловч хол айлын дайтай мөлхсөөр үхсэн юм гэдэг.
11. Озоны мандал бол нарны хэт ягаан, хэт богино туяаны хөнөөлтэй нөлөөнөөс дэлхийн хамаг амьд биетнийг хамгаалдаг бөгөөд энэхүү озоны давхаргын ачаар манай дэлхийд амьдрал үүссэн гэж эрдэмтэд үздэг.

12. Үнэнийг хэлэхэд, санасан хэрэг минь бүтээгүй ч санаа тавьсан та бүхний тусыг үл мартана.
13. Сүрэн, Хонгор хоёрын сэтгэлийг Ням, Хишигт нар сайн мэдэж байсан авч, Итгэлт хоосон хүний охинтой ганц хүүгээ суулгахгүй гэж зовно.
14. Өнгөрсөн намар баруун аймгийн бололтой тууварчид ирж отоглосон гэх бөгөөд тэд нэг өглөө малаа тушаахаар одохдоо алс нутгаас энэ хүртэл хань болгож, малаа харуулж мануулж явсан хоточ нохойгоо орхичижээ.
15. Эх охиндоо эмэгтэй хүн үзэсгэлэнтэй байхын тулд олны өмнө биеэ яж авч явах тухай захижээ.

Practice 41. Syntax: sentence analysis.

Directions: Identify the clauses within the following compound-complex sentences. Underline and label them Subject clause, Noun clause, Adverbial clause, Conditional clause, Adjective clause, Reason clause, Time clause.

1. Тэгээд машиндаа зүүрмэглэн суутал удалгүй үүр цайж, нар гарлаа.
2. Зүүн харцуулын баруун өмнө этгээдэд хэдийнээс байсан нэг хонин хашаатай бор гэрээс аргалын утаа баагъж, түүний дотор түг түг хийх уурын чимээ холхон сонстоно.
3. Хүүхдийн дуу ягуухнаар хол харвах тул хажуугаар өнгөрсөн хүмүүс цөм сонсох бөгөөд эхнийх нь хөөрхийлөн хэлэлцэж өнгөрнө.
4. Дэжид үс хэдийгээр цайсан боловч aanай л зан урьд хэвээр, ялангуяа арга ухаан хэнээс ч дутахгүй.
5. Нэг өглөө хэдэн гамин манай хотыг чиглэн ирж яваа харагдахад нь айл амьтан сандран бужигнаж, залуу охид хураалттай эсгий доор нуугдаж билээ.
6. Зам мэдэх өвгөн улаач түрүүлж, би түүнийг дагаж явлаа.
7. Нарны элч буурахад навч шарлан ногоо гандлаа.
8. Жихүүн салхи үлээхэд үхэр шар мөөрөлдөн, хүний сэтгэл гэлэлзэнэ.
9. Тэнгэр хүйтрэхлээр уулын толгойд цас бударч, голын мөс хөлдөв.
10. Цас ормогц хүүхдүүд дулаан дээлээ өмсөж, анчид мөр хөөв.
11. Намрын улирал дуусах үед малчид хашаа саравчаа дулаалж, тариаланчид тариа ногоогоо хурааж гүйцлээ.
12. Тэнгэр эвгүйцэхлээр хоньчид хонио нөмөр бараадуулж, адуучид адуугаа цуглувуулна.
13. Манайхыг өвөлжөөнд буутал цас орж, хүйтэрлээ.
14. Салхи сэвэлзэн, навчис хийсэхэд шувуу буцав.
15. Сурагчид цугларч, хичээл эхэлмэгц хур татарч эхлэв.
16. Тэнгэр цэлийн, нар эх үед хүн амьтан налайна.
17. Тал ужирч, тариа долгион, трактор комбайн хүнгэнэ ажил өрнөхлөөр хүн бүр баяртай.
18. Хяруу унаж, гол зайдмагтсан боловч сөл тасраагүй байна.

13.5 Цэг Цэглэл Punctuation

Punctuation plays a critical role in the modern writing system and helps to understand and clarify the meaning of a sentence. Its primary purpose is to enable stretches of written language to be read coherently, by displaying their grammatical structure. There are specific rules that are followed in their usage with words and sentences.

Punctuation

Marks	Usage	Example
Цэг Цэглэл	Хэрэглэх тохиолдол	Жишээ
.	1. At the end of a sentence to indicate finality, absoluteness. 2. At the end of a number to indicate the order. 3. At the end of a shortened word.	1. Норов баярласандаа нүд нь сэргэжээ. 2. Хичээл №1. 3. Д. Сүхбаатар
Цэг Period	1. At the end of a question.	1. Чиний нэр хэн бэ?
?		

Асуултын Тэмдэг Question Mark	2. When a sentence has series of question, only one question mark is used at the end of a sentence. 3. At the end of the quoted speech in a sentence that has a quoted speech in it.	2. Та энэ зургийг авмаар байна уу, эсвэл тэр зургийг авмаар байна уу? 3. Аав надаас: “Миний охин хэзээ гэртээ ирэх гэж байна?” гэж асуусан.
Анхаарлын Тэмдэг Exclamation Point	1. At the end of an exclamatory sentence. 2. After the address.	1. Эх орон маань цэцэглэн хөгжих болтугай! 2. Нөхөд өө!
...	1. Sentence is not finished. 2. Some words in a sentence are not mentioned.	1. Морьтой болоод завтай сан бол ... 2. Р. Чойном бичсэн нь: “... Ийм сайхан орноо хамгаалахгүй юм бол иргэн нь болж төрсний минь хэрэг юусан билээ!”
Цуваа Цэг Series of Points	1. Before the quoted speech. 2. Before the series and after the word that unites them, such as <i>жишээ нь, тухайлбал, угзэрлэвэл</i> .	1. Гэрэлмаа: “Явъя” гэж хэлэв. 2. Тухайлбал: би, чи, тэр гэх мэт.
Давхар Цэг Colon	1. In series. 2. To separate the clauses. 3. If auxiliary words are used after the predicate of a clause. 4. After the disjunct if it's at the beginning of a sentence; on both sides of the disjunct if it's in the middle of a sentence; and before the disjunct if it's at the end of a sentence.	1. Би Архангай, Өвөрхангай, Булган, Дорнод гэх мэт зэндээ аймгаар явсан. 2. Бат ирж, Дорж явлаа. 3. Би авлаа шүү, энэ номыг чинь. 4. 1) Бодвол, бид маргааш орой хүрэх байх. 2) Чи, адаглаад, өчигдөр надад хэлэхгүй дээ. 3) Би үүнд дургүй, үнэнийг хэлэхэд.
Таслал Comma		
Punctuation Marks	Usage	Example
Цэг Цэглэл	Хэрэглэх тохиолдол	Жишээ
;	1. Classify the series by their meaning. 2. In series if they are incomplete sentences.	1. Ертөнц гэдэгт газар дээрх уул ус, шороо чулуу; хүн амьтан, ургамал мод, ан гөрөөс цөм орно. 2. Үүнд: 1) төлбөрөө хугацаанд нь төлөх; 2) орчин тойрноо цэвэрхэн байлгах; 3) дэг журмыг сахих зэрэг орно.
Цэгтэй Таслал Semicolon		
“ ”	1. In a quoted speech. 2. For special emphasis or hidden meaning. 3. For the titles of published works	1. Сүхбаатар хэлсэн нь: “Сурахыг эрхэм болговол зорих чиглэл өөрөө тогтоно.” 2. Мөн ч “гавшгай” хүн байна даа. (meaning “гавшгай биш”) 3. Би Ч. Лодойдамбын “Тунгалаг Тамир” романыг уншив.
Хашилт Quotation Mark		
()	For explanation.	Төрийн үйл хэргийг бүтээхэд улс, олон нийтийн байгууллага (нам, эвсэл, холбоо) туслалцана.
Хаалт Parentheses		
	1. For transferring the syllable of the word to the next line.	1. хам-гаа-лал

Богино Зураас Hyphen	2. After the abbreviation, before the case endings. 3. Between numerals to show the period of time. 4. In compound proper nouns if the second part of the name starts with a vowel.	2. НҮБ-ын төлөөлөгч 3. XV-XX зууны үед 4. Төмөр-Очир, Бат-Эрдэнэ, Энх-Амар
— Урт Зураас Dash	In a conversation.	Дамба: — Чи хэзээ ирэх вэ?
§ Зүйлийн тэмдэг Paragraph Symbol	In article numbering	§67 is read as 67 дугаар зүйл
Догол мэр New Paragraph	A sentence or a group of sentences that are close in terms of content and general meaning.	Данzan гуай нэг ёсондоо Өмнөговийн амьдралын Орох оронгуй өнчин ядуу явж, хувьсгалын жилд өтлөх насандaa жаргаж сууна.
<p>When transferring үг шилжүүлэх дүрэм the word from one line to another, a word has to be broken into syllables – combined units of consonants and vowels. Only a syllable can be transferred. A vowel syllable after the separatives can be transferred. One letter is not transferred.</p> <p>Ал-дар гавъ-яа эр-дэм мэд-лэ-гийн тө-лөө төрс-нөөс биш, ад-гуу-сан амь-тан шиг амь зуу-хын тө-лөө тө-рөө-гүй бид.</p> <p>☐ Practice 42. syntax: punctuation.</p> <p>Directions: Add Punctuation marks and capital letters as necessary.</p> <p>булаг усан бургилж цэцэг ногоо жигдэrsэн өргөн сайхан талын дунд уяхан эгшиг хангинах уургын үзүүр үе үе сэrvэлзэнэ хээрийн салхи урьхнаар үлээж ногооны үзүүр намилзан халиурна хүний сэтгэл тэнийм энэ уудам хээр хөдөөгийн талбарт сүрэг хонь бэлчээрлэж яргуй цэцгийн шимтэй сайхныг эрэн усны тунгалаг ариуныг хүснэ үд дунд болоход нарны элч маш халуунаар шарав бэлчээрийн хоньд хурж үдшийн сэруүн амьсгалыг хүлээхэд хоньчин Найдан тэрлэгээрээ халхавч босгож сүүдэрт нь сууна энэ завсар Найдан хүү ойр хол олон зүйлийг эргэцүүлэн бодохын зуур гэрийн зүг хааяа ширтэнэ</p> <p>ийнхүү Найдангийн сууж байхад түүний өнчин Халзаадай гэдэг хурга нь гүйж ирээд эзэндээ эрхэлж гар нүүрий нь зөөлхөн халуун хошуугаараа үнэртэж үзнэ Найдан бяцхан хүүдий дотроос хурууд гаргаж</p> <p>миний өнчин Халзаадай ид дээ гэж өгөхөд хурга нь амталж үзээд өөрөө ид гэсэн мэт Найдангийн нүүрийг ширтэн гары нь үнэрлэн эрхлэн байхад дэргэдээс нь агь таана түүж чиний дуртай хоол чинь энэ шүү дээ ид гэж өгөв хоньчин Найдан өнчин Халзаадайтайгаа тоглохдоо энэ олон хонь дотроос ганцхан чи минийх шүү дээ чи том болоод надад олон хурга гаргаж өгнө гэх зэргээр хэл мэддэг амьтанд үг хэлж байгаа юм шиг өнчин Халзаадайгаа эрхлүүлнэ энэ хургыг хавар цаг баруун зүг нүүж явсан нүүдэл айлын хониноос унтаад гээгдэж хоцорсныг нь Найдан олж хонинд авахуулан тэжээсэн билээ</p> <p>өндөрт мандсан үдийн наран баруунаа хэлбийв алс нүдний үзүүрт Холбоо нуурын ус нь цэнхэрлээд түүний дэргэд хэдэн гэр зэрэглээнд сарниж эрвийн үзэгдэнэ Найдангийн эх араг үүрч савар бариад аргал түүх завсартаа хоньчин хүүгийн хойноос холын барааг ширтэнэ</p> <p>Найдангийн эцэг Зоригт мориндоо мордоод нуурын усанд зогссон адуун сүргийн зүг одох зуур хүүдээ сайн морь олж өгөх арга юу билээ гэж эргэцүүлж бодно</p> <p>орчлон дахиныг туяа гэрлээрээ тэтгэгч алтан шар наран хэлбийж оройн сэруүн амьсгал оров</p>		

хурсан хонь сэргэж таран бэлчээрлэв

хоньчин Найдан сайхнаар бэлчээрлэн байгаа хонио т ууж гэртээ харихыг түвшсэнгүй сэргүүн цагт нэлээд бэлчээрлүүлэн идээшлүүлээд үдэш хотлуулахаар шийдвэрлэв болжмор шувуу сайхан хоолойгоор уянгатай жиргэнэ уулын толгой дээр очсон нарны гэрэлд өрнө зүгийн хээр талын ногоо цэцэг нь гялтганан гэрэлтээд алтан сувдын хэлхээ татан харагдана алс уулын сүүдэр бууж бэлчээрийг газар хүрэв гэр хүртэл нэлээд зйтай тул шамдахгүй бол горыгүй гэдгийг Найдан мэдэж хонио бэлчээрээс хурааж эхлэв

□Practice 43. syntax: punctuation.

Directions: Add Punctuation marks and capital letters as necessary.

Насанбатын хаалганд дугтуйтай захиа хавчууластай байна Насанбатыг гарч ирэхэд дугтуй унана Цэцэгээ мөн гарч ирнэ

Насанбат хэн манай хонх дарав аа

Цэцэгээ мэдэхгүй манай хонх бас дугараад би гарч ирлээ

Насанбат үгүй танайх биш манайх дугарсан

Цэцэгээ мэдэхгүй манайх л дугараад байх шиг болсон

Агваан шагайж та минь та нар чинь юунд хонх тачигнуулаад байна вэ

Насанбат үгүй танайх биш манайх дугарсан одоо гэтэл хэн дугаргасныг бүү мэдээзэн нь олдохгүй боллоо

Агваан хачин юм даа манайх л дугарах шиг болсон юм

Цэцэгээ хэнийх ч байлаа гэсэн ээзэн нь олдохгүй байгаа нь хачин юм

Агваан инээмсэглэж ээ хай мэдэхгүй аягүй бол чи ч өөрөө дарсан байж мэдэх дэг ээ

Цэцэгээ хүүе яадаг билээ би юу гэж танайхыг дарах билээ

Агваан манайхыг ч үгүй л дээ эднийхийг алиалан аяархан хэлнэ

Цэцэгээ мөн хариуд нь инээж чухам ингэж ярих дээр хүрвэл байна шүү харин та л манайхыг дарсан байж мэднэ

Агваан хүүе хүүе хүүхээн би зүгээр л тоглоод хэлж байна

Цэцэгээ арай ч юу бол юу ч атугай та манайхыг тоглох шоглох хоёрын хооронд гэж мэдээрэй үгүй энд нэг захиа хэвтэх нь юу вэ захиаг авч үзэн хаягтгүй юм байна хэнд ирсэн байж таарах вэ

Агваан өө надад ирсэн байж мэднэ би нэг газраас захиа хүлээсээр удаж байгаа юм захиаг авч яаралтай задалж үзнэ үгүй минийх л биш

Цэцэгээ үгүй та сайн үз

(Д. Намдаг “Шинэ байшинд” жүжгээс)

□Practice 44. syntax: punctuation.

Directions: Add COMMAS and PERIODS as necessary.

Жаргалтай дэлгэр зуныхаа гурван сард

Жигдлэн ургасан таван өнгийн бадам найгалзаад

Жигүүртэн олон шувуу нуурын дунд цэнгэхэд

Жавартай өвлийн хүйтнийг мартана л

Захирч сургагчдын сургаалыг орхиод

Зальхай найман номыг даган явсаар

Завдлага үгүй дөрвөн далайн

Жамыг эс мэдэв л

(Д. Нацагдорж “Дөрвөн улирал. Зун. Идэр цаг”)

Хэл Зүйн Нэр Томъёо

Glossary of Grammar Terms

A

ablative case	гараахын тийн ялгал
absolute degree	ижил зэрэг
accusative case	заахын тийн ялгал
added subordinating connection	хамжиж угсарсан харьцаа
adjective	тэмдэг нэр
adjective clause	нэрийн тодотгол гишүүн өгүүлбэр
advancive circumstantial connective ending	урьдчилан нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөл
adverbial	байц
adverbial clause	оронт гишүүн өгүүлбэр
advise-command completing ending	зөвлөн захирах төгсгөх нөхцөл
allow-want completing ending	зөвшөөрч хүсэх төгсгөх нөхцөл
alphabet	цагаан толгой
antonyms	эсрэг утгатай үг
assign-command completing ending	даалган захирах төгсгөх нөхцөл
auxiliary verb	туслах үйл үг
auxiliary`vowel	туслах эгшиг

B

base	Үндэс
basic vowel	Үндсэн эгшиг
benefitive circumstantial connective ending	дашрамдан нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөл

C

capitalization	том үсэг хэрэглэх
cardinal number	үндсэн тоо
causative form	бусдаар үйлдүүлэх хэв
collective number	хам тоо
colon	давхар цэг
comitative case	хамтрахын тийн ялгал
comma	таслал
common noun	ерийн нэр
comparative degree	илүү зэрэг
complement	тодотгол
complete conditional ending	бүрмөсөн үйлдэх байдлын нөхцөл
complex sentence	хавсарсан нийлмэл өгүүлбэр
compound word	хоршоо үг
compound-complex sentence	холимог нийлмэл өгүүлбэр
compound sentence	энгийн нийлмэл өгүүлбэр
concessive circumstantial connective ending	дутагдан нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөл
conditional circumstantial connective ending	болzon нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөл
conditional clause	болзолт гишүүн өгүүлбэр
conjunction	холбох үг
consonant	гийгүүлэгч үсэг
continuous circumstantial connective ending	үргэлжлэн нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөл
cooperative form	хамтран үйлдэх хэв
coordinating connection	зэрэгцсэн харьцаа

D

dash
 dative case
 decide-want completing ending
 definitive connective ending
 demand-command completing ending
 demonstrative pronoun
 derivative
 diminished adjective
 diphthong
 direct meaning
 directional case
 distinguishing pronoun
 distributive number
 dream-wish completing ending

урт зураас
 ёгөх оршихын тийн ялгал
 шийдэн хүсэх төгсгөх нөхцөл
 тодотгон холбох нөхцөл
 шаардан захирах төгсгөх нөхцөл
 заах төлөөний үг
Ү
 үүсмэл
 бууруулсан тэмдэг нэр
 хос эгшиг
 шууд утга
 чиглэхийн тийн ялгал
 ялгах төлөөний үг
 түгээл тоо
 мөрөөдөн хүсэх төгсгөх нөхцөл

E

ending
 exclamation point
 extended sentence

нөхцөл
 анхаарлын тэмдэг
 дэлгэрэнгүй өгүүлбэр

F

feminine vowel
 feminine word
 figure speech (figurative meaning)
 foreign word
 formative ending
 fraction number

эм эгшиг
 эм үг
 шилжсэн утга
 гадаад үг
 хэвийн нөхцөл
 бутархай тоо

G

genitive case

харьяалахын тийн ялгал

H

hyphen

богино зураас

I

idiom
 imperative completing ending
 indefinite pronoun
 instrumental case
 intensified adjective
 intensive conditional ending
 interaction form
 interrogative pronoun
 intransitive verb

өвөрмөц хэллэг
 тушаан захирах төгсгөх нөхцөл
 тодорхойгүй төлөөний үг
 үйлдэхийн тийн ялгал
 эрчимжүүлсэн тэмдэг нэр
 эрчимтэй үйлдэх байдлын нөхцөл
 харилцан үйлдэх хэв
 асуух төлөөний үг
 эс тусах үйл үг

L

long vowel

урт эгшиг

M

masculine vowel
 masculine word
 mass conditional ending
 mixed subordinating connection
 morphology

эр эгшиг
 эр үг
 олноор үйлдэх байдлын нөхцөл
 найрч угсарсан харьцаа
 үг зүй

N

negative circumstantial connective ending	үгүйсгэн нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөл
neuter vowel	саармаг эгшиг
new paragraph	догол мөр
nominative case	нэрлэхийн тийн ялгал
non-derivative	үүсмэл биш
noun	нэр үг
noun clause	шууд тусагдахуун гишүүн өгүүлбэр
numeral	тооны нэр

O

object	тусагдахуун
ordinal number	дэс тоо
orthography	зөв бичих зүй

P

paragraph symbol	зүйлийн тэмдэг
parallel circumstantial connective ending	зэрэгцэн нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөл
parallel compound word	зэрэгцсэн хоршоо үг
parallel verb	зэрэгцсэн үйл үг
parentheses	хаалт
particle	чимэх үг
passive form	бусдын эрхэнд үйлдэх хэв
period	цэг
personal pronoun	биенийн төлөөний үг
phoneme	авиалбар
phoneme adding	авиалбар нэмэгдэх
phoneme differentiation	авиалбар ондооших
phoneme dropping	авиалбар гээгдэх
phoneme similarization	авиалбар ижилсэх
phonology	авиалбар зүй
phrasal verb	нийлмэл үйл үг
Polysemy	олон утгат үг
possessive endings	хамаатуулах нөхцөл
predicate	өгүүлэхүүн
preparative circumstantial connective ending	бэлтгэн нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөл
preposition	орон цагийн нэр
pronoun	төлөөний үг
proper noun	оноосон нэр
punctuation	цэг цэглэл хэрэглэх

Q

question mark	асуултын тэмдэг
quotation mark	хашилт

R

reason clause	шалтгаант гишүүн өгүүлбэр
reflexive pronoun	өөрийн төлөөний үг
remind-command completing ending	сануулан захирах төгсгөх нөхцөл
repeat number	дахих тоо
respect-command completing ending	хүндэтгэн захирах төгсгөх нөхцөл
round number	тойм тоо

S

self-action form	өөрөө үйлдэх хэв
semi-colon	цэгтэй таслал
separative	тусгаарлагч
series of points	цуваа цэг
short vowel	богино эгшиг
short sentence	хураангуй өгүүлбэр
sign letter	тэмдэг үсэг
similar words	ижил үг
simple conditional ending	энгийн үйлдэх байдлын нөхцөл
simple sentence	энгийн өгүүлбэр
special consonant	тусгай гийгүүлэгч
stem	язгуур
subject	өгүүлэгдэхүүг
subject clause	өгүүлэгдэхүүн гишүүн өгүүлбэр
successive compound word	угсарсан хоршоо үг
subordinating connection	угсарсан харьцаа
suffix	дагавар
superlative degree	давуу зэрэг
syllable	үгийн үе
synonyms	ижил утгатай үг

T

temporal circumstantial connective ending	дагалдан нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөл
temporary conditional ending	түр үйлдэх байдлын нөхцөл
terminal circumstantial connective ending	угтан нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөл
time clause	цагт гишүүн өгүүлбэр
transitive verb	тусах үйл үг

U

unitive circumstantial connective ending	хам нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөл
unvocalized consonant	заримдаг гийгүүлэгч
usive circumstantial connective ending	далимдан нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөл

V

verb	үйл үг
verb tense ending	үйл үгийн цаг заах нөхцөл
vocabulary	үгийн сан
vocalized consonant	эгшигт гийгүүлэгч
vowel	эгшиг үсэг
vowel harmony	эгшиг зохицох ёс

W

wish-want completing ending	ерөөн хүсэх төгсгөх нөхцөл
word base	үгийн үндэс
word class	үгийн аймаг
word ending	үгийн нөхцөл
word stem	үгийн язгуур
word suffix	үгийн дагавар

Индекс Index

A

*ablative case, 33, 45-46
absolute form of adjectives, 101-102
accusative case, 33, 42-44
active stems, 20
adjectives, 94-102
 diminished adjectives, 99-100
 intensified adjectives, 99-100
adjective clauses, 162-163
adverb clauses, 164
alphabet, 1
antonyms, 143-144
auxiliary verb, 71, 88, 93
auxiliary vowels, 2-3
auxiliary words, 91*

B

basic vowels, 2-3

C

*capitalization, 19, 183-184
cardinal numbers, 103-104
causative form of verbs, 64-66
clauses, 160-176
 adjective clauses, 162-163
 adverbial clauses, 164
 conditional clauses, 169-171
 noun clauses, 165-166
 reason clauses, 167-168
 time clauses, 172-176
 subject clauses, 160-161
collective numbers, 103, 106
comitative case, 49-51
commas, 177, 181-184
comparative form, 101
comparison, 101, 138
complete conditional endings, 71
complement, 94, 152
completing verbs, 72-75
 personal completing endings, 72-75
 verb tense endings, 76-78
compound-complex sentence, 160, 180
conditional clauses, 169-171*

E

explain coordinating conjunctions, 125

F

*feminine vowels, 2, 19, 23
feminine words, 19*

conditional connective endings, 79-83

*coordinating connective endings, 79
subordinating connective endings, 79
conditional forms, 70-75
conditional connective verbs, 79-83*

*complete conditional endings, 71
intensive conditional ending, 71
mass conditional endings, 71
simple conditional ending, 71
temporary conditional endings, 71*

*connective verbs, 79-92
 conditional connective form, 79-83
 definitive connective form, 84-92*

*conjunctions, 125-129
 coordinating conjunctions, 125-127
 contradict coordinating conjunctions, 125-127
 distinguish coordinating conjunctions, 125-127
 explain coordinating conjunctions, 125-127
 progress coordinating conjunctions, 125-127
 subordinating conjunctions, 128-129*

consonants, 5

*vocalized consonants, 5
unvocalized consonants, 5*

cooperative form of verbs, 65, 68

*coordinating conjunctions, 125-127
 parallel conditional connective endings, 79
 advancive conditional connective ending, 79
 continuous conditional connective ending, 70, 79, 82
 parallel conditional connective ending, 79
 unitive conditional connective endings, 79*

coordinating elements, 153-157

D

*dative case, 33, 38-41
definitive connective verbs, 84-92*

derivative nouns, 25

demonstrative pronouns, 113-114

derivative base, 24

diminished adjectives, 99-100

directional case, 33, 52-54

distinguish coordinating conjunctions, 125

distinguishing pronouns, 113, 118

diphthongs, 3

distributive numbers, 103, 109

numerals, 103-111

cardinal numbers, 103-104

collective numbers, 103, 106

foreign words, 147

formative verbs, 65-69

causative form, 65-67

cooperative form, 65, 68

interaction form, 65-66, 68

passive form, 65, 68-69

self-action form, 65

fraction number, 103, 110

G

grammatical cases, 33-54

ablative case, 33, 45-46

accusative case, 33, 42-44

comitative case, 33, 49-51

dative case, 33, 38-41

directional case, 33, 52-54

genitive case, 33, 35-37

instrumental case, 33, 47-48

nominative case, 33-34

I

idioms, 148-151

indefinite pronouns, 113, 116-117

instrumental case, 33, 47-48

intensified adjectives, 99-100

intensive conditional ending, 71

interaction form, 65-66, 68

interrogative pronouns, 113, 115

intransitive verbs, 60-61

M

masculine vowels, 2, 19, 23

masculine words, 19

mass conditional endings, 71

morphology, 20-24

multiple sentences, 160

N

negative -gyū, 16, 49-50

neuter vowels, 2-3

nominative case, 34

non-derivative base, 24

non-derivative nouns, 25

noun clauses, 165-166

nouns, 25-58

R

reason clauses, 167-168

reflexive pronoun, 113, 119

representation, 138

repeat number, 103, 108

round number, 103, 107

S

distributive numbers, 103, 109

fraction numbers, 103, 110

ordinal numbers, 103, 105

repeat numbers, 103, 108

round numbers, 103, 107

O

ordinal numbers, 102, 105

orthography, 13-19

P

particles, 130-132

passive form of verbs, 65, 68-69

passive stem, 20-21

personal completing endings, 72

allow-want, 72

advise-command, 72

assign-command, 72

decide-want, 72

demand-command, 72

dream-wish, 72

imperative, 72

remind-command, 72

respect-command, 72

wish-want, 72

personal pronouns, 113

phonemes, 9-11

phoneme adding, 9-11

phoneme differentiation, 9

phoneme drop, 9-10

phoneme similarization, 9

phonology, 1-12

phrasal words, 133-137

parallel phrasal words, 133-135, 137

successive phrasal words, 136-137

phrasal verbs, 135

plural nouns, 29-32

polite imperative, 131

Polysemy, 138-140

possessive nouns, 55-58

predicate, 152, 160-161

prepositions, 120-124

progress coordinating conjunctions, 125-127

pronouns, 112-119

demonstrative pronouns, 113-114

distinguishing pronouns, 113, 118

indefinite pronouns, 113, 116-117

interrogative pronouns, 113, 115

personal pronouns, 113

reflexive pronouns, 113, 119

separatives ፻, ፼, 6, 16

self-action form of verbs, 65

short vowels, 3-4

short sentences, 159

sign letters, 5, 16

similar words, 145

simple conditional ending, 71

simple sentences, 159

subordinating conjunctions, 128-129

subordinating elements, 158

subject, 152-153, 157

subject clauses, 160-161

substitution, 138

subordinating conditional connective endings, 79-83

benefitive conditional connective endings, 79

concessive conditional connective endings, 79

conditional conditional connective endings, 79

negative conditional connective endings, 79

preparative conditional connective endings, 79

ensuive conditional connective endings, 79

limitive conditional connective endings, 79

usive conditional connective endings, 79

successive phrasal words, 136-137

suffix -ን, 18

suffix -ኩ, 19, 29

superlative form of adjectives, 101

synonyms, 141-142

T

temporary conditional endings, 71

time clauses, 172-176

transitive verbs, 60-61

U

unvocalized consonants, 5

V

verbs, 59-93

verb tense, 76-78

vocabulary, 133-151

vocalized consonants, 5

vowel harmony, 2, 19

vowels, 2-4

W

word base, 24

derivative base, 24

non-derivative base, 24

word classes, 25-132

word ending, 23

word stem, 20-21

word suffix, 22

Дасгалын Хариу Answer Key

Авиа Зүй Phonology 1

□PRACTICE 17, p. 8

Эсэргэн хавар цагийн дохио ирэхэд
Эгшиглэн донгодогч олон шувуу жиргэлдэн,
Ээлжлэх цагийн эргэлтийг мартаад,
Эгүүрд байгаа хэлбэртэй байдаг л.
Энхрийлэн өсгөсөн аав ээжийн хайранд
Эрхэлж өссөн жаргалдаа ташуурч,
Элдэв наадам тохууныг даган явааар
Эргээд ирэх дөрвөн далайн жамыг эс мэдэв л.

□PRACTICE 19, p. 10

гатлах	гациа	хусам	хахах	хөхөл	хавчаар
хавцал	гортиг	хатах	хутгах	хусуур	гаслах
хүлхгэ	хотгор	хашаа	гэсгээх	хөхүүр	гутаах
хатуу	хошуу	гэтэх	хөшөө	хошлон	гишгүүр

□PRACTICE 20, p. 10

Тэхийн зогсоол дээр юу байна? Сайн хар гэв.
Тэгж хэлснийхээ жаахан хойно санаа алдav.
Үзүүр нь гурвалжин, үүлэнд шүргэх оргил харагдав.
Үүрээ манан өндөрт эргэх бүргэд харагдав.
Дэргэдэх оргил нь илээд авахаар ойрхон байв.
Дээрх тэнгэр нь нүдэнд торохоор үүлгүй байв.

□PRACTICE 21, p. 10

Соёмбо тэмдэгийн учрыг тайлбарлавал, соёмбоны хамгийн дээр нь байдаг гурван үзүүртэй гал бол онгөрсөн, одоо, ирээдүйн гурван цагт балчир, идэр, өтгөс гурван үеэрээ үүрд мандахын утгатай болно. Түүний дор байгаа нар, сар бол мөнх тэнгэрийг төлөөлөн эгнэгт батжин бэхжиж, энхэрч мөнхжихийн бэлгэдэл юм. Гурвалжин дүрс бол жад сумны гилбэрийг дүрсэлсэн бөгөөд үзүүрийг доош хандуулсан нь улс ардын дайсныг дарна гэсэн далд утгатай. Түүний доорх тэгш өнцөгтэй дүрс тэмдэг бол хуягны ялтсыг дурсэлсэн шулнуун шударга, бөх бат журамтай гэсэн утга хадгажээ. Түүний удаах дугараг нь хос загасны дүрс болно. Загасыг монголчууд өдөр шөнөйийн цагт нүдээ аньдаггүй, үр төл ихтэй амьтан гэж сонөр соргог, өнөр өтгөнийг дурсэлхэдээ хэрэглэдэг заншилтай. Соёмбоны хоёр хажуугийн босоо дөрвөлжин нь хэмийг дурсэлсэн тэмдэг бөгөөд энэ нь монголын бүх ард түмэн эх орныхоо төлөө эв сэтгэл нэгтэй бол төмөр хэрэмээс ч бат бэх гэсэн утга санааг хадгажээ.

□PRACTICE 22, p. 11

багшид	өндөг	Болдод	тэндэх	сандал	оюутан
эндээс	сурагч	эгчид	ууланд	үзвэр	харах
орцонд	өрөөнд	үзэг	надад	нууран	хавар

2 Зөв Бичих Дүрэм orthography

□PRACTICE 1, p. 14

бадраарай, асраарай, давхцаарай, үрслээрэй, задраарай, үндсээс

□PRACTICE 2, p. 15

цуурлан, үсрэх, арван, элгэвч, услаг, өөрсдөд, хөтлөлт

□PRACTICE 3, p. 15

мөнгөөр, харваад, итгээд, Пагмаар, шагнаад, олгоод, санаад

□PRACTICE 4, p. 15

1. дуслаар, цувраад, аадрын, шиврээ, гачгийг, өдрүүд, ээлжлэхийг, өгөөмрийн
2. арваас, дуслууд, бөөрөнцгүүд, учраас, мөндрийг, дуслын, хүйтсийг, буурцгийн, жижгээс, туйлаадсыг, мөндрийн.
3. үүсдгийг, ургамлаас, шөнийн, цэцгийн, дуслын, өчүүхнээс, бөмбөлгүүдийг, шүүдрийг, ургамлын, ууршлын, цочроод

□PRACTICE 5, p. 16

бариад, таниад, холиод, аниад, тавиад, тариад, уриад, яриад, хариад

□PRACTICE 6, p. 17

ольё	мартья	орьё	эрье
төвъёг	очьё	гарья	авья
угтъя	үзье	ирье	тэмцье

□PRACTICE 7, p. 17

баригч, холилд, холимоор, холингуут, танил, танивч

□PRACTICE 8, p. 17

баръж, хольц, хольцгоо, хольсон, хольтол, таньтал, таньдаг, таньсан

□PRACTICE 9, p. 18

давшил	богцол
ханзал	савла
тухал	сэнжил
шулэглэ	ховхол
сумла	хайрла
нарла	үнэрлэ
нэрлэ	эмээллэ
чөдөрлө	хайрцагла

Үг Зүй Morphology 3

□PRACTICE 6, p. 22

1. хагар, хугар, бутар, цоор, бяцар, нэвтэр, цөмөр, хэмхэр, шалбар.
2. гялалз, годолз, цэлэлз, дэлдэлз , халхалз, бөхөлз, сагсалз, товолз, бондолз.
3. тогш, түгш, лугш, янш, дунш, гунш, тувш, товш, шавш.

□PRACTICE 8, p. 23

шигтгээний	шигтгээгээр	сүүлний үе, сүүлийн үе
тамхины	тамхиар	сарны туяа, сарын ажил
тэрэгний	тэргээр	номны хавтас, номын хүн
аргын	аргаар	шилний хонхор, шилийн эр
мөнгөний	мөнгөөр	цагны зүү, цагийн байдал

□PRACTICE 11, p. 24

сүүлний үе, сүүлийн үе
сарны туяа, сарын ажил
номны хавтас, номын хүн
шилний хонхор, шилийн эр
цагны зүү, цагийн байдал

Нэр Үг Nouns 4

□PRACTICE 4, p. 30

гариgийнхан	Сан-Францискогийнхон
байгууллагынхан	олныхон
банкныхан	эмнэлгийнхэн
компанийхан	Нью-Йоркийнхон
хорооллынхон	Дархангийнхан
нийгэмлэгийнхэн	цэцэрлэгийнхэн

□PRACTICE 5, p. 30

1. олон
2. жоохон
3. цөөн

4. их
5. том
6. жижиг

□PRACTICE 6, p. 30

1. Тэнд байсан зуугаад **хүүхдийн** дунд миний таних гурван дөрвөн **охин** байлаа.
2. Зарим **сурагч** хичээл зүтгэл гаргаж, эрдэм номдоо шамдана.
3. Хэдэн **ишиг** хураасан аргал дээр цовхчин тоглоно.
4. Наадмын талбайд бөхчүүд барилдаж, хөндий талаар морьд уралдаж, их л хөл хөдөлгөөнтэй байв.
5. Уул талаар **мал** бэлчээрлэж, энд тэндгүй **шувуу** жиргэлдэнэ.

□PRACTICE 9, p. 32

мотоцикльнууд	саналууд	□PRACTICE 17, p. 37 cont
зохиолууд	ач нар	
ботьнууд	гуч нар	даргын өрөө
сонгуулиуд	монголчууд	ерөөлийн үг
талбайнууд	эрэгтэйчүүд	биесийн тамир
баглаанууд	томчуул	□PRACTICE 18, p. 37
шүднүүд	залуучууд	1. ахын
унаганууд	багачууд	2. нөхрийн
ботгонууд	муучуул	3. эмээгийн
зуслангууд	сайчууд	4. багшийн
шүдлэнгүүд	цэцэгс	5. дүүгийн
хөгшид	нэрс	6. өвөөгийн
охид	үгс	7. хөршийн чинь
хөвгүүд	биес	8. найзын
тэрэгчид	уулс	9. хүүхдийн
уншигчид	үйлс	□PRACTICE 19, p. 37
түшмэд	хүмүүс	1. ахын
нөхөд	үрс	2. аавын
ноход	нялхас	3. намын
ихэс	доодос	4. найзын

□PRACTICE 10, p. 32.

1. тус тустаа
 2. тал талаас
 3. гар гараасаа
 4. байр байрандаа
 5. ширээ ширээндээ
 6. хот хотоос
- PRACTICE 14, p. 35**
1. нөхрийн
 2. эцгийнхээ
 3. эгчийнхээ
 4. нагац ахынхаа
 5. нагац эгчийнхээ
 6. хүүгийн
 7. охины
 8. Сарнайгийн
 9. Төмөрийн
 10. найзын
- PRACTICE 22, p. 39**
1. машиндаа
 2. хүүхдүүдэд
 3. гэрт
 4. хүүхдэд
 5. зочид буудалд
 6. хүүд
 7. ажилчдад
 8. уулзалтанд
 9. сургуульд

- PRACTICE 23, p. 39**
1. их сургуульд
 2. эмнэлэгт
 3. үйлдвэрт
 4. телевизэд
 5. засгийн газарт

11. хөршийн
12. компанийхаяа
- ❑ PRACTICE 17, p. 37
тархины гэмтэл
зүрхний цохилт
цагийн хурд
загасны мах
хүнсний дэлгүүр
сонсголын аппарат
сейфны түлхүүр
хүүхдийн кино
амралтын газар
- ❑ PRACTICE 25, p. 40
1. хуралд
2. майханд
3. саравчинд
4. Сан Диегод
5. гараашт
6. ууланд
7. талбайд
8. онгоцонд
9. кинонд
- ❑ PRACTICE 26, p. 40
1. бидэнд/бид нарт
2. даргад
3. хичээлд
4. Италид
5. Ø
6. аяганд
7. мориндоо
8. шүүгээнд
9. дэвтэртээ
10. дүүдээ
11. банкинд
12. тоонд
13. гар бөмбөгөнд
14. амьтанд
- ❑ PRACTICE 27, p. 40
1. өрөөнд
2. Ø
3. гэрт
4. тэнд
5. ресторанд
6. машинд
- ❑ PRACTICE 28, p. 41
1. Увсад
2. шуудангийн хайрцганд
3. сервантанд
6. шинжлэх ухааны хүрээлэнд
7. компанийд
❑ PRACTICE 24, p. 39
1. Шилэнд ундаа бий.
2. Торхонд зөгийн бал бий.
3. Тогоонд сүү бий.
4. Бидонд жимс бий.
5. Аяганд цай бий.
6. Хайрцганд бэлэг бий.
7. Шүүгээнд хувцас бий.
- ❑ PRACTICE 29, p. 41
1. усанд
2. сарнай цэцгэнд
3. сүүнд
4. шоколаданд
5. чихрэнд
- ❑ PRACTICE 30, p. 42
1. эгчийг
2. Ариунааг
3. гутлыг
4. Анарыг
5. ахыг
- ❑ PRACTICE 31, p. 42
1. махыг
2. жилийг
3. өнөөдрийг
4. дэлгүүрийг
- ❑ PRACTICE 32, p. 43
1. аюудыг
2. номыг
3. анхаарлыг
4. доголдлыг
5. өр авлагыг
6. үнэнийг, үгүйг
7. мэдээг
8. өгүүллийг
9. үгийг, зоригийг
10. учир шалтгааныг, үйл явдлыг
11. хотыг
12. найзыгаа
- ❑ PRACTICE 33, p. 43
1. аавыг
2. ахыг
3. таныг
4. чамайг
5. даргыг

4. цүнхэнд
5. үүргэвчинд
6. эхэнд
7. төгсгөлд
8. хашааны хажууд
9. тэр саванд
10. чемоданд
11. энэ түрийвчинд
12. халаасанд

❑PRACTICE 39, p. 46

1. ангийнхнаасаа
2. шатраас
3. дууриас
4. Дарханаас
5. эгчээсээ

❑PRACTICE 40, p. 46

1. захаас
2. ажлаасаа
3. кинотеатраас
4. дэлгүүрээс
5. Америкаас
6. эмнэлгээс
7. банкнаас
8. хөдөөнөөс
9. ахынхаас
10. Баян-Өлгийгээс
11. Улаанбаатараас
12. Чикагогоос

❑PRACTICE 41, p. 47

1. заншлаар
2. махаар
3. өнгөөр
4. цаасаар
5. модоор
6. машинаар
7. даашинзаар

❑PRACTICE 42, p. 47

1. онгоцоор
2. машинаар
3. галт тэргээр
4. мориор
5. сурагчдын автобусаар
6. таксигаар

❑PRACTICE 44, p. 48

1. борлуулагчаар
2. нарийн бичгийн даргаар
3. инженерээр
4. бичгээр

6. найзыгаа
7. эмчийг
- ❑PRACTICE 38, p. 45
1. химиин бодисноос
2. хэл аманаас
3. торноос
4. Монголоос
5. дэлгүүрээс
6. гудамжнаас

❑PRACTICE 45, p. 49

- мөнгөтэй харьц
айлтай нүү
нохойтой тогло
ачаатай ир
зочидтой байрла
халуун савтай оч
хүүхэдтэй яв
устай хутга
чихэртэй холь
сонгинотой хуур
ажилтай танилц
аавтай тос

гэмт хэрэгтэй тэмц

❑PRACTICE 46, p. 50

Answers can be variable:

- хүнтэй танилц
зовлонтой учир
номтой нөхөрлө
багштай уулз
найзтай ярь
мэдээтэй ир
худалдагчтай ярь
галтай тэмц

❑PRACTICE 47, p. 50

1. Манай гэр таван өрөөтэй.
2. Ариунаа хоёр эгчтэй.
3. Ах машинтай.
4. Аав компьютертэй.
5. Монгол байгалийн баялаг ихтэй.
6. Тус компани зуу гаруй ажилтантай.

❑PRACTICE 48, p. 50

1. багш нартай
2. өвөө эмээтэй
3. хамаатнуудтай
4. Дэлгэрмаатай
5. найзтайгаа
6. хүүхдүүдтэйгээ

❑PRACTICE 49, p. 51

5. төрсөн өдрөөр
6. сурагчдаар
7. ёсоор, ёсоор
8. утсаар
9. бүтцээр
10. чуулганаар
11. туршлагаараа
12. төвөөр
13. ажлаар
14. modoор
15. авьяасаар

□PRACTICE 50, p. 51

1. Эрдэнээтэй
2. бичигтэй
3. багтай
4. Цэрмаатай
5. уастайгаа
6. хөрштэйгээ
7. хоттой
8. дүүтэй

□PRACTICE 53, p. 53

1. дүүд
2. талбайд
3. дасгалыг
4. дэлгүүрээс
5. наранд
6. Бат
7. бензин
8. хөлдөөгчинд

□PRACTICE 57, p. 55

1. Энэ машин японых.
2. Энэ цамц Ариун билэгийнх.
3. Энэ эмнэлэг шүднийх.

□PRACTICE 58, p. 55

1. дүнгээ
2. багшаасаа
3. ээждээ
4. охиндоо
5. шороогоо, цэцгээ
6. амралтаа
7. номноосоо

□PRACTICE 59, p. 56

1. тань
2. чинь
3. нь
4. нь, нь
5. маань, маань
6. мань

1. гэр бүлтэйгээ
2. уурхайчидтай
3. хүүтэй
4. найзтай
5. ээжтэй
6. даргатайгаа
7. ангийнхантайгаа
8. Дэлгэртэй
9. хөрөнгө оруулагчтай
10. гэргийтэйгээ

□PRACTICE 60, p. 56

1. нь
2. ээжийнхээ
3. минь
4. гэртээ
5. ажлаасаа
6. үсээ
7. унтахынхаа, сэргүүлгээ
8. гэртээ
9. нь
10. чинь
11. ангидаа
12. ардынхаа
13. минь

□PRACTICE 61, p. 57

1. нь
2. маань
3. чинь
4. минь
5. тань

□PRACTICE 62, p. 57

1. ахынхаа
2. хүүхдүүдтэйгээ
3. цонхоо
4. өвөөтэй чинь
5. үүргэвчинээсээ
6. хүүгээрээ
7. явсныг минь

7. чинь
8. чинь
9. чинь
10. нь
11. маань
12. чинь
13. чинь

5 Үйл Үг Verbs

□PRACTICE 2, p. 61

1. хазаарла, чөдөрлө, ташуурд, эмээллэ, ногтол, тох, амгайвчил, хөөвөрлө, туш, дэллэ, уургал, бугуйлд, тарла, сой, хантайр
2. хатир, шогш, давхи, янцгаа, өргө, сайварла, цавчил, тангар, жороол, алхал, булги, хөрвөө, шилгээ, ороол бусга

□PRACTICE 10, p. 68

1. өндөртөнө үү гэхээс намхдахгүй
2. барина уу гэхээс надаар бариулахгүй
3. залуужуулна уу гэхээс түүнд хөгшдөхгүй
4. томдоно уу гэхээс жижигдэхгүй

□PRACTICE 12, p. 68

1. ярилцав
2. барилцав
3. танилцаарай
4. хийлцээрэй

□PRACTICE 15, p. 69

1. барилдсан
2. амруулсан
3. угтаж
4. хийлцээрэй
5. явагдаж
6. тоглуулсан
7. хийлцсэн

□PRACTICE 17, p. 71

1. хураачихаад, идчихээд, бухалдчихаад, хаячихсан
2. хүлээнэж, үзэнэж
3. хотойлгосхий, гэдийлгэсхий
4. бүжиглэцгээж, ирцгээв, наршицаав

□PRACTICE 20, p. 73

1. үзүүлээч
2. гараач
3. аваач
4. солиоч
5. орооч
6. самнаач
7. тавиач
8. хаяач

□PRACTICE 21, p. 73

- 1 ирцгээг
2. уншицааг
3. зурцгааг
4. идэцгээг
5. ууцгааг
6. тоглоцгоог
7. авцгааг
8. амарцгааг

□PRACTICE 22, p. 74

1. сураасай
2. өгөөсэй
3. хийгээсэй
4. ирээсэй
5. нэмээсэй
6. ажиллаасай
7. түрүүлээсэй
8. хожоосой

□PRACTICE 23, p. 74

1. ярья гэтэл
2. зугаалъя гэтэл
3. ольё гэтэл
4. явъя гэтэл
5. ёгье гэтэл

□PRACTICE 24, p. 74

1. нээгүүзэй
2. бэртүүзэй
3. асгуузай
4. унуузай
5. мартуузай

□PRACTICE 27, p. 75

1. зогсоосой
2. босьё
3. ороосой
4. үзүүлээрэй
5. байг
6. тусалъя
7. хүргүүзэй
8. ирээрэй
9. яваг
10. босооч

□PRACTICE 30, p. 77

1. нүүх
2. явах
3. орох
4. барих
5. худалдаж авах
6. эрхлэх
7. авах
8. үзүүлэх
9. ярих

□PRACTICE 32, p. 78

1. болох гэж
2. өгөх гэж
3. оруулах гэж
4. турших гэж
5. танилцуулах гэж
6. үзэх гэж

□PRACTICE 33, p. 78

1. гарах гэж байхад
2. нисэх гэж байхад
3. хийх гэж байхад
4. гарах гэж байхад
5. үзэх гэж байхад

□PRACTICE 34, p. 78

1. байж
2. босох байж
3. байж
4. байж
5. орох гэж байж

□PRACTICE 35, p. 78

1. үхэх шахлаа
2. мартах шахлаа
3. уух шахлаа
4. уйлах шахлаа
5. асгах шахлаа

□PRACTICE 44, p. 83

1. тэгэлгүй

□PRACTICE 36, p. 79

1. явуулж
2. суулгаж
3. танилцаж
4. үйлдвэрлэж
5. олж

□PRACTICE 37, p. 80

1. дуусмагц
2. бодмогц
3. очмогц
4. салхилмагц
5. болмогц

□PRACTICE 38, p. 80

1. тарангут
2. очингуутаа
3. төрөнгүүт
4. сээрэнгүүтээ
5. дулаарангуут
6. босонгуутаа
7. очингуутаа
8. буунгуут
9. сээрэнгүүтээ
10. тарангутаа

□PRACTICE 39, p. 81

1. үзэнгээ
2. барингаа
3. хийнгээ
4. хүлээнгээ
5. гарангаа

□PRACTICE 40, p. 81

1. алхсаар
2. бодсоор
3. давхисаар
4. давтсаар
5. өргөсөөр

□PRACTICE 42, p. 82

1. гарсаар
2. явсаар
3. болсоор
4. орсоор
5. нүүж ирсээр

2. бололгүй
3. чадалгүй
4. төгсөлгүй
5. уулзалгүй
6. явалгүй
7. ярилгүй
8. тогшилгүй
9. асгалгүй
10. үзэлгүй
11. авуулалгүй
12. харалгүй
13. мэндлэлгүй
14. хаалгүй
15. дуусгалгүй

□PRACTICE 45, p. 85

1. шингэх
2. сууцгаах
3. ярилцах
4. хамгаалах
5. хомсдох
6. гэмших

□PRACTICE 46, p. 85

1. наслах
2. үзэх
3. явуулах
4. бэлтгэх, сургах
5. уух
6. тушаах, авах
7. хичээллэх

□PRACTICE 47, p. 85

1. тохируулах
2. шалтгаална
3. уламжлагдаж иржээ
4. төлөөлүүлсэн байдаг
5. байж билээ
6. болсон
7. гүйцэтгэдэг

□PRACTICE 48, p. 86

1. үзэхийн оронд
2. амьдрахын оронд
3. суухын оронд
4. явахын оронд
5. жаргахын оронд

□PRACTICE 49, p. 86

1. явах юмсан
2. олох юмсан
3. үзэх юмсан
4. баярлуулах юмсан
5. эргэх юмсан

□PRACTICE 50, p. 86

1. идсэн
2. тэжээдэг
3. угтана
4. явчихлаа
5. өнгөрөөдөг
6. оролцсон

□PRACTICE 53, p. 87

1. явахгүй
2. гараагүй
3. амраагүй
4. хариагүй
5. бичээгүй
6. тарихгүй
7. амьдрахгүй
8. ажиллаагүй
9. хооллохгүй

□PRACTICE 54, p. 87

Expected answers:

1. яръж өгнө
2. зурж өгөв
3. авч өгөв
4. хүргэж өгөв
5. олж өгсөн
6. нэхэж өгсөн
7. аваачиж өгөөрэй
8. хүлээлгэж өгнө
9. засаж өгөх гэж
10. янзалж өгье

□PRACTICE 55, p. 88

1. сүндэрлэнэ
2. төрөөд, өтлөх
3. болдог
4. бургилж, хангинан, сэrvэлзэнэ
5. сэвлэлзэж, шуугин, амьсгална
6. улиран, гэнэ
7. ажиллая, сурья
8. явж, цохиулсан
9. тоглон, наадаж, болжээ
10. хучигдан, чичирхийлж, эхэлнэ

□PRACTICE 57, p. 89

1. нүүхдээ
2. хичээллэхдээ
3. бодохдоо
4. сурахдаа
5. бүжиглэхдээ
6. оёхдоо
7. дуулахдаа
8. сэлэхдээ
9. хийхдээ
10. харьцахдаа

□PRACTICE 58, p. 89

1. хөгшдөөд байна
2. нарийдаад байна
3. хүнддээд байна

□PRACTICE 62, p. 90

1. хийж байгааг
2. гэрлэж байгааг
3. явж байгааг
4. сэлж байгааг
5. дааж байгааг

□PRACTICE 66, p. 92

1. хайснаас
2. алдсанаас
3. боссоноос

4. цөөдөөд байна
 5. багадаад байна
 6. нимгэдээд байна
 7. хүйтдээд байна
 8. зөөлдөөд байна
 9. зузаадаад байна
 10. хатуудаад байна
 11. ширүүдээд байна
- PRACTICE 59, p. 89
1. ажиллаж байсан
 2. идэж байсан
 3. сурч байсан
 4. зааж байсан
- PRACTICE 60, p. 90
1. байлаа
 2. сонсоод
 3. гарч эхэлснийг
 4. дуртайг
 5. баярлаж хөөрсөндөө
 6. шантардаг
- PRACTICE 61, p. 90
1. уулзахаас өмнө
 2. ирэхээс өмнө
 3. болохоос өмнө
 4. явахаас өмнө
 5. төрөхөөс өмнө
 6. авахаас өмнө

4. идсэнээс
 5. сууснаас
- PRACTICE 67, p. 92
1. идмээр байна
 2. сэлмээр байна
 3. амармаар байна
 4. үзмээр байна
 5. болмоор байна
 6. явмаар байна
- PRACTICE 68, p. 93
1. нисгэж
 2. очиж
 3. хүлээн авч
 4. уулзаж
 5. байж
 6. гарч
 7. түрүүлэх
 8. орох
 9. явсны
 10. дуусгах
 11. орчуулах

6

Тэмдэг Нэр Adjectives

□PRACTICE 6, p. 97

1. модтой уул, өвстэй газар, зоригтой барилд, эмээлтэй морь, ухаантай хүн
2. ахтай уулз, ботготой ингэ, ээжтэйгээ хамт, найзтайгаа барилд, чонотой тааралд, багштай ярь, аавтайгаа адилхан

□PRACTICE 13, p. 100

маш том
тун/маш сайн
тун/маш амжилттай
дув дугуй
маш хөөрхөн
жив жижигхэн
маш их
тун/маш удаан
тун/маш баян
маш бага
гув гурвалжин
тун/маш эрэлхэг
хав харанхуй
зув зузаан

□PRACTICE 10, p. 99

1. бов бор
2. хав халуун
3. час хүйтэн
4. шив шинэхэн
5. маш хүйтэн
6. цав цагаан
7. ганцаараа
8. пиг дүүрэн

□PRACTICE 12, p. 100

1. ногоондуу, ногоовтор, нов ногоон
2. хүрэндүү, хүрэвтэр, хув хүрэн
3. шардуу, шаравтар, шав шар
4. улаандуу, улаавтар, ув улаан

5. хардуу, харвтар, хав хар	гав галзуу
6. ягаандуу, ягаавтар, яв ягаан	маш аальгүй
7. бордуу, борвтор, бов бор	маш гангтан
8. цэнхэрдүү, цэнхэвтэр, цэв цэнхэр	тув турэнхай
9. сааралдуу, саарлавтар, сав саарал	бүв бүдүүн
тун гарамгай

7 Тооны Нэр Numerals

□PRACTICE 1, p. 104

1. хорин
 2. зургаан
 3. гурван
 4. долоотой
 - 5 таван
- PRACTICE 5, p. 105
1. наймдугаар
 2. дөрөвдүгээр
 3. тавин есдүгээр
- PRACTICE 7, p. 106
1. тавуулаа
 2. зургуулаа
 3. хоёулаа
 4. дөрвүүлэнгий
- PRACTICE 9, p. 107
1. ес арав
 2. наядад
 3. тавин гурав дөрөв
 4. хоёр зуугаад
 5. дөрвөн зуун гуч орчим
 6. долоон мянга гаруй
 7. арван тав хавьцаа
 8. хорин зургаа долоо
- PRACTICE 12, p. 109
1. нэг нэгээр
 2. тав таваар
 3. дөрөв дөрвөөр
 4. гурав гурваар
 5. долоо долоогоор
 6. хоёр хоёроор

Төлөөний Үр Pronouns 8

□PRACTICE 3, p. 113

1. чамд
2. түүнд
3. тэдэнд
4. надад

□PRACTICE 7, p. 115

1. хэдэн
2. хаашаа
3. хаанаас
4. юу
5. хэзээ
6. ямар
7. яаж
8. хэр

□PRACTICE 9, p. 116

1. юу ч
 2. ямар ч
 3. хэзээ ч
 4. хаашаа ч
 5. хэд ч
 6. аль ч
- PRACTICE 10, p. 116

- гав галзуу
маш аальгүй
маш гангтан
тув турэнхай
бүв бүдүүн
тун гарамгай

□PRACTICE 13, p. 118

1. \emptyset , бүр
2. \emptyset , болгон
3. бүх, \emptyset
4. \emptyset , бүгд
5. \emptyset , болгон
6. \emptyset , бүр

- Надад энэ тухай хэн ч хэлээгүй.
- Би энэ дэгдээхэйд ямар ч нэр өгөөгүй.
- Би тэндээс юу ч аваагүй.

7. Ø, болгон

□PRACTICE 11, p. 117

- хэзээ ч
- ую ч
- хаашаа ч
- аль ч
- ямар ч
- хаана ч
- аль нь ч
- хэзээ ч
- юугаар ч
- хэнд ч
- хэнтэй ч
- хэзээ нэгэн

9 Орон Цагийн Нэр Prepositions

□PRACTICE 1, p. 121

Location: баруун хойно, зүүн урд, эргэн тойрон, ойр орчим, хaa яагүй

Time: эрт орой, урьд хожид, түр зуур, хожим хойно, ашид мөнх, өнө эрт, мэр сэр, алдаг оног

□PRACTICE 3, p. 122

- ирэх жил
- өдөр бүр
- одоо
- хойтон
- хоолны дараа
- дараа
- Үдээс хойш
- ирэх долоо хоногт
- өдөр
- өнөө орой

□PRACTICE 5, p. 123

- жилийн дараа
- сарын дараа
- цагийн дараа
- минутын дараа
- хоногийн дараа

□PRACTICE 6, p. 123

- өдрийн турш
- цагийн турш
- минутын турш
- жилийн турш
- сарын турш
- онуудын турш

□PRACTICE 10, p. 124

- хэзээ ч
- ихэвчлэн, байнга
- хааяа
- дандаа
- үргэлж
- хэзээ ч
- голдуу
- заримдаа

10 Холбох Үг Conjunctions

□PRACTICE 3, p. 126

- байтугай
 - эсвэл
 - буюу
 - ба
 - бөгөөд
 - оловч
- PRACTICE 7, p. 129

□PRACTICE 8, p. 129

- тусмаа
- тусам
- тутам
- тусам
- тутмаа

1. бүр	6. тутам
2. болохоор	7. тутам
3. улмаас	8. тусам
4. тулд	9. тусмаа
5. төлөө	10. тусам
6. зэрэгцээгээр	
7. алдад	
8. ялдамд	

Чимэх Үг Particles 11

□PRACTICE 1, p. 131

1. a. Би өглөө босоод йога дасгал **д** хийдэг, аэробик хийдэггүй.
 b. Би өглөө босоод йога дасгал **ч** хийдэг, аэробик **ч** хийдэг.
 c. Би өглөө босоод йога дасгал **ч** хийдэггүй, аэробик **ч** хийдэггүй.
2. a. Зугаалганд ундаа **д** авч явъя, ус авч явахгүй.
 b. Зугаалганд ундаа **ч** авч явъя, ус **ч** авч явъя.
 c. Зугаалганд ундаа **ч** авч явахгүй, ус **ч** авч явахгүй.
3. a. Би төрийн **д** ажил хийдэг, хувийн бизнес эрхэлдэггүй.
 b. Би төрийн **ч** ажил хийдэг, хувийн бизнес **ч** эрхэлдэг.
 c. Би төрийн **ч** ажил хийдэггүй, хувийн бизнес **ч** эрхэлдэггүй.
4. a. Би машин **д** барих дуртай, мотоцикл унах дургүй.
 b. Би машин **ч** барих дуртай, мотоцикл **ч** унах дуртай.
 c. Би машин **ч** барих дуртай, мотоцикл **ч** унах дургүй.

□PRACTICE 2, p. 132

1. вэ, уу
2. уу, вэ
3. уу, вэ
4. вэ, уу
5. уу, вэ
6. уу, вэ

□PRACTICE 3, p. 132

1. байх/бололтой
2. магадгүй
3. байх
4. байх/бололтой
5. магадгүй
6. байх/бололтой

□PRACTICE 5, p. 132

1. хүлээнэ **үү**
2. дамжуулна **уу**
3. өгнө **үү**
4. ярина **уу**
5. явуулна **уу**
6. хэлнэ **үү**

12 Үгийн Сан Vocabulary

□PRACTICE 20, p. 144

□PRACTICE 16, p. 142

1. баярлах

1. хөлөөр өгөх
2. гараахдаа зааны чинээ

2. уурлах	3. муу хүний үг өдрийн тээр
3. гадуурхах	4. тэвдэж явахад тэвнээр тусалсан нь дээр
4. аих	5. Мэргэдийг хагацуулахад бэрх, эвцүүлэхэд хялбар.
5. хөхрөх	6. далласан газар ил гарах
6. сонсогдох	7. дотроо паланцааг
7. ичиж зовох	8. муу санааны үзүүрт цус
8. бэлэглэх	9. орой ташуур
9. харамлах	□PRACTICE 21, p. 144
10. туслах	1. эр эмгүй
11. сөргөлдөх	2. өдөр шөнөгүй
12. ярих	3. хүн малгүй
13. нойрсох	4. ойр холгүй
14. хоосрох	5. өглөө оройгүй
	6. том жижиггүй

13 Өгүүлбэр Зүй Syntax

□PRACTICE 3. 154

- Сургуулиа төгсч, ажилд оров.
- Шувууд жиргэж, үүр цайв.
- Бид уулын оройд хүрч, сууж амарлаа.
- Ном уншиж, цаг өнгөрөөв.
- Харанхуй болж, хотын гэрэл солонгорно.

□PRACTICE 4, p. 155

- Энэ хавар бороо элбэг ороогүйсэн бол цэцэг сайн ургахгүй байх байсан.
- Таны ойлгоогүйсэн бол би тусалж чадахгүй байх байсан.
- Тэнгэр цэлмээгүйсэн бол бид зугаалганд явахгүй байх байсан.
- Чи утсаар яриагүйсэн бол би баяртай байхгүй байх байсан.
- Манайд зочид ирээгүйсэн бол би хоол бэлтгэхгүй байх байсан.
- Энэ дууг мэдээгүйсэн бол би дуулахгүй байх байсан.

□PRACTICE 5, p. 155

- Өдөр бүр дасгал хийсэн чинь бие маань сайжирлаа.
- Үсээ будсан минь түүнд таалагдав.
- Сүхбаатарын талбай дээр очсон чинь хүн ихтэй байлаа.
- Зураг зурсан минь түүний анхаарлыг татав.
- Би тийшээ явсан минь зөв байж.
- Цас орсон чинь машинууд осолдлоо.

□PRACTICE 6, p. 156

- Нар гаравч дулаарсангүй.
- Насанд хүрэвч тустаа гараагүй.
- Сургуулиа төгсөвч ажил олоогүй байгаа.
- Уул руу мацавч орой дээр нь гарсан хойно дотор тэнийнэ.
- Нэг хаалга хаагдавч нөгөө хаалга нээгдэнэ.

□PRACTICE 7, p. 156

- Түүнд бэлэг өгсөн боловч тэр задалж үзсэнгүй.
- Баатар гуай хөдөө төрж өссөн боловч хотод амьдардаг.
- Зочид ирсэн боловч удалгүй буцсан.
- Би Лас Вегаст очсон боловч мөрийтэй тоглоом тоглоогүй.
- Улаанбаатарт хэд хоносон боловч хуучин найзтайгаа уулзаж амжаагүй.

□PRACTICE 12, p. 161

1. Ээж над руу нүүж **ирэх нь** тодорхой болсон.
2. Аав шинэ ажилд **орох нь** баталгаатай.
3. Хол газар **явах нь** хэцүү ч, амар ч байж магадгүй.
4. Болжмор шувууд жиргэж **байгаа нь** сайхан хавар болж байгаа шинж.
5. Өмд маань томдож **байгаа нь** миний турсных байх.

□PRACTICE 14, p. 162

1. бичсэн
2. зохиосон
3. яваа
4. тоглох
5. зурсан
6. уншиж байгаа
7. цугларсан
8. магтаад байсан

□PRACTICE 15, p. 162

1. **Манай гэрийн гадаа байгаа** нэг машин минийх.
2. **Миний хийсэн** хоол хөргөгчинд байгаа.
3. **Батын танилцсан** хүн Германаас ирсэн.
4. **Туяагийн уншсан** шүлэг нь өөрийх нь зохиосон шүлэг.
5. **Бидний уусан** дарс амттай байсан.
6. **Шууданчийн авчирсан** захиаг ширээн дээр тавьсан шүү.

□PRACTICE 17, p. 164

1. авч явахад	8. гэснээр
2. авснаас	9. явснаар
3. арилгаснаар	10. эхлэхтэй
4. түүснээс	11. ярьснаар
5. аваагүйд	12. ниссэнээр
6. зассанаар	13. олсноос
7. ирэхтэй	14. болсонд

□PRACTICE 18, p. 165

1. Хэн ерөнхийлөгчийн сонгуульд **ялсныг** би сая л мэдлээ.
2. Тамир хүүтэй **болсныг** би дүүгээс нь сонслоо.
3. Ямар кино **гарч байгааг** зарлалаас мэдлээ.
4. Монголын мисс хэн **болсныг** чи мэдэх үү?
5. Намайг юу **авсныг** чи харах уу?
6. Чамайг хэдэн размерын гутал **өмсдгийг** би мэдэхгүй.
7. Түүний уйлсан **байсныг** чи харсан уу?
8. Энэ програм яаж **ажилладгийг** та түүнд сайн зааж өгөөрэй.
9. Улаан лооль яаж **тарьдгийг** надад зааж өгнө үү.
10. Чанар нь муу **байгааг** чи харж байна уу?
11. Бууз яаж **хийдгийг** би зааж өгье.
12. Онгоц хэдэн цагт **нисэхийг** би мэдмээр байна.

□PRACTICE 19, p. 166

1. явсан тухай
2. болсон тухайгаа
3. үзүүлдэг тухай
4. хийдэг тухайгаа

5. тоглодог тухай

6. явсан тухайгаа

□PRACTICE 20, p. 166

1. Түүний охин дуулдаг дуулдаггүйг би мэдэхгүй байна.
2. Түүний Монгол руу **буцсан буцаагүйг** би мэдэхгүй байна.
3. Аав зайрмаг **авчрах** **авчрахгүйг** би мэдэхгүй байна.
4. Тэднийхэн энэ жил зуслан **гарах гарахгүйг** би мэдэхгүй байна.
5. Туулд энэ толь бичиг **хэрэгтэй хэрэггүйг** би мэдэхгүй байна.
6. Карина цай ууж **чадах чадахгүйг** би мэдэхгүй байна.
7. Бид нар энд зогсож **боловхогүйг** би мэдэхгүй байна.
8. Эхнэр нь энэ долоо хоногт **төрөх төрөхгүйг** би мэдэхгүй байна.

□PRACTICE 21, p. 167

1. Би мотоцикл унах **байтугай** дугуй ч унадаггүй.
2. Төгс эхнэр авснаар **барахгүй** хоёр ч ихэр хүүтэй болсон.
3. Тэр хөл бөмбөгөөр хичээллэснээр **барахгүй** улсын тэмцээнд ч оролцсон.
4. Машинтай явах **байтугай** морьтой ч явж болохгүй.
5. Лхагвасүрэн шүлэг бичсэнээр **барахгүй** кино зохиол ч бичсэн.
6. Би дэлхийгээр аялж үзэх **байтугай** хаяагаа ч сайн мэдэхгүй хүн.

□PRACTICE 22, p. 168

1. зовсон учраас
2. ядарсан учраас
3. гэсэн учраас
4. хүйтэрсэн учраас
5. түрүүлсэн учраас
6. эхэлсэн учраас
7. эвдэрсэн учраас

□PRACTICE 24, p. 168

1. явуулахаар
2. хийхээр
3. авахаар
4. олохоор
5. амьсгалахаар
6. тэмдэглэхээр
7. сонирхуулахаар
8. үзэхээр
9. золгооор

□PRACTICE 23, p. 168

1. гаргаснаас болж
2. тогтоосноос болж
3. хордсоноос болж
4. төрүүлснээс болж
5. тааруулаагүйгээс болж
6. мартсанаас болж
7. уншаагүйгээс болж

□PRACTICE 25, p. 169

1. төвлөрүүлэхлээрээ
2. гомдохлоороо
3. хичээллэхлээрээ
4. болохлоороо
5. орохлоороо
6. заахлаараа
7. жирэмслэхлээрээ
8. барилдахлаараа

□PRACTICE 26, p. 170

1. Должин утсаар **ярьвал** намайг ажлаа тараад, тэднийд очно гэж хэлээрэй.
2. Төмөр эмч **ирвэл** надад түүнээс асуух юм байна.
3. Чи надтай хамт кино **үзмээр байвал** над руу утсаар яриарай.
4. Хүү минь **даарвал** ноосон цамц өмсүүлээрэй.
5. Та **ядарвал** сууж амраарай.
6. Би **өлсвөл** хоол авч иднэ.
7. Тэмцээнд **түрүүлбэл** шагнал авна.
8. Багаасаа **хичээвэл** ирээдүйд аштай.
9. Чи түүнд захия **бичвэл** цаадах чинь маш их баярлана.

□PRACTICE 27, p. 170

1. ядраагүй бол
6. эдгэрэхгүй бол

2. ярихгүй бол
3. хэлээгүй бол
4. хийгээгүй бол
5. залхуурахгүй бол

□PRACTICE 28, p. 171

1. Гуриландаа өндөг **хийхлээр** амттай болдог.
2. Ном уншиж **өгөхлөөр** хүүхдүүд дуртай сонсдог.
3. Утас **дугарахлаар** Гэрэлээ сандран гүйж очиж авдаг.
4. Зурагт их **үзэхлээр** толгой өвддөг.
5. Хүүгээ **үнсэхлээр** миний хүү ээжийгээ тэвэрдэг.
6. Өнөөдөр ажил эрт **тарахлаар** найз нартайгаа уулзана.
7. Завтай **боловхлоор** би чам руу ярья.
8. Тэр **баярлахлаар** би дагаж баярладаг.
9. Галт тэрэг **ирэхлээр** бид явна.

□PRACTICE 29, p. 173

1. Зун **болтол** ах ирэхгүй.
2. Намайг **иртэл** та битгий яваарай.
3. Машин **иртэл** энд жаахан суух уу?
4. Зургадугаар сар **гартал** би амралтаа авч чадахгүй.
5. Хоол **болтол** кофе ууж бай.
6. Бороо **зогстол** бүү гар.
7. Хүүхэдтэй **болтол** ажлаа хийсээр байна.
8. **Дулаартал** хөдөө явахгүй.
9. Кино **эхэлтэл** би найзтайгаа ярилцаж байлаа.
10. Энэ долоо хоног **өнгөртөл** тэд Чингис зочид буудалд байрлана.

□PRACTICE 30, p. 173

1. гэрээс ажил хүртэл
2. эндээс дэлгүүр хүртэл
3. Улаанбаатараас Чойбалсан хүртэл
4. эндээс Монгол хүртэл
5. гэрээс сургууль хүртэл
6. 1980 оноос 1990 он хүртэл
7. өглөөний 8 цагаас оройн 5 цаг хүртэл

□PRACTICE 31, p. 174

1. очтогоо
2. хүртлээ
3. ортлоо
4. явтлаа
5. унтатлаа

□PRACTICE 32, p. 174

1. уулзахдаа
2. барихдаа
3. угтахдаа
4. болохдоо
5. гарахдаа
6. авахдаа
7. явахдаа
8. орохдоо

□PRACTICE 35, p. 175

1. орохынхoo өмнө
2. очихынхoo өмнө
3. барихынхаа өмнө
4. явахынхаа өмнө
5. болохынхoo өмнө

□PRACTICE 36, p. 175

1. сурсныхаа дараа
2. идсэнийхээ дараа
3. цэвэрлэснийхээ дараа
4. тарсныхаа дараа
5. очсон хойноо

□PRACTICE 37, p. 176

1. Би гэрлэсний дараа хүүхэдтэй болсон.
2. Чамайг явсны дараа Цэрмаа ирсэн.
3. Би өөр хотод нүүж очсоны дараа ажил олсон.
4. Би дунд сургуулиа төгссөний дараа их сургуульд орсон.

□PRACTICE 33, p. 174

1. болоход
2. эхлэхэд
3. байхад
4. ирэхэд
5. дуулахад
6. явахад
7. шингэхэд
8. хүргэхэд
9. барихад

□PRACTICE 34, p. 175

1. гэхэд
2. гэхэд
3. зургаанд
4. арванд
5. үед
6. баярын үеэр
7. нэгэнд
8. зургаад
9. үед

□PRACTICE 42, p. 182

Булаг усан бургилж, цэцэг ногоо жигдэрсэн өргөн сайхан талын дунд уяхан эгшиг хангинаж, уургын үзүүр үе үе сэrvэлзэнэ. Хээрийн салхи урьхнаар үлээж, ногооны үзүүр намилзан халиурна. Хүний сэтгэл тэнийм энэ уудам хээр хөдөөгийн талбарт сүрэг хонь бэлчээрлэж, яргуй цэцгийн шимтэй сайхныг эрэн усны тунгалаг ариуныг хүснэ. Үд дунд болоход нарны элч маш халуунаар шарав. Бэлчээрийн хоньд хурж, үдшийн сэргүүн амьсгалыг хүлээхэд хоньчин Найдан тэрлэгээрээ халхавч босгож, сүүдэрт нь сууна. Энэ завсар Найдан хүү ойр хол олон зүйлийг эргэцүүлэн бодохын зуур гэрийн зүг хааяа ширтэнэ.

Ийнхүү Найдангийн сууж байхад түүний өнчин Халзаадай гэдэг хурга нь гүйж ирээд, эзэндээ эрхэлж, гар нүүрий нь зөөлхөн халуун хошуугаараа үнэртэж үзнэ. Найдан бяцхан хүүдий дотроос хурууд гаргаж:

– Миний өнчин Халзаадай ид дээ гэж өгөхөд хурга нь амталж үзээд, өөрөө ид гэсэн мэт Найдангийн нүүрийг ширтэн, гары нь үнэрлэн эрхлэн байхад дэргэдээс нь агь таана түүж:

– Чиний дуртай хоол чинь энэ шүү дээ, ид гэж өгөв.

Хоньчин Найдан өнчин Халзаадайтайгаа тоглохдоо: “энэ олон хонь дотроос ганцхан чи минийх шүү дээ. Чи том болоод надад олон хурга гаргаж өгнө” гэх зэргээр хэл мэддэг амьтанд үг хэлж байгаа юм шиг өнчин Халзаадайгаа эрхлүүлнэ.

Энэ хургыг хавар цаг баруун зүг нүүж явсан нүүдэл айлын хониноос унтаад гээгдэж хоцорсныг нь Найдан олж, хонинд авахуулан тэжээсэн билээ.

Өндөрт мандсан үдийн наран баруунаа хэлбийв. Алс нүдний үзүүрт Холбоо нуурын ус нь цэнхэрлээд, түүний дэргэд хэдэн гэр зэрэглээнд сарниж эрвийн үзэгдэнэ. Найдангийн эх араг үүрч, савар бариад, аргал түүх завсартаа хоньчин хүүгийн хойноос холын барааг ширтэнэ.

Найдангийн эцэг Зоригт мориндоо мордоод, нуурын усанд зогссон адуун сүргийн зүг одох зуур “хүүдээ сайн морь олж өгөх арга юу билээ” гэж эргэцүүлж бодно.

Орчлон дахиныг туяа гэрлээрээ тэтгэгч алтан шар наран хэлбийж, оройн сэргүүн амьсгал оров. Хурсан хонь сэргэж, таран бэлчээрлэв.

Хоньчин Найдан сайхнаар бэлчээрлэн байгаа хонио тууж гэртээ харихыг түвшнэгүй, сэргүүн цагт нэлээд бэлчээрлүүлэн идээшлүүлээд, үдэш хотлуулахаар шийдвэрлэв. Болжмор шувуу сайхан хоолойгоор уянгатай жиргэнэ. Уулын толгой дээр очсон нарны гэрэлд өрнө зүгийн хээр талын ногоо цэцэг нь гялтганан гэрэлтээд, алтан сувдын хэлхээ татан харагдана. Алс уулын сүүдэр бууж, бэлчээрийг газар

5. Бороо орсны дараа мөөг их ургажээ.

6. Нар жаргасны дараа бид гадаа гарч, агаарын теннис тоглолоо.

□PRACTICE 38, p. 176

1. уулзахаасаа өмнө
2. унахаасаа өмнө
3. гарахаасаа өмнө
4. хийхээсээ өмнө
5. авахаасаа өмнө

□PRACTICE 39, p. 176

1. ирснээс хойш
2. өгснөөс хойш
3. ууснаас хойш
4. орсноос хойш
5. авснаас хойш

хүрэв. Гэр хүртэл нэлээд зйтай тул шамдахгүй бол горыгүй гэдгийг Найдан мэдэж, хонио бэлчээрээс хурааж эхлэв.

□PRACTICE 43, p. 183

Насанбатын хаалганд дугтуйтай захиа хавчууластай байна. Насанбатыг гарч ирэхэд дугтуй унана. Цэцэгээ мөн гарч ирнэ.

Насанбат: Хэн манай хонх дарав аа?

Цэцэгээ: Мэдэхгүй, манай хонх бас дугараад, би гарч ирлээ.

Насанбат: Үгүй, танайх биш, манайх дугарсан.

Цэцэгээ: Мэдэхгүй, манайх л дугараад байх шиг болсон.

Агваан: (шагайж) Та минь, та нар чинь юунд хонх тачигнуулаад байна вэ?

Насанбат: Үгүй, танайх биш, манайх дугарсан. Одоо гэтэл хэн дугаргасныг бүү мэд эзэн нь олдохгүй боллоо.

Агваан: Хачин юм даа, манайх л дугарах шиг болсон юм.

Цэцэгээ: Хэнийх ч байлаа гэсэн эзэн нь олдохгүй байгаа нь хачин юм.

Агваан: (инээмсэглэж) Ээ хай, мэдэхгүй, аягүй бол чи ч өөрөө дарсан байж мэдэх дэг ээ.

Цэцэгээ: Хүүе, яадаг билээ! Би юу гэж танайхыг дарах билээ!

Агваан: Манайхыг ч үгүй л дээ, эднийхийг. (алиалан аяархан хэлийн)

Цэцэгээ: (мөн хариуд нь инээж) Чухам ингэж ярих дээр хүрвэл байна шүү, харин та л манайхыг дарсан байж мэднэ.

Агваан: Хүүе хүүе, хүүхээн, би зүгээр л тоглоод хэлж байна.

Цэцэгээ: Арай ч юу бол, юу ч атугай та манайхыг тоглох шоглох хоёрын хооронд гэж мэдээрэй.

Үгүй, энд нэг захиа хэвтэх нь юу вэ? (захиаг авч үзэн) Хаяггүй юм байна. Хэнд ирсэн байж таарах вэ?

Агваан: Θө, надад ирсэн байж мэднэ. Би нэг газраас захиа хүлээсээр удаж байгаа юм. (захиаг авч яаралтай задалж үзнэ) Үгүй, минийх л биш.

Цэцэгээ: Үгүй, та сайн үз.

□PRACTICE 44, p. 183

Жаргалтай дэлгэр зуныхаа гурван сард
Жигдлэн ургасан таван өнгийн бадам найгалзаад,
Жигүүртэн олон шувуу нуурын дунд цэнгэхэд
Жавартай өвлийн хүйтнийг мартана л.
Захирч сургагчдын сургаалыг орхиод,
Зальхай найман номыг даган явсаар
Завдлага үгүй дөрвөн далайн
Жамыг эс мэдэв л.

Ашигласан эх Сурвалж Bibliography

Алтан товч

Ардын аман зохиол

Бавуугийн Лхагвасүрэн

Бэгзийн Явуухулан

Бэгзийн Явуухулан

Бэгзийн Явуухулан

Бямбын Ринчен

Г. Жамъяндорж

Дармаагийн Батбаяр

Дармаагийн Батбаяр

Донровын Намдаг

Дэндэвийн Пүрэвдорж

Дашдоржийн Нацагдорж

Халтaryн Лувсанбалдан

Цэндийн Дамдинсүрэн

Цэндийн Дамдинсүрэн

Чадраавалын Лодойдамба

“Монголын их хээр тал”

“Тэхийн зогсоол”

“Хар ус нуурын шагшуурга”

“Би хаана төрөө вэ?”

“Монгол хэл” шүлэг

“Хорвоогийн ёс”

“Борогчны болжмор”

“Хөвсгөл далай”

“Шинэ байшинд”

“Сүүтэй дөрөө”

“Дөрвөн улирал”

“Би монгол хүн”

“Миний нутаг”

Үзэгдээгүй юм”

“Соёлыг гайхав”

“Хуучин хүү”

“Ламбугайн нулимс”

“Шувуун саарал”

“Өвлийн шөнө”

“Газар шороо”

“Хөөрхөн халиун”

“Миний уулзсан адуучин”

“Арвай хээр”

“Малын хөлийн тоос”

“Оготны нүхэн дэх сувд”

“Өвгөн хүн чулуу хоёр”

“Хонгорзул”

“Хүлгийн шинж”

“Гологдсон хүүхэн”

“Хэнз хурга”

“Тунгалаг Тамир”